

Izdavač

Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju

Za izdavača

Prof. dr Ilija Vujačić

Urednik

Prof. dr Čedomir Čupić

Priprema i štampa

Čigoja
Š T A M P A

e-mail: office@cigoja.com

Tiraž

300

ISBN

Izbori i formiranje Vlade u Srbiji 2012.

Priredio
Slaviša Orlović

Beograd
2012

Sadržaj

Predgovor	5
-----------------	---

AMBIJENT I INSTITUCIONALNI KONTEKST IZBORA

Vukašin Pavlović CIVILNO DRUŠTVO, PARTIJE I IZBORI	11
Milan Jovanović INSTITUCIONALNI OKVIR IZBORNOG SISTEMA – „MALA“, „VELIKA“ ILI „TEHNIČKA“ IZBORNA REFORMA U SRBIJI 2008–2012. GODINE	23
Čedomir Čupić IZBORI I POLITIČKA ZRELOST	35

IZBORNA KAMPANJA

Zoran Đ. Slavujević OSNOVNE KARAKTERISTIKE IZBORNE KAMPANJE 2012. GODINE.....	47
Siniša Atlagić IZBORNA KAMPANJA U SRBIJI 2012: OD TEMATSKJE DO PERSONALIZOVANE KAMPANJE	63
Dušan Spasojević E-KAMPANJE U SRBIJI 2012.....	73
Radivoje Jovović IZBORI I IZBORNA KAMPANJA U VOJVODINI	83

PONAŠANJE AKTERA

Slaviša Orlović

PREDIZBORNE KOALICIJE I FORMIRANJE VLADE U SRBIJI 2012. GODINE	99
---	----

Jelena Lončar

UČEŠĆE POLITIČKIH STRANAKA I KOALICIJA NACIONALNIH MANJINA NA IZBORIMA 2012. U SRBIJI.....	121
---	-----

Despot Kovačević

BELI LISTIĆI – NA IZBORIMA 2012.	135
---------------------------------------	-----

MONITORING IZBORA

Nemanja Nenadić

MONITORING IZBORNE KAMPANJE	143
-----------------------------------	-----

Zoran Stojiljković

FINANSIRANJE IZBORNIH AKTIVNOSTI.....	155
---------------------------------------	-----

Jovanka Matić

IZBORNO IZVEŠTAVANJE 2012: ODSUSTVO NOVINARA.....	169
---	-----

Rezultati izbora u Srbiji 2012.	177
--------------------------------------	-----

Biografije autora.....	181
------------------------	-----

UVODNA REČ

Poštovani čitaoci, zbornik pred Bama rezultat je istraživačkog napora jedne grupe istraživača, pre svega politikologa, sa željom da se pruži naučni i teorijski doprinos istraživanju i analizi izbora u Srbiji. U 2012. godini u Srbiji su održani predsednički, parlamentarni, pokrajinski, gradski i opštinski izbori. Okupila nas je želja i potreba da se blagovremeno pristupi istraživanju različitih aspekata izbora od socijalnog, političkog i institucionalnog konteksta u kojem se izbori održavaju, preko izborne kampanje, ponašanja aktera (partija, kandidata, birača, evaluatora) i monitoringa izbora, do formiranja Vlade. S obzirom na to da su izbori održani 6. maja a da je Vlada formirana 27. jula, krajem juna smo objavili prve verzije naših tekstova u petom broju časopisa *Politički život*. Nakon formiranja Vlade, autori su imali priliku da dopune svoje tekstove i uobliče ih u formu koja je primerena ovom tipu zbornika.

Izbori su višestruko važni za demokratiju. Za razliku od izbora u bivšim komunističkim državama kada nije bilo važno ko glasa, već ko broji glasove, danas je krađa izbora svedena na minimum, iako se o njoj govorilo i ovoga puta. Izbori su ključna veza između birača i njihovih predstavnika. Demokratske države su one koje sprovode redovne izbore koji omogućavaju da se izaberu i uklone oni na vlasti. Po Pševorskom, demokratija je onaj sistem u kojem i oni koji su izgubili izbore prihvataju poraz. To znači da u demokratskim, poštenim i slobodnim izborima opozicione partije imaju mogućnost da pobede na izborima, odnosno da postoji nekakva nezvesnost ishoda izbora. To su pokazali i ovi izbori. Više teoretičara je ukazivalo na vezu izbora i demokratije. Za Morisa Diveržea, demokratija je „vladavina putem poštenih i slobodnih izbora“. Za Đovanija Sartorija, smisao izbora nije u tome da demokratiju učine više demokratskom, već da je učine mogućom, odnosno „da selekcionišu rukovodstvo a ne da maksimiziraju demokratiju“. Za one koji ne pridaju demokratski značaj izborima oni su ritual, varka ili manipulacija. Sartori ukazuje da je izborni sistem „najkonkretniji manipulativni instrument politike“. Robert Dal, jedan od rodonačelnika moderne demokratske teorije, naglašava da odgovornost vlade treba da bude u skladu sa preferencama građana. Za Sartorija, kao i za Šumpetera i Daunsa, suština izbora je u izboru vođstva, birači biraju ko će o njima odlučivati. Demokratiji su potrebni aktivni građani uključeni u polje politike i informisani o političkim pitanjima. Izbori u velikoj meri reflektuju *distribuciju političke moći*. Oni su mehanizam

transfera raznih vrsta društvene moći u legitimnu političku moć. Na građanima kao biračima – koji biraju vlast, i poreskim obveznicima – koji finansiraju vlast, je da prate kako se izborne ponude pretaču u javne politike i kako se ispunjavaju ili zapostavljaju izborna obećanja. Posle glasanja nema kajanja. Suština izbora je i u tome što oni koji vladaju „moraju da vode računa i kome moraju da polažu račune“.

Novembar 2012.

Prof. dr Slaviša Orlović

**AMBIJENT I INSTITUCIONALNI
KONTEKST IZBORA**

Vukašin Pavlović
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CIVILNO DRUŠTVO, PARTIJE I IZBORI*

Sažetak: U tekstu se najpre ukazuje na globalni kontekst ekonomsko-finansijske krize i njen uticaj na ishode izbora u čitavoj Evropi, pa i u Srbiji. Zatim se analiziraju političke podele i promene u političkom spektru Srbije u periodu između dvaju parlamentarnih izbora. Treće pitanje o kome se raspravlja jeste protivurečno stanje civilnog društva u Srbiji, koje karakteriše fragmentiranost i konfuznost. Završni deo teksta posvećen je analizi protivurečnih procesa socijalnog i političkog sazrevanja izbornog tela u Srbiji. Autor zaključuje da su rezultati parlamentarnih i predsedničkih izbora u raskoraku i da je zbog toga neizvesno da li će se obezbediti ravnoteža vlasti i ubrzati put evrointegracija ili će nova konfiguracija vlasti omogućiti dodatni kiseonik i infuziju nacionalizmu.

Ključne reči: globalna kriza, političke podele i promene, civilno društvo, protivurečno izborna telo, neizvesni politički ishodi

Mada su glavni akteri izbornog procesa partije i građani kao birači, ne samo da ima smisla nego je i neophodno da se analiza izbora stavi u širi društveni kontekst. Jasno je da izborni proces odslikava dinamiku političkog polja i trenutno stanje odnosa političkih snaga, ali dubinski odgovori na pitanje šta je suštinski uzrokovalo opredeljenja građana za pojedine političke opcije i kako tumačiti izborne rezultate, velikim delom nalaze se u društvenom polju. Ovim ne želim nimalo da umanjim značaj ponašanja političkih aktera, pre svega partija i njihovih lidera, u izornoj kampanji, ali ni da prihvatim mišljenje da ishod izbora prvenstveno zavisi od uspeha izborne kampanje i političke veštine kandidata u komunikaciji sa izbornim telom.

Koje su karakteristike društvenog konteksta u kome su u maju 2012. održani parlamentarni, predsednički, pokrajinski i lokalni izbori u Srbiji?

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Kontekst globalne krize

Prva i opšta karakteristika, koja se ne tiče samo Srbije nego i Evrope i čitavog sveta, jeste globalna ekonomsko-finansijska kriza. Ona je započela ubrzo po završetku prethodnih izbora i traje, s manjom ili većom žestinom, gotovo pune četiri godine. Veliki socijalni i politički protesti zahvatili su mnoge zemlje. Po sistemu lančanog padanja domina, promenjeni su dugotrajni politički režimi u mnogim mediteranskim zemljama (Egipat, Libija, Tunis, dok se režim u Siriji još uvek opire). U mnogim evropskim zemljama na delu su krupne političke promene. U Grčkoj, koju već duže vreme trese dužnička kriza, i koja ponovo potvrđuje onu poznatu i kod nas čestu uzrečicu „dužan kao Grčka“, Papandreu je otišao s vlasti jer nije želeo da prihvati ultimatum Evropske unije o restriktivnoj štednji, a da prethodno na referendumu ne dobije mišljenje naroda. Odmah posle njega pao je i Berlusconi, jer je kriza zakucala i na vrata Italije. U Grčkoj su održani parlamentarni izbori na kojima su glasači kaznili dve vodeće stranke, Pasok i Novu demokratiju, i dali najveću podršku krajnje levoj, novoformiranoj političkoj opciji Siriza. Bezuspešni pokušaji predsednika Papuljasa da s liderima političkih partija uspe da formira vladu imali su kao ishod jedinu preostalu opciju: raspisivanje novih izbora. I kada su već mnogi videli Grčku izvan evrozona, događa se, kao u dobrom starom vestern filmu, pobjeda socijaliste Olanda u Francuskoj. Njegova pobjeda nad Sarkozijem na predsedničkim izborima ima dvostruki značaj. S jedne strane vrednosno-ideološki, jer prvi put posle Miterana vraća levicu u Jelisejsku palatu. S druge strane, dovodi u pitanje formulu rešavanja krize koju su čvrsto branili Merkelova i Sarkozy, a koja počiva na konceptu restriktivne štednje. Olan zastupa stav da se izlaz iz krize može postići kombinacijom mera štednje i mera podsticanja razvoja. Mada je socijalista, kao da bolje razume prirodu kapitalističke ekonomije koja na čudan način podseća na vožnju biciklom. Ako vozač bicikla stane, gubi ravnotežu i pada. Tako je i sa ekonomijom kapitalističkog tržišta; ako razvojne aktivnosti stanu, padaju mnoge kompanije, od finansijskog do proizvodnog sektora, a s njima i privreda društva. Koliko je globalna ekonomsko-finansijska kriza postala društvena i politička kriza koja potresa sve, pa i najrazvijenije države, dobro svedoče široki protesti koje simboliše pokret „Okupirajmo Volstrit“. Uostalom, efekti krize vidljivi su i u Nemačkoj, zemlji s najjačom privredom u Evropi. Gubitak pokrajinskih izbora u najmnogoljudnijoj federalnoj jedinici najavljuje slabe izgleda Angele Merkel na opštim parlamentarnim izborima naredne godine.

Mada ostaje pitanje da li ekonomsko-finansijske krize nastupaju iznenada i neočekivano ili su nužni proizvod sistema kapitalističke reprodukcije, njihova socijalna funkcija je očigledna. Kao što unutar svake zemlje kriza pogoduje jačima i produbljuje jaz između sve većeg broja siromašnih i onih koji iz krize izlaze još bogatiji, tako i u međunarodnim razmerama kriza znači novu preraspodelu svetskog bogatstva u korist ekonomski jačih i bogatijih država, a na račun slabih i manje razvijenih zemalja.

Zbog toga nije i ne može biti svejedno kakva se strategija nudi za izlazak iz krize. Pitanje izlazne strategije svodi se na to koji društveni slojevi treba da podnesu najveći teret prevazilaženja postojećih teškoća. Drugim rečima, da li će najveću cenu da plati krupni kapital ili pak većinsko stanovništvo srednjih i nižih slojeva. Zato sam u prethodnom osvrtu na globalni kontekst posebnu pažnju posvetio Grčkoj, koja pokazuje snažno protivljenje civilnog društva da se izlaz iz krize prevali na račun srednjih i siromašnih slojeva.

Političke podele i promene

Analiza izbora, pa tako i ovih, pored aktuelne situacije u političkom polju, mora da uvaži širi društveni kontekst i politički predtekst.

S obzirom na prilike kroz koje je Srbija prolazila tokom prve tranzicije u devedesetim i druge nakon 2000, razumljivo je što je naše društvo još uvek visoko politizovano i podeljeno u osnovi na dva segmenta, koji se uobičajeno i s manje ili više opravdanja nazivaju proevropski i nacionalni politički blok. Tokom i izvesno vreme nakon prethodnih parlamentarnih izbora iz 2008, desila su se dva značajna ideološka pomaka koja su u izvesnoj meri modifikovala i ublažila navedenu podelu.

Do prvog pomaka došlo je u trenutku kada se Socijalistička partija priključila proevropskoj koaliciji, koja je ubrzo nakon toga formirala vladu. To je bilo veliko političko pomirenje između dve značajne političke partije, koje su svojim delovanjem obeležile dve decenije od obnove političkog pluralizma u Srbiji. Socijalistička partija je bila dominantna u prvoj tranziciji tokom devedesetih, a Demokratska stranka jedna od najznačajnijih stranaka u periodu druge tranzicije. Dok je prva tranzicija proticala u znaku izrazito autoritarne i ratno orijentisane politike, druga je obeležena nastojanjima Srbije da se kroz procese evropskih integracija približi članstvu u Evropskoj uniji. Za veliko političko pomirenje najzaslužnija su dva politička lidera: Boris Tadić i Ivice Dačić. Sklon sam da čak prihvatim pretpostavku da je do dogovora između ovih lidera o budućem političkom pomirenju došlo i pre izbora iz 2008, mada je to, kada je realizovano, izazvalo određenu konfuziju u redovima članstva i biračkog tela obe stranke. Svesna tog mogućeg efekta, Socijalistička partija je nakon prethodnih izbora provela nekoliko meseci u pregovorima s desnim nacionalnim blokom, kupujući vreme kod svog biračkog tela za politički preokret. Period nakon formiranja koalicije je, međutim, pokazao da je to bio dalekovid, mudar i za obe stranke koristan politički potez. Socijalistička partija s podmlađenim rukovodstvom uspeła je da amortizuje svoju političku stigmatizaciju iz devedesetih i da, uz poboljšanu međunarodnu poziciju i izgleda da bude primljena u Socijalističku internacionalu, na sadašnjim izborima udvostruči broj mandata u parlamentu. Što se Demokratske stranke tiče, ona je u Socijalističkoj partiji dobila, nadajmo se, lojalnog saveznika, što tek

treba da se potvrdi u postizbornom periodu koalicionih pregovora za sastav nove-stare vladajuće parlamentarne većine. Političko pomirenje i savez poverenja sa Socijalističkom partijom ima još jedan pozitivan efekat na Demokratsku stranku. Obezbeđuje joj, naime, ne samo da zadrži kontrolu nad levim centrom političkog spektra nego i da sopstveni političkoideološki identitet pomeri ka levici. To u Demokratskoj stranci ne ide nimalo lako, kako s obzirom na to da je u vreme formiranja jednim značajnim delom naginjala desno od centra (što su kasnije unutarstranačke podele i potvrdile), tako i s obzirom na ideološku indiferentnost mlađih urbanih generacija i ideološku odbojnost prema svakoj levici zbog socijalističke prošlosti.

Drugi značajan ideološkopolitički pomak usledio je znatno kasnije, kada je došlo do cepanja Srpske radikalne stranke i formiranja Srpske napredne stranke. I tu ima nekih glasina da je podeli delom kumovala i Demokratska stranka kako bi se desni nacionalistički blok fragmentirao, ali to nije lako dokazati. Činjenica je, međutim, da Administrativni odbor Narodne skupštine, u kome Demokratska stranka ima znatan uticaj, nije prihvatio žalbu Srpske radikalne stranke i time omogućio da novoformirana Srpska napredna stranka postane parlamentarna i pre izbora, i da dobije svoj poslanički klub. Ono što je, međutim, postignuto ovom promenom jeste slabljenje ekstremne političke desnice koju je predvodila Srpska radikalna stranka, što će se kao politički dobitak za Srbiju kapitalizovati na parlamentarnim izborima 2012. godine. Kao što je poznato, Srpska radikalna stranka pod vođstvom Vojislava Šešelja nije sada uspela da dosegne cenzus za ulazak u Narodnu skupštinu Srbije, i zajedno s novoformiranom desnom strankom Dveri čini krajnje desnu, vanparlamentarnu opoziciju u zbiru glasova koji dostižu oko 9 odsto od broja izašlih na izbore. Najzad, u pozitivne ishode ovog drugog političkog pomaka možemo ubrojati i jačanje, bar nominalno, proevropske orijentacije u političkom spektru Srbije, jer se i Srpska napredna stranka izjasnila za ulazak Srbije u Evropsku uniju. Istina, oko ovog pitanja imamo svojevrsan dvostruki paradoks. S jedne strane, Srpska napredna stranka je bojkotovala izglasavanje većine zakona važnih za evropske integracije. S druge strane, istraživanja pokazuju da je broj pristalica ulaska Srbije u Evropsku uniju pao na jedva nešto iznad 50 odsto građana, dok je broj novoizabranih poslanika, koji su bar na rečima za ulazak u Evropsku uniju, ako je suditi prema stavovima njihovih političkih centrala, u ogromnoj većini koja iznosi preko 90 odsto sastava novog parlamenta. Tu su faktički sve partije osim Demokratske stranke Srbije, koja se dosledno drži svog antievropskog stava, i koja je zbog toga od nekadašnje partije sa najvećim koalicionim potencijalom spala na partiju koja uspeva da prekorači prag za ulazak u parlament, ali ostaje na marginama političkog uticaja.

Stanje civilnog društva u Srbiji

Mada se broj nevladinih organizacija i organizacija civilnog društva uopšte u Srbiji u prvoj deceniji XXI veka znatno povećao u odnosu na stanje iz devedesetih godina, položaj aktera u civilnom sektoru je dosta težak. S jedne strane, finansijska podrška međunarodnog civilnog društva se, u odnosu na devedesete, znatno smanjila. Mnogi fanderi su otišli na nova i teža žarišna područja, a oni koji su ostali u Srbiji umanjili su svoje fondove. S druge strane, teškoće u ekonomiji izazvane krizom bitno su umanjile podršku iz domaćih izvora aktivnostima civilnog društva.

Druga bitna odlika novonastale situacije u civilnom društvu jeste pojava i organizovanje raznih organizacija i udruženja građana izrazito desne nacionalističko-klerikalne orijentacije. Toga je u devedesetim godinama bilo znatno manje.

Treća velika slabost današnjeg civilnog društva u Srbiji jeste njegova fragmentiranost. Razjedinjenost civilnog društva ide po nekoliko osnova. Jedna vrsta podele je prirodna i odnosi se na različite oblasti u kojima deluju organizacije civilnog društva i mnogobrojna udruženja građana. Najveći broj tih organizacija grupisan je u sledećim oblastima: ljudska prava i demokratija; ekologija i zaštita životne sredine; feminizam i ravnopravnost polova; obrazovanje i politička kultura; međunarodna aktivnost; organizacije i inicijative mladih; profesionalna udruženja; mirovne aktivnosti i pomirenje u regionu i druge. Unutar svake od ovih oblasti postoji snažna konkurencija, pa i sukobi kako bi se dobila sredstva za projekte iz sve oskudnijih izvora.

Druga vrsta razjedinjenosti predstavlja podelu na manji broj jakih i poznatih nevladinih organizacija, koje su odigrale značajnu ulogu u otporu civilnog društva autoritarnom poretku iz devedesetih godina, kao i veliki broj malih ili malo poznatih nevladinih organizacija nastalih u poslednjoj deceniji. Ova podela se donekle poklapa s podelom na razvijeniji nevladin civilni sektor u Beogradu i Vojvodini, na jednoj, i manje razvijen civilni sektor u preostalom delu Srbije, na drugoj strani.

Uprkos navedenim slabostima, istraživanja pokazuju da u pogledu kvaliteta socijalnog sastava civilni sektor znatno bolje stoji od ostalih segmenata društva. U sastavu nevladinih organizacija dominiraju mladi, žene i visokoobrazovani. To potvrđuje tezu da, uprkos nedovoljnoj razvijenosti, civilni sektor kod nas raspolaže značajnim socijalnim i ljudskim kapitalom i da u budućnosti može predstavljati jedan od važnih segmenata društvenog razvoja. Činjenica je da je to u razvijenom svetu jedan od najpropulzivnijih sektora koji raspolaže znatnim količinama novca i koji omogućava dodatno zapošljavanje ljudi.

U pogledu kritičkog i pozitivnog uticaja na državu i politički život, može se uočiti značajna razlika u delovanju civilnog društva tokom devedesetih, na jednoj, i nakon 2000. godine, na drugoj strani. Za razliku od jasne antiautoritarne pozicije civilnog sektora u devedesetim, nakon promena nastupa period u kome

se mnogi delovi civilnog društva ponašaju konfuzno u odnosu na politiku, a u prvi plan izbijaju neki lukrativni momenti. Nevladine organizacije nisu uspele da pronađu praktičnu formulu konfliktnog partnerstva s državom, a svoju ulogu konstruktivne ali i kritičke društvene opozicije igrale nedosledno, i u vrednosnom smislu zbunjeno i dezorijentisano. Najbolju potvrdu konfuzije civilnog sektora u odnosu na političko polje predstavlja akcija belih listića tokom poslednjih izbora, koju su zdušno zagovarale mnoge istaknute figure iz civilnog društva.

Protivurečno socijalno i političko sazrevanje biračkog tela u Srbiji

Majski izbori u Srbiji 2012. pokazuju da biračko telo sazreva konstantno, ali sporo i u nekim dimenzijama protivurečno.

Pogledajmo najpre šta u tom pogledu pokazuju parlamentarni izbori.

Prvo, značajnu i pomalo neočekivano visoku pobedu neospornog proevropskog bloka, koji u osnovi čine stranke koje su i u prethodnom periodu bile na vlasti ili je podržavale. Kad se zbroje glasovi birača dati koalicijama formiranim oko Demokratske stranke, Socijalističke partije Srbije, Ujedinjenih regiona Srbije i Liberalno-demokratske partije, onda je to podrška koja čini čak 51 odsto svih glasova onih koji su izašli na biralište. U broju poslaničkih mandata ta pobjeda je još ubedljivija: ukupan broj njihovih mandata s mandatima nacionalnih manjina je veći od 150 mesta. Taj rezultat je utoliko značajniji što je postignut u krajnje nepovoljnim okolnostima duboke ekonomske krize, visoke nezaposlenosti, teških socijalnih problema.

Drugo, desni pronacionalni blok je na prethodnim parlamentarnim izborima u osnovi doživeo ozbiljan poraz. Tri su pokazatelja tog neuspeha. Najpre, Srpska radikalna stranka je ispala iz parlamenta, a Dveri nisu uspele ni da uđu. Ovom ekstremno desnom političkom saldu treba dodati i neuspeh na lokalnim izborima Zukorlićevog pokušaja da kao muftija uđe u institucionalnu politiku, jer je doživeo težak poraz na lokalnim izborima.

Zatim, Demokratska stranka Srbije je ostala da tavori na broju poslanika koji od nje čini stranku čiji se uticaj u parlamentarnom životu ozbiljno umanjuje. Najzad, i možda najvažnije, Srpska napredna stranka sa svojom koalicijom, koja je očekivala nadmoćnu pobjedu, ostvarila je prednost od samo šest mandata u odnosu na Demokratsku stranku i njenu koaliciju, a za pet mandata manje od Srpske radikalne stranke na prethodnim izborima 2008. godine. U ukupnom zbiru, pronacionalni blok u koji možemo da stavimo Srpsku naprednu stranku i Demokratsku stranku Srbije danas je u parlamentu slabiji za petnaestak mandata u odnosu na prethodni sastav Narodne skupštine, i njihov broj je sada 94.

Treće. Zanimljivo je da je ovakvim rezultatom parlamentarnih izbora biračko telo Srbije poslalo vrlo jasne poruke svim najvažnijim političkim akterima.

Demokratskoj stranci je data ozbiljna opomena, jer joj je smanjen broj mandata, mada to umanjenje treba uzeti s rezervom, s obzirom na to da je na izborima 2008. u okviru njene koalicije bio i G17 plus. Tokom kampanje, kao i samim rezultatima izbora, na Demokratsku stranku je navaljen najveći deo odgovornosti za sadašnje stanje, čak i od aktera koji su s njom zajednički činili vladu. Poruka za Srpsku naprednu stranku i njene koalicione partnere takođe je vrlo jasna. Njima nije data izrazita prednost, naprotiv, dobili su znatno manji rezultat od onoga koji su očekivali i koji su i oni sami, kao i neki površni analitičari najavljivali. Liberalno-demokratska partija je povećala broj mandata u parlamentu, ali je, na opšte iznenađenje, izgubila u Beogradu, gde je u osnovi učestvovala u vlasti, makar i indirektno.

Da sazrevanje biračkog tela nije jednolinijsko, već da ima uspone i padove, pokazali su predsednički izbori.

U vezi s predsedničkim izborima ostaje otvoreno pitanje da li je i koliko bila ispravna odluka da se istovremeno s lokalnim, pokrajinskim i parlamentarnim ide i na prevremeni izbor predsednika. Moguće je da je na taj način Tadić pomogao sopstvenoj stranci da postigne povoljan rezultat, ali je svakako sebi otežao situaciju i, kao što će se nakon drugog kruga predsedničkih izbora videti, doveo sebe u situaciji da neočekivano izgubi.

Već tradicionalno nadmetanje Tadića i Nikolića u trci za mesto predsednika republike donelo je nakon prvog kruga minimalnu prednost Tadića. To se, inače, dogodilo prvi put, jer je na ranijim izborima Nikolić uvek povoljnije stajao nakon prvog, a onda gubio u drugom krugu.

Mada su lideri koalicionih partnera pozvali svoje birače da daju glas Tadiću, Nikolić je odneo pobjedu koja je možda i njega samog iznenadila. Gde možemo tražiti uzroke takvog ishoda?

Najpre u velikom opuštanju dela biračkog tela koje je u prvom krugu poklonilo poverenje strankama proevropskog bloka. Stavovi „da bi bilo čudo da Tadić ne pobjedi“ ili „Tadić sigurno pobjeđuje i bez mog glasa“, uticali su na to da su mnogi, naročito iz velikih urbanih sredina, umesto na biralište otišli na vikend.

Moguće je, naravno, i tumačenje da je biračko telo došlo do osećanja da je u prvom krugu dalo preveliku prevagu jednoj strani i da je želelo da vlast podeli „na ravne časti“. Kohabitacija između predsednika iz jedne političke opcije i vlade iz druge, može da obezbedi međusobnu kontrolu i ravnotežu vlasti, kao što može i da oteža i blokira neke političke procese i odluke.

Prema nekim pretpostavkama, koje bi iziskivale i posebna istraživanja da bi bile potvrđene, na ishod drugog kruga predsedničkih izbora bitno su uticale još dve okolnosti. Jedna se tiče prekomerne negativne kampanje koja je bila usmerena prema Nikoliću. A druga se odnosi na insceniranu insinuuaciju o krađi glasova, što je kod jednog dela neupućenog ili tradicionalno nepoverljivog biračkog tela izgleda imalo efekta.

Ima, naravno, i onih koji smatraju da je Tadić izgubio jer je zbog stapanja svoje dve funkcije – predsednika republike i predsednika stožerne stranke u vladi, imao previše uticaja i vlasti u rukama. Tom tipu argumenta se pridružuju i oni koji smatraju da je bio dva mandata na toj funkciji i da bi treći mandat bio previše.

Moje je mišljenje da je na neočekivani obrt do koga je došlo u drugom krugu predsedničkih izbora ipak presudno uticala izrazito niska izlaznost (ispod 50 odsto biračkog tela), odnosno visok stepen apstinencije do koga je došlo na samom kraju izborne trke dva kandidata.

Epilog

Samo vreme može da pokaže kakvi su dugoročni efekti ovakvih rezultata i njihove političke kapitalizacije nakon sveopštih izbora u Srbiji maja 2012. godine. Kratkoročni efekti su očigledni.

Kada je reč o neposrednim predsedničkim izborima pokazuje se da je njihov politički značaj u mladoj i lako lomljivoj demokratiji Srbije mnogo veći nego što se može suditi na osnovu ustavnih ovlašćenja predsednika republike. Srbija po slovu i duhu svog ustava jeste parlamentarna demokratija, ali, zbog neposrednog izbora predsednika, to je politički sistem sa elementima polupredsedničkog modela vlasti. U periodima kada su vlada i predsednik iz različitih političkih opcija onda je to predominantno parlamentarni oblik vladavine sa elementima vrlo slabog (ako predsednik pripada opozicionim partijama) ili relativno slabog (ako je predsednik vlade jaka ličnost iz partije koja je koalicioni partner u vladi) polupredsedničkog sistema. Prvi slučaj smo imali u vreme kada je premijer vlade bio Zoran Đinđić, a predsednik Srbije Milan Milutinović. Drugi slučaj smo imali u vreme kohabitacije između Borisa Tadića kao predsednika republike i Vojislava Koštunice kao predsednika vlade. Ako predsednik države pripada najjačoj ili, kako se to uobičajeno kaže, stožernoj političkoj stranci vladajuće koalicije, onda je to parlamentarni model vladavine sa elementima dosta jakog polupredsedničkog sistema. Formalno gledano, to je parlamentarni sistem, a faktički je to polupredsednički model sa vrlo jakim predsednikom. To je model parlamentarnog političkog sistema u kome predsednik republike ima veliku realnu moć i politički autoritet. U slučajevima kada se na čelu vlade nalazi slaba politička figura iz političke partije kojoj pripada ili je vodi predsednik, njegova realna moć se približava klasičnom predsedničkom sistemu. To je upravo bio slučaj u periodu između 2008. i 2012. godine, kada je premijer bio Mirko Cvetković a predsednik republike Boris Tadić. Ovakva pozicija ima za predsednika prednosti i mane, to jest i dobre i loše strane. Dobre se svode na mogućnost aktivnog, pa i odlučujućeg uticaja na donošenje najznačajnijih političkih odluka u društvu. Tu se, istovremeno, krije i najveća opasnost za njega. Ona se ogleda u očekivanju i realnoj mogućnosti da se predsedniku pripišu i svi promašaji vlade i

resornih ministarstava, odnosno da se na njega svali sva krivica, ili njen najveći deo, ako stvari u društvu ne idu kako treba.

Može se zaključiti da polupredsednički sistem, koji je inače uveden u mnoge mlade parlamentarne demokratije bivših istočnoevropskih socijalističkih zemalja, u Srbiji daje protivurečne i oscilirajuće rezultate. Jedno od objašnjenja za takvo stanje stvari leži i u strukturalnoj protivurečnosti ustavne pozicije predsednika republike koji se bira na neposrednim izborima. Ako je u statusu koha-bitacije on ima višak legitimiteta dobijenog glasovima na neposrednim izborima u odnosu na ograničena ustavna ovlašćenja i mogućnost efektivnog korišćenja svog političkog legitimiteta. Ako je pak u poziciji da ima vladu iz sopstvene koalicije i da je preko najjače koalicione stranke u potpunosti kontroliše, on nužno postaje svemoćan, a njegova realna politička moć dolazi u protivurečnu poziciju deficita legalnosti jer realno ne može da odoli a da ne vrši funkcije i poslove koji prevazilaze okvire ustavnih ovlašćenja predsednika. Dakle, predsednik koji se bira direktno u modelu parlamentarne demokratije, po pravilu je sa viškom legitimiteta a manjkom moći, ili pak sa viškom moći a manjkom legaliteta.

Drugo moguće objašnjenje prenaplašenog značaja predsedničke funkcije leži u zoni dominantnog političkog mentaliteta u društvu, u kome je na visokoj ceni liderski tip politike. Ako i jake demokratije u teškim vremenima žude za jakim liderima, može se zamisliti koliko su društva poput Srbije, sa slabo razvijenim demokratskim institucijama i procedurama, plodno tle koje često vapi za harizmatičnim i svemoćnim političkim liderima. Pogotovu to važi za vreme krize i beznada.

Mada predsednički izbori u načelu nisu i ne mogu da predstavljaju korekciju legitimnosti rezultata parlamentarnih izbora, u praksi to nije tako. Majski izbori u Srbiji 2012-te su upravo pokazali da su rezultati predsedničkih izbora bitno uticali na uspostavljanje nove koalicione većine, čija vlada je dobila podršku u parlamentu. Kao što je istakao Vladimir Goati, ugledni analitičar našeg političkog života, neočekivani rezultat drugog kruga predsedničkih izbora izazvao je pravi politički zemljotres u Srbiji.

Ono što se odmah videlo jeste činjenica da je ishod predsedničkih izbora izazvao mnogo ozbiljnije reakcije u regionu nego u samoj Srbiji. Još je veće iznenađenje za deo kritičke javnosti predstavljala podrška koju su novi predsednik i njegova stranka dobili iz Vašingtona i Brisela. Epizoda sa preuranjenom čestitkom iz Brisela nekoliko sati pre završetka izbora teško se može prihvatiti kao slučajna greška. Iz implicitne, a nakon formiranja nove vlade, i eksplicitne podrške zapadnih velikih sila novoj političkoj formaciji u Srbiji, može se opravdano pretpostaviti da u očima SAD i EU prethodna vlada nije odavala utisak da je spremna da u relativno razumnom roku nađe neko održivo rešenje za problem Kosova, što je na atlantsko-evropskoj agendi jedan od prioritarnih uslova za stabilizaciju prilika na zapadnom Balkanu.

Kada je reč o formiranju nove vlade, najpre je, po sličnom scenariju kao i nakon izbora iz 2008. godine, došlo do dugotrajnih političkih pregovora oko koalicione formule za njeno sastavljanje. Nakon iskustva sa postizbornim pregovorima u prethodna dva izborna ciklusa, može da se kaže da je Srbija ušla u krug zemalja u kojima se dugo nakon izbora ne zna ko je stvarni pobednik. Ti pregovori su ovog puta počeli tek desetak dana nakon završetka drugog kruga predsedničkih izbora, a trajali su par meseci. Najpre je Demokratska stranka pokušala da sastavi vladu koja je trebalo da se u prvoj varijanti sastoji po modelu prethodne, minus Ujedinjeni regioni i plus Liberalni demokrati. Kada se pokazalo da to ne odgovara Socijalističkoj partiji, koja bi u toj formuli bila u neugodnoj manjini u odnosu na druga dva koaliciona partnera, na pregovaračkom stolu se našla četvorna formula, podeljena u dve kolone: na jednoj strani Demokratska stranka i Liberalno-demokratska, a u drugom bloku Socijalistička partija (sa svojim koalicionim partnerima, Pups-om i Jedinštenom Srbijom) i Ujedinjeni regioni Srbije. Kada je Demokratska stranka nevoljno bila spremna da to prihvati, pokazalo se da je Socijalistička partija primenila sličan manevar kao i kod izbora 2008. godine kupujući vreme, a iza scene pripremajući se za koaliciju sa Naprednom strankom. Taj potez je pravdan izjavom zašto bi se bilo u vladi jedne koalicije, kada može da se vodi vladu druge koalicije. Na zagonetan način se pokazalo da je izjava budućeg premijera u izbornoj noći nakon prebrojavanja glasova na parlamentarnim izborima, da zna ko će to biti, a da se tako i desilo, pruža osnove za pretpostavku da se o toj mogućnosti možda ozbiljno razgovaralo i pre izbora.

Srpska napredna stranka je strpljivo i mirno čekala da Socijalistička partija sprovede svoj manevar zaokreta i pristala je da zajedno sa njima u vladu uđu i Ujedinjeni regioni, mada su na račun lidera G17 plus u kampanji izricali najteže optužbe.

Nakon obezbeđene većine u parlamentu, u koaliciju sa Naprednom strankom ušle su još neke političke opcije, čak i Socijal-demokratska stranka Rasima Ljajića, koja je bila na izbornoj listi Demokratske stranke. Pravljenje je bilo da je dobijena ponuda koja se nije mogla odbiti i bez koje bi bio ugrožen opstanak ove stranke na široj političkoj sceni.

Kakva je situacija sada nakon nešto više od prvih sto dana nove vlade?

Pogledajmo, najpre, kako je izvršena podela uloga u obavljanju najvažnijih poslova u političkom životu Srbije nakon izbora nove vlade.

Premijeru Ivici Dačiću je prepušteno da vodi pregovore oko Kosova, kako bi neki vodeći lideri stožerne stranke u vladajućoj koaliciji izbegli što duže moguće neprijatne susrete i rukovanja, što su u ranijem periodu oštro osuđivali, a time i što duže zadržali patriotski imidž iz ranijih vremena. Odlučnost premijera da se učine ozbiljni pomaci u pregovorima pruža nadu da će se možda obistinili njegove reči da nerešeno pitanje Kosova ne treba ostavljati sledećim generacijama. Istina, oslobađajuće presude Haškog tribunala u predmetima generala iz

Hrvatske i Ramuša Haradinaja sa Kosova, mogu donekle da uspore taj proces. Čini se ipak da će presude Haškog tribunala više uticati na nivo i tempo regionalne saradnje, nego na rešavanje pitanja Kosova, za koje se s pravom smatra da je od ključnog značaja za dobijanje datuma o otpočinjanju pregovora za članstvo u Evropskoj uniji.

Prvi potpredsednik vlade Aleksandar Vučić ima na raspolaganju koordinaciju svim bezbednosnim službama i sva ovlašćenja u borbi protiv korupcije. Nova vlada, personifikovana u liku svog prvog potpredsednika, povelila je bučan krstaški rat protiv korupcije, ne ustežući se da u medijima najavljuje otvaranje afere i hapšenja. To neosporno diže politički rejting i njemu lično i stranci koju sada, bar nominalno, predvodi. Opšta antikorupcijska vladina kampanja i retorika ima nekoliko zanimljivih obeležja. U početku je antikorupcijska kampanja bila jako natopljena političkim revanšizmom, jer su pokrenuti krivični postupci protiv nekih od vodećih ličnosti iz Demokratske stranke. Da bi se ublažio utisak o selektivnosti borbe protiv korupcije Vučić je najavio i pokrenuo i neke procese koji direktno tangiraju njegove sadašnje koalicione partnere. Karakteristični u tom pogledu su primeri afere sa Agrobankom koja se povezuje sa kadrovima iz Socijalističke partije, kao i otvaranje istrage u slučaju Nacionalne štedionice, koja je povezana sa liderom Ujedinjenih regiona. Moguće je da ova dva primera služe Srpskoj naprednoj stranci da istovremeno disciplinuje svoje koalicione partnere, da im smanji političke ambicije i da im u slučaju novih prevremenih izbora smanji rejting.

Lideru Ujedinjenih regiona Mladanu Dinkiću su data velika ovlašćenja u oblasti ekonomije, privrednog razvoja i vođenju finansija. Izuzetak u tom polju je Narodna banka Srbije koju vodi Jorgovanka Tabaković, koja je i nakon imenovanja za guvernera izabrana za potpredsednicu Srpske napredne stranke. Ona je odmah zamrzнула tu svoju funkciju, ali i u njenom slučaju, kao i u slučaju ostavke predsednika republike na članstvo Srpske napredne stranke, svako politički pismen teško može da poveruje da su njih dvoje stvarno nestranačke ličnosti. Virtuelne ostavke i zamrzavanje partijskog članstva su vrste političkih dimnih zavesa koje će se, najverovatnije, primeniti i u novom zakonu o javnim preduzećima i njihovim direktorima i rukovodiocima.

Šta još odlikuje politički život u Srbiji danas?

Najuočljiviji je visok stepen pravne nesigurnosti i odsustva vladavine prava. Neuspeh reforme pravosudnog sistema pod prethodnom vladom doveo je do razvijenog osećaja zavisnosti sudstva od politike. To se videlo u mnogim odlukama sudova nakon političkih promena, i to od ustavnog suda do redovnih sudova. Kada je reč o pravnom poretku, zabrinjava i činjenica da su se, nakon Zakona o amnestiji, na slobodi našli i mnogi počinioci teških krivičnih dela. Takođe je delovalo neuobičajeno da se odlukom predsednika države o aboliciji zaustave krivični postupci za više lica, a da te odluke nisu sadržavale obrazloženja. Novi

politički lideri su nastavili lošu praksu iz prethodnog perioda da se mešaju u postavljanje funkcionera u sportu. Zabrinjava i činjenica da se na neka važna mesta u državnoj administraciji kao i u upravljanju javnim preduzećima imeniju lica koja, najblaže rečeno, imaju vrlo problematičnu biografiju.

Stanje lokalne samouprave nije nimalo sjajno. S jedne strane, novi izborni zakon je obezbedio da odbornici, kao i poslanici, slobodno i suvereno raspolažu svojim mandatom, ali nije predvideo mehanizme kako sprečiti kupovinu i prebege odbornika, što je dobilo masovne razmere u Srbiji. S druge strane, nova vladajuća koalicija je pristupila prekomponovanju i političkom upodobljavanju lokalnih skupštinskih većina sa vladajućom većinom na republičkom nivou. To izaziva mnogo nezadovoljstva i političkih tenzija na lokalnu. Od procesa prekomponovanja izuzeta je pokrajinska vlast u Vojvodini koja ima stabilnu većinu, kao i lokalna vlast u Beogradu. Za dalji razvoj političkih događaja u Srbiji biće vrlo indikativno do kada će postojeća lokalna vlast u Beogradu odolevati sve češćim i jačim zahtevima za političkim prekomponovanjem.

Prvih nekoliko meseci nove vlade obeleženo je i slabom političkom opozicijom jer izgleda da Demokratskoj stranci treba dosta vremena da se konsoliduje.

Da li su predsednički izbori i postizborna nova koaliciona vlada obezbedili dodatni kiseonik i neophodnu infuziju nacionalizmu u Srbiji ili spremnost da se reši pitanje Kosova i obezbedi stabilan proevropski put, to će se, pre ili kasnije, videti. Ponekad se čini da nova vlast u Srbiji želi da reši kvadraturu kruga i da istovremeno zadrži nacional-patriotsku retoriku i autoritarno ponašanje na unutrašnjem političkom tržištu, uz napore da se to kompenzuje na međunarodnoj sceni određenim pomacima u rešavanju pitanja Kosova i obezbeđenju odgovarajućih perspektiva za evropske integracije Srbije.

Abstract: The paper starts with a presentation of the global context of economic-financial crisis and its impact on election outcomes throughout Europe, including Serbia. It continues with an analysis of political divisions and changes in the Serbian political spectrum in the period between two parliamentary elections. The third issue discussed herein is a contradictory situation in the civil society in Serbia, characterized by fragmentation and confusion. The final part of the paper is devoted to an analysis of controversial processes of social and political maturation of the electoral body in Serbia. The author concludes that the results of parliamentary and presidential elections are at odds and that therefore it is uncertain whether the balance of power shall be provided and the European integration path accelerated, or the new configuration of power shall bring in additional oxygen and infusion to nationalism.

Key words: Global crisis, political divisions and changes, civil society, controversial electoral body, uncertain political outcomes.

Prof. dr Milan Jovanović

Fakultet političkih nauka

Univerzitet u Beogradu

INSTITUCIONALNI OKVIR IZBORNOG SISTEMA – „MALA“, „VELIKA“ ILI „TEHNIČKA“ IZBORNA REFORMA U SRBIJI 2008–2012. GODINE*

Sažetak: Evidentno je da je ono što je učinjeno na poboljšanju izbornog sistema u proteklom mandatnom periodu izborna reforma, a ne trivijalne tehničke promene izbornih instituta i procedura. Promene registracije stranaka, evidencije birača, finansiranja stranaka i izbornih kampanja, kao i brisanje neustavnih odredbi iz izbornih zakona, koje su strankama omogućavale i da kandiduju i da biraju, reforme su koje su izmenile funkcionisanje izbornog sistema. Međutim, ključne promene su izostale: personalizovan izbor predstavnika, stepenovanje zakonskog izbornog praga za koalicije, uvođenje više izbornih jedinica, izmenjivanje veličine predstavničkog tela. Dakle, izostala je „velika“ izborna reforma. Veto igrači u ovom parcijalnom, nedovršenom reformskom procesu jesu stranke parlamentarne većine koje u usporavanju, pa odlaganju celovite izborne reforme nisu nailazile na protivljenje opozicije. Zato su i glavni nedostaci aktuelnog izbornog modela ostali – depersonalizovanost predstavnika, fragmentiranost stranačkog sistema i metropolizacija parlamentarne reprezentacije. Izbornim ciklusom 2012. godine oni su potvrđeni i pojačani. Ujedno, te konsekvence najbolji su podsticaj da se proces izbornih reformi nastavi.

Ključne reči: izborna reforma, fragmentacija stranačkog sistema, evidencija birača, registracija stranaka

1. Šta je izborna reforma

Pre samo nekoliko decenija relevantni istraživači izbora i izbornih sistema svrstavali su ovo politikološko polje u red „najnerazvijenijeg predmeta političke nauke“ (Lijphart, 1984:3). Ekspanzija istraživanja izbornih sistema i izbora uči-

* Ovaj rad rezultat je istraživanja u okviru projekta *Demokratski i nacionalni kapaciteti političkih institucija Srbije u procesu međunarodnih integracija*, br. 179009, koji finansira Ministarstvo za prosvetu i nauku, a realizuje se u Institutu za političke studije.

nila je da se taj sud potpuno promeni: u „razmaku od dvadeset godina, istraživanje komparativnih izbornih sistema prošlo je od 'nerazvijenih' do zrelog polja studija“ (Shugart, 2005:50).

Izborne reforme su omiljena tema istraživača izbora i izbornih sistema. Fascinacija oblikovanjem i menjanjem izbornog sistema: ko, šta, zašto i kako menja proizlazi iz činjenice da izborni sistem ima snažno dejstvo na ostale političke institucije i da promenu mogu sprovesti izborni pobednici, a oni, po pretpostavci, nisu zainteresovani za promenu izbornih aranžmana koji su im omogućili osvajanje vlasti. Noviji radovi posvećeni rekonceptualizaciji istraživanja izbornih reformi klasifikuju literaturu posvećenu ovom fenomenu u tri grupe, a svaka od njih prati poseban talas u izučavanju promena izbornih sistema.

Prvi talas ispunio je osnovni akademski zadatak: klasifikovao je temeljne vrste izbornih sistema, ukazao na njihove osnovne karakteristike, teorijski utemeljio sudove o efektima koje oni proizvode na politički sistem, stranački i parlamentarni, posebno i empirijski ih proveravao (Hoag/Hallet, 1926; Hermens, 1941; Duverger, 1954; Lakeman/Lamber, 1955; Rae, 1967). Uticaj većinskog i proporcionalnog izbornog modela na predstavljenost stranaka, ponašanje birača, funkcionisanje stranaka u parlamentarnim arenama i sl. osporavani su, potvrđivani, glorifikovani, revidirani. Istraživači su uvideli da je „dihotomna kategorizacija isuviše sirova“ jer u okviru većinske i proporcionalne formule postoji niz varijacija koje utiču na efekte temeljnog izbornog modela, pa su se istraživanja proširila van užeg shvatanja izbornog sistema, izborne formule, veličine izborne jedinice i načina glasanja. Rezultat je niz radova koji istražuju izborni sistem u širem značenju, sve njegove elemente, praktično sve što obuhvata izbornu pravu: „pristup izbornom procesu... pravila finansiranja kampanja... kompenzatorska pravila, zakonske pragove, obavezno glasanje, i sl.“ (Leyenaar, Hazan:2011: 439). Svi ti brojni radovi pokazali su svu diverzifikovanost izbornih sistema (Lijphart/Grofman, 1984; Sartori, 1994; Koks, 1997; Massiccote i dr., 2004; Taagepera, 2007; Farrell, 2011) i postali su neka vrsta postamenta za komparativne studije, ali i za posebna detaljna longitudinalna istraživanja nacionalnih izbornih sistema (Bogdanor/Batler, 1983; Shugart/Vattenberg, 2001; Kolomer, 2004; Galager/Michel, 2005; Klingeman, 2009). Upravo istraživanja svih elemenata izbornog sistema u različitim nacionalnim uslovima dovela su do evolucije od stava da u osnovi postoje samo većinski i proporcionalni izborni sistem, do učenja „... da u praksi izgleda da nema izbornog sistema koji je zajednički za dve (ili) više zemalja“ (Leyenaar, Hazan, 2011:439)

Drugi talas proširio je istraživanje izbornih sistema i uticaj koji oni imaju na kvalitet vladavine, predstavljanje i odgovornost smatrajući ih podjednako važnim za razumevanje njihovog funkcionisanja (Pauel, 2000; Noris, 2004; Galager/Michel, 2005; Klingeman, 2009; Shugart, 2005). Debatovalo se o tome da li je proporcionalni izborni sistem posledica ili uzrok višestranačja i fragmentacije

stranačkog sistema (Lipson, 1964; Rokkan, 1970; Shugart, 1992), te da li oni podstiču inkluzivnost i konsensualne politike, ili su refleksija jezičkih, etničkih, verskih, regionalnih podela (Bogdanor/Batler, 1983; Lijphart, 1999). Kasnije se to proširilo na inkluzivnost za druge skupine birača po uzrastu, polu, klasnoj pripadnosti (Filips, 1995; Krook, 2009). I veza predstavnika i onih koje predstavlja s aspekta odgovornosti bila je predmet istraživanja u ovoj fazi (Taagepera/Shugart, 1989; Lajphart/Grofman, 1986; Shugart/Vattenberg, 2001).

Treći talas započinje negiranjem uvreženog stava o nepromenljivosti izbornih sistema, odnosno da jednom ustanovljeni izborni sistemi postaju „teški“ za promene, te da ih treba posmatrati kao kameni kip „čija je promena moguća ... samo ako je praćena potresima u istorijskim i političkim dešavanjima ili sistemskom tranzicijom“ (Leyenaar, Hazan, 2011:440). Nisu tome doprinele samo izborne reforme u postsocijalističkim državama, koje su 90-ih krenule u proces tranzicije i u kojima su izborne reforme bile pretpostavke za demokratizaciju. Ni to što su u tim državama već dve decenije promene izbornog sistema pre konstanta nego izuzetak ne bi lako promenili pomenuti stav da nije bilo izbornih reformi u starim demokratijama. Tome su posebno doprinele izborne reforme u Italiji i Izraelu. U međuvremenu, broj zemalja koje su u raznom obimu menjali svoj izborni sistem znatno se proširio, a s njima i broj empirijskih studija, „... što omogućava promenu u akademskoj raspravi ka sveobuhvatnim pitanjima kao što su determinante izborne reforme“ (Leyenaar, Hazan, 2011: 440).

Ekspanzija studija koje posredno ili neposredno tangiraju izborne reforme obrnuto je proporcionalna definicijama predmeta istraživanja. Istraživači nemaju ni približno ujednačen stav šta se smatra izbornom reformom? „Velika zamena izbornih formula u nacionalnom izbornom sistemu“, iako je smatra 'sirovom', za Kaca je najčešće u upotrebi (Katz, 2005:58). Suštinski, ona se bazira na Lajpahartovom određenju izborne reforme kao svake promene izborne formule, veličine izborne jedinice, visine zakonskog izbornog praga i veličine, tačnije broja mesta, u skupštini, a i to uvek mereno stepenom proporcionalnosti (Lijphart, 1994:3). Držeći se ovako suženog broja elemenata izbornog sistema, čija promena se smatra izbornom reformom, pojedini istraživači za čitav vek, od 1885. do 1995. godine (Bertoloni/Mair, 1990), našli su svega 14 slučajeva promena izbornog sistema koji bi odgovarali ovako definisanoj izornoj reformi. Kac je, analizirajući samo parlamentarne izbore na nacionalnom nivou i to u razvijenim demokratijama u periodu od 1950. do 2005. godine, našao isti broj izbornih reformi.

Kako izborni sistemi „uključuju mnoge attribute osim izborne formule, zašto da promene i u drugim aranžmanima ne budu predmet proučavanja“, logično je pitanje, ali tek nedavno uvedeno u naučno polje i to od istraživača koji zagovaraju rekonceptualizaciju izbornih reformi“ (Leyenaar, Hazan, 2011:441). Kac je prvi indirektno pokrenuo proces rekonceptualizacije uvodeći u raspravu termin „male“ izborne reforme, ali ne definišući šta bi on obuhvatao. On smatra da „ne

postoji jasna linija razgraničenja između male i velike reforme, čak i više, ne postoji jasna linija razgraničenja između onih reformi koje bi se mogle smatrati manjim i onih koje se mogu nazvati trivijalnim, tehničkim...“ (Katz, 2005:69)

„Ako je đavo zaista u detaljima, onda se moramo uhvatiti u koštac i sa đavolom i sa detaljima“ (Bowler/Farrell, 2009:4). Ovakav pristup doprineo je da pojedini istraživači razlikuju „male“ od „velikih“ reformi u odnosu na nivo izbora – reforme izbornog sistema na nacionalnom nivou za izbor poslanika u parlamente smatraju „velikim“, a reforme izbornog sistema za lokalnu samoupravu „malim“ reformama (Bowler/Donovan, 2008; Farrell, 2011), ili po posledicama koje reforme proizvode: „veće“ reforme su one koje pogađaju veći broj ljudi, i obratno (Kolk, 2007). Debata šta bi sve trebalo smatrati izbornom reformom, odnosno koji se aspekti izbornog sistema i procesa moraju obuhvatiti, proširila se i na unutarstranačke odnose, npr. izbore kandidata, finansiranje, rodne kvote, i sl. (Hazan/Rahat, 2010; Austin/Tjernstrom, 2003). Sudeći po broju radova koji analiziraju različite aspekte promene izbornog sistema, možemo zaključiti da je u operativnoj upotrebi najšira definicija: izborne reforme su bilo kakva promena izbornih pravila koja dovodi do promena u funkcionisanju izbornog sistema (Cellis i dr., 2011).

Tri su osnovna teorijska pristupa istraživanju izbornih reformi. Prvi i najdominantniji je model racionalnog izbora, ali su i bihejvioralni i institucionalni pristup rasprostranjeni i dragoceni u istraživanju izbornih reformi. Poslednji radovi najčešće sintetizuju ova tri pristupa nastojeći da objasne zašto dolazi do izborne reforme, ko je akter koji inicira promene, kako se reforma izvodi i kuda ona vodi, tj. koji se problemi rešavaju i šta se očekuje od reformisanog izbornog sistema.

2. Izborne reforme u Srbiji

Prema ovoj definiciji, izborni sistem Srbije je u stalnim reformama. „Velike“ reforme, po strogim Lajpahartovim pravilima, desile su se 1990, 1992, 1997, 2000. i 2004. godine. Prvom reformom uveden je većinski izborni sistem; drugom je zamenjen proporcionalnim izbornim sistemom; trećom je broj izbornih jedinica povećan sa devet na 29; četvrtom reformom uzakonjen je model proporcionalnog sistema sa jednom izbornom jedinicom, a na kraju je ukinut zakonski izborni prag za stranke nacionalnih manjina. Osim ovih, bilo je i drugih izmena koje, po svom uticaju na funkcionisanje izbornog sistema, nisu zanemarljive. Ovde će akcenat biti stavljen na promene koje su u izbornom sistemu izvršene između 2008. i 2012. godine. Šta je pokrenulo debatu o izbornoj reformi? Šta je uočeno kao osnovni problem? Ko ih je inicirao? Kakvi su dometi? Kakve su posledice?

Debatu o potrebi izbornih reformi indukovale su kritike decenijske primene proporcionalnog izbornog sistema s jednom izbornom jedinicom, zatvorenom blokiranom izbornom listom, uniformnim zakonskim izbornim pragom, pravom

stranaka da dodeljuje mandate mimo redosleda na izbornoj listi i suspenzija slobodnog mandata postojanjem ustavnog mehanizma, tzv. blanko ostavki. One su dobile na intenzitetu posle kopiranja ovakvog izbornog modela za izbor narodnih poslanika na izbore odbornika u skupštinama opština i gradova.

Osnovni problem kod ovakvog modela jeste depersonalizovanost predstavnika – građanin ne zna ko ga predstavlja u opštini, gradu i Republici. Poslanik i odbornik jesu delegati stranke, a ne predstavnici građana, koje takav model demotiviše za izbornu participaciju, poslanika i odbornika usmerava isključivo na stranku, politički sistem funkcioniše po principima partokratije, a izborne koalicije suspenduju dejstvo zakonskog izbornog praga, proizvodeći fragmentaciju parlamentarnog stranačkog sistema (Jovanović, 2011).

Izbornu reformu iniciralo je Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, uz učešće većine parlamentarnih stranaka, nevladinih organizacija, predstavnika OEBS-a, Venecijanske komisije, stručnjaka iz akademskih krugova. Po prvi put je, od početka redemokratizacije, izborna reforma pokrenuta na vreme, kao sistemski projektovana aktivnost radi unapređenja ključnih elemenata izbornog sistema.

Rezultat su novi zakoni o političkim strankama, biračkim spiskovima, finansiranju stranaka, izmene Zakona o izboru narodnih poslanika i odbornika, kojima su stranke obavezne da mandate dodeljuju prema redosledu na izbornoj listi i da u sastavu poslanika i odbornika bude najmanje trećina žena. Međutim, ključni predlog izborne reforme, direktno glasanje za kandidate i izbor odbornika uz čuvanje proporcionalnosti, nije prihvaćen. Kakve su posledice tih promena na funkcionisanje izbornog sistema?

3. Koliko ima partija

Na početku redemokratizacije, 1990, za registraciju političke stranke bilo je potrebno 100 potpisa građana. Prema navedenim uslovima, do januara 2009. bilo je registrovano 629 partija u republičkom i saveznom registru. Iz oba registra je brisano samo 59 partija. Hiperpluralizam je bio samo statistički. Većina stranaka nikada nije učestvovala na izborima ni u jednom ciklusu na bilo kom nivou (Jovanović, 2008: 110).

Radni tekst zakona predviđao je 3.000 osnivača partije. Predlagač, Ministarstvo za javnu upravu i lokalnu samoupravu, tj. Vlada, predložio je 5.000 potpisa za osnivanje partije. Cilj – da se uozbilji politička scena i osujeti praksa partijskog preduzetništva kao način da se uzme novac iz budžeta. U tom zanosu, poslanici su, u procesu usvajanja Zakona o političkim partijama, broj potrebnih osnivača iz 1990. povećali 100 puta – na 10.000. Za stranke nacionalnih manjina utvrđen je uslov od 1.000 osnivača. Zakonopisci su predviđali da će, prema novim pravilima, biti registrovano pedesetak partija i da će se tako razbistriti partijski sistem

i sprečiti zbunjivanje birača. Međutim, dosad je u registar upisano 89 partija, od čega je čak 51 upisana kao partija nacionalne manjine (Izvod iz registra političkih stranaka, www.drzavnauprava.gov.rs, pristupljeno 12. aprila 2012).

Broj stranaka je višestruko smanjen, ali očigledno je da institucionalni inženjering u oblikovanju stranačkog sistema nije postigao projektovane ciljeve. Štaviše, šest stranaka: Demokratska zajednica vojvodanskih Mađara, Hrvatsko bunjevačko šokačka stranka, Politička stranka Nijedan od ponuđenih odgovora, pokret Niška regija, Srpska liberalna stranka i Stranka zelenih, obratili su se Ustavnom sudu smatrajući da je zakon u nizu odredaba povredio ustavnu slobodu udruživanja. Kritičari ističu da zakon lišava građane prava na udruživanje u političku stranku, odnosno da ga svode na slobodu pridruživanja već postojećim strankama; da nije senzibilan za regionalne i lokalne stranke; da ukida prava stečena ranijim zakonima, te da počiva na pogrešnoj logici: ako treba ukinuti stranke koje ne izlaze na izbore, onda će zakonodavac, po toj logici, početi da briše iz biračkog spiska i birače koji ne izlaze na izbore!

Osim ovih prigovora, koji će imati ustavnosudski epilog, kritikovani su i uslovi za registraciju stranaka nacionalnih manjina. Konkretno, kritikovano je registrovanje Nijednog od ponuđenih odgovora kao stranke vlaške nacionalne manjine i iznete sumnje da je ona poslužila samo kao instrument za izbegavanje zakonskog izbornog praga, odnosno parlamentarizaciju političkih opcija zloupotrebom zakonskih rešenja o registraciji političkih stranaka.

4. Koliko ima birača

Svi izborni procesi protekli su uz brojne prigovore na neažurnost, netačnost, krivotvorenje i zloupotrebu biračkog spiska. Velike migracije, veliki broj izbeglica i raseljenih lica, kretanje stanovništva izazvano problemima u privredi, veliki broj stanovnika u rasejanju, neki su od objektivnih razloga za loše stanje evidencije birača.

Njihova tačna evidencija je osnovna pretpostavka fer izborne utakmice koja sprečava mogućnost dvostrukog glasanja, manipulaciju s glasovima birača i distorziju slike o izornoj participaciji. Bez egzaktno utvrđenog broja birača izbori su kao fudbalska utakmica s nepoznatim brojem igrača na terenu. Iako je, i prema ranijim zakonskim rešenjima, jedinstven birački spisak bio obavezan, on nije postojao. Tek novim zakonom stvorena je elektronska baza jedinstvenog biračkog spiska (Zakon o jedinstvenom biračkom spisku, „Službeni glasnik RS“, br. 104/09 i 99/11).

Umesto da postane temelj izborne reforme, novi birački spisak već na početku primene izazvao je nedoumice i sumnje. Sve je počelo zvaničnim objavljivanjem ukupnog broja birača u Srbiji – 7.026.579 (Odluka o objavljivanju ukupnog broja birača u Republici Srbiji, www.rik.parlament.gov.rs, pristupljeno 15. maja

2012). Dva dana pre glasanja, Republička izborna komisija objavila je konačan broj birača – 6.770.013 (Odluka o utvrđivanju konačnog broja birača u Republici Srbiji, www.rik.parlament.gov.rs, pristupljeno 15. maja 2012). Iz evidencije je nestalo preko 261.000 birača zbog odluke RIK-a da zapečati toliki broj listića za parlamentarne i predsedničke izbore u opštinama Đakovica, Dečani, Suva Reka, Glogovac, Kačanik i Štimlje na Kosovu i Metohiji.

Ukupan i konačan broj birača i njegova radikalna promena izazvali su brojna pitanja. Preliminarni podaci o popisu stanovništva iz oktobra 2011. govore da Srbija ukupno ima 7.120.666 stanovnika – samo 100.000 više nego birača (Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. – prvi rezultati, webrzs.stat.gov.rs, pristupljeno 2. aprila 2012)! Prema popisu iz 2002, 22,37 odsto stanovnika bila su lica mlađa od 19 godina, dakle petina stanovništva nije ispunjavala uslov punoletstva za sticanje biračkog prava. „Kad se prate rezultati ranijih popisa, zaključuje se da se broj maloletnika u odnosu na broj ukupne populacije u Srbiji kreće između 15 i 20 odsto“. Ako se pretpostavi da je na popisu iz 2011. „udeo maloletnih u ukupnoj populaciji iznosio 15 odsto, dobija se broj lica s biračkim pravom koji iznosi oko 6.020.000“. Doda li se tome i statistički podatak da se broj stanovnika od prethodnog popisa iz 2002. smanjio za 377.335 stanovnika, ocena da je „podatak o ukupnom broju birača svakako pogrešan“ delovala je kao alarmantno upozorenje koje je ostalo van interesovanja glavnih izbornih aktera: partija, nevladinih organizacija specijalizovanih za praćenje izbora poput CeSID-a, medija, ali i izbornih organa, pre svih Republičke izborne komisije (Vesna Rakić Vodinelić, „Ministarstvo za javnu upravu, lokalnu samoupravu i ljudska prava“, www.pescanik.net, pristupljeno 22. maja 2012). „Nema trunke elementarnog morala u kritikovanju jedinstvenog biračkog spiska, jer nikada nismo imali ni približno dobar, savremen i precizan birački spisak, kakav imamo danas. Sve što u ovom momentu može kao primedba da se stavi odnosi se na manje od jednog promila ukupnog broja birača“, izjavio je ministar za državnu upravu i lokalnu samoupravu Milan Marković, apostrofirajući da je u biračkom spisku otklonjeno više od četiri miliona nedostataka i grešaka, ali to nije kompletan odgovor na dilemu o odnosu ukupnog broja stanovnika i birača (Milan Marković, „Ne znam kako neko može da glasa umesto umrlog“, *Politika*, 19. maj 2012). Ukoliko se zna da se svaka intervencija u elektronskoj bazi jedinstvenog biračkog spiska beleži, da se pri tome zna ko je intervenisao, šta je menjano i koliko je to trajalo, jasno je da se može lako proveriti svaka sumnja, ali to niko nije tražio. Potrebni su jasni odgovori, kako na veliki posao oko sređivanja evidencije birača ne bi bila bačena sumnja, kako bi se objasnile razlike ukupnog i konačnog broja birača, i kako bi se prekinula praksa obezvređivanja reforme ovog segmenta izbornog sistema, ali i kako bi legitimitet izabranih organa bio neokrnjen.

5. Kakav će biti parlament

Naš model izbornog sistema u izborima 2012. pretrpeo je neke promene koje su prošle nezapaženo u široj javnosti. Ustavni sud je pravo stranaka da raspodeljuju mandate i određuju ko će biti poslanik mimo redosleda kandidata na listi i „blanko“ ostavke proglasio neustavnim. Izborni sistem izmenjen je dejstvom vanparlamentarnog faktora, ali tek kada je to postalo uslov za sticanje statusa kandidata u EU. Isto se odnosi i na odredbu o zastupljenosti žena. Pogledajmo da li su te promene otklonile probleme u funkcionisanju izbornog sistema.

Prvo, očekivano je bilo da će zatvorena lista i obaveza dodeljivanja mandata prema redosledu na listi pojačati, a ne smanjiti proces metropolizacije predstavljanja koji je uočen kao trend od 2000. godine. Od tada, u svim sazivima oko 33 odsto narodnih poslanika dolazilo je iz Beograda, 2000. – 80; 2003. – 75; 2007. – 81; 2008. – 83 (Jovanović b, 2008: 123). Na konstitutivnoj sednici novoizabranog saziva, prema inicijalnoj raspodeli mandata, sedeće 114 poslanika iz Beograda, čak 31 više nego u prethodnoj legislaturi. Birači iz prestonice biće izrazito natpredstavljeni u odnosu na ostale delove Srbije.

Drugo, nastavlja se trend fragmentisanog parlamenta. Na izborima 2012. učestvovalo je 18 izbornih lista, četiri manje nego na izborima 2008. godine, ali su zato na njima bili kandidati čak 93 subjekta, od tog broja 54 stranke i 39 grupa građana, udruženja, pokreta, i slično. Od tog broja samo su devet partija i dva pokreta, tj. grupe građana, nastupili samostalno na izborima. Svi ostali, 45 stranaka i 37 grupa građana, udruženja građana, pokreta i sl. bili su svrstani u sedam koalicionih izbornih lista. Ovo su direktne posledice uhodane prakse malih stranaka da izbegnu dejstvo zakonskog izbornog praga i nesigurnosti velikih stranaka koje žele da poprave svoj izborni rejting sprečavanjem rasipanja glasova. Samo jedna stranka koja je samostalno nastupila na izborima, Demokratska stranka Srbije, prešla je zakonski izborni prag od 5 odsto. Rezultat je sledeći: na konstitutivnoj sednici Narodne skupštine sedeće 250 poslanika iz čak 36 partija, grupa građana, pokreta, udruženja i tako dalje.

Treće, visoka fragmentiranost parlamentarnog sistema potencijalno se dalje može povećavati na dva načina. Prvi se ogleda u labavim izbornim koalicijama koje se mogu raskinuti po sticanju parlamentarnog statusa, tako što će članovi izborne koalicije u Narodnoj skupštini podržati različite parlamentarne većine. Drugi se ogleda u dejstvu mehanizma slobodnog mandata. Odsustvo stranačke kohezije i discipline može oživeti praksu stranačkih preletača i tako menjati snagu samih stranaka i koalicija. Ovakva situacija neminovno jača koalicioni i uce-njivački potencijal pojedinih stranaka, ali i poslanika i odbornika individualno. Dokaz za takvu praksu već imamo u formiranju skupština u opštinama i gradovima. U opštini Surčin jedan poslanik, napuštajući svoju stranku, promenio je parlamentarnu većinu. Pet odbornika u Leskovcu promenili su tabor – dva odbornika Narodne partije i jedan odbornik iz Reformističke stranke napustili su koa-

licionog partnera na izborima, Ujedinjene regione Srbije, i sa jednim poslanikom URS-a i jednim iz DSS-a omogućili Demokratskoj stranci i Socijalističkoj partiji Srbije da formiraju skupštinsku većinu (Leskovac: Izabrana gradska vlast, www.b92.net, pristupljeno 1. juna 2012). Fragmentisani parlamentarni stranački sistem zahteva široke koalicije za formiranje parlamentarne većine, a samim tim i vlade. Veliki broj stranaka otvara niz političkih kombinacija za formiranje parlamentarne većine, a to otežava konstituisanje vlasti i ugrožava njenu stabilnost.

Četvrto, u Narodnoj skupštini sedeće 81 žena, 35 više nego u prethodnoj legislaturi. To je direktna posledica zakonske kvote i ostaje da se vidi da li će to i kakav kvalitet doneti u radu Narodne skupštine.

7. Izborni organi i krađa ili „krađa“

U kontekstu izborne reforme, u Ministarstvu za javnu upravu i lokalnu samoupravu izrađen je Radni tekst zakona o državnoj izbornoj komisiji. Cilj ovog projekta bio je departizacija i profesionalizacija izborne administracije (Nacrt zakona o Državnoj izbornoj komisiji, www.cesid.org/lt/articles/predlozi-zakona/, pristupljeno 11. maja 2012). Taj model ostao je u formi radnog teksta. Stranke su ćutanjem najrečitije izrazile svoj sud o idejama smanjivanja njihovog uticaja na odlučivanje i rad izbornih organa.

Optužbe o izbornoj krađi aktuelizovale su ovu temu. Tomislav Nikolić, predsednik Srpske napredne stranke, optužio je Demokratsku stranku da je „brutalno pokrala izbore“ na „svih 9.000 biračkih mesta u Srbiji“, tako što je u birački spisak „dopisala 500.000 nepostojećih i mrtvih“ i „zaokružila njihove glasove“, i javnosti pokazao „originalnu vreću“ sa oko 3.000 „originalnih biračkih listića“ koje su zamenili „lažni listići štampani u Poljskoj“ (Tomislav Nikolić: Zame na originalnih glasačkih listića, *Novosti online*, www.novosti.rs, pristupljeno 10. maja 2012). Ovim fantastičnim optužbama pridružio se i predsednik Saveza vođanskih Mađara izjavom da je njegova stranka „žestoko pokradena na izborima“, te da su „između prvih rezultata i konačnog prebrojavanja... izgubili trećinu glasova, odnosno čak oko 30.000 glasova“ (Ištvan Pastor: Žestoko smo pokradeni, *Danas*, 10. maj 2012). Na izbornu krađu, takođe, žalio se i pokret Dveri. Vladajuće stranke su odlučno demantovale te optužbe uz insistiranje da sve treba proveriti i ispitati do kraja. Međutim, SNS je „izbornu krađu“ više dokazivao u medijima nego pred RIK-om. Epilog – istraga tužilaštva i policije brzo je počela da odmotava klupko prijave o krađi, ali je isto tako brzo i stala. Posle pobe njihovog lidera na predsedničkim izborima, SNS više ne insistira na tome da se stvar dovede do kraja, a SVM je naglo povukao svoje optužbe.

Srbija je imala iskustva s raznim vrstama izbornih zloupotreba, ali i s praksom stranaka koje su, nezadovoljne izbornim rezultatom, izbornu krađu koristile kao metod političke borbe i pravdanje pred članovima i simpatizerima za

loše procene i izborni poraz. Stoga je neshvatljivo da nadležne institucije – RIK, Upravni sud i Tužilaštvo ne insistiraju na potpunom pravnom završetku ove afe-re. Optužba da je birački spisak falsifikovan, štampano pola miliona lažnih listića i organizovana krađa na svim biračkim mestima, mora biti dokazana ili opovr-gnuta sa svim pravnim konsekvencama za sve aktere. Medijima treba prepustiti moralni, a biračima politički epilog ponašanja i oštećenih i optuženih. Ako se ova afera gurne pod tepih ponavljaje se, a naše izborne i političke institucije biće devalvirane.

Zamislimo da kandidat SNS-a nije pobedio u drugom krugu predsedničkih izbora? Da li bi afera bila zaboravljena? Zamislimo kakav bi se odijum svalio na „mladu“ Državnu izbornu komisiju da je kojim slučajem prošao pomenuti proje- kat reforme izborne administracije. Ovakve afere i stranačke mašinerije diskre- ditovale bi i reformu i departizovane izborne institucije. To, naravno, ne znači da od toga treba odustati. Naprotiv, to je dokaz da se reforma izborne administracije mora aktuelizovati i sprovesti, ali kao krajnje celovit i jasno definisan proces.

Specifičan oblik „krađe“ ili deformisanja izborne volje odvija se posle izbo- ra. Fragmentisan parlament i slobodan mandat, posebno na nivou lokalne samo- uprave, otvorili su pravu postizbornu berzu na kojoj se, radi formiranja skupštins- ke većine, trguje mandatima. Ponavlja se nakaradna praksa da se po svaku cenu formiraju političke većine u skupštinama opština i gradova koje su identične sa većinom u Narodnoj skupštini. Taj proces inicirale su vodeće stranke vladajuće koalicije, ali i mnogi odbornici i lokalne filijale stranaka nastoje da taj proces dovedu do kraja u svim opštinama, često kršenjem volje birača. Unifikacija vlasti smatra se „normalnim“ procesom i otvoreno poručuje da će lokalne samouprave koje imaju stranačke većine nesaglasne sa većinom na centralnom nivou imati problema u funkcionisanju. To nije samo distorzija biračke volje u izboru lokal- nih predstavnika nego instituta lokalne samouprave koja se na taj način pretvara u ekspoziuru centralne vlasti, prosti produžetak institucija centralne vlasti, a ne samoupravna vlast, vlast najbliža građaninu, njegovim potrebama i problemima. Taj proces imaće pogubne i dugotrajne posledice po političku kulturu, funkcionis- anje političkih institucija i konsolidovanje demokratije.

8. Izborne reforme ili tehničke promene

Evidentno, ono što je učinjeno u proteklom mandatnom periodu jeste izbor- na reforma, a ne trivijalne tehničke promene izbornih procedura. Promena regi- stracije stranaka kao uslov pristupa političkoj areni, promena evidencije birača, finansiranje stranaka, brisanje neustavnih odredaba iz izbornih zakona koji su omogućavali strankama i da kandiduju i da biraju, jesu promene koje su izmenile funkcionisanje izbornog sistema.

Izborna reforma je presečena. Glavni veto-igrač u ovom procesu jesu stranke vladajuće većine, koje su za usporavanje i odlaganje celovite reforme imale podršku parlamentarne opozicije. Izostale su ključne promene: personalizacija glasanja, stepenovanje zakonskog izbornog praga za koalicije, veličine izborne jedinice i veličine predstavničkog tela. Dakle, izostala je „velika“ izborna reforma. Zato su i ostali glavni nedostaci aktuelnog izbornog modela. Izbornim ciklusom 2012. oni su potvrđeni i pojačani. Pritisak konsekvenci biće najbolji podsticaj da se proces reformi nastavi.

Izvori

- Augustin, Reginald, Tjernstrom, Maja, eds. (2003), *On Funding of Parties and Election Campaings Handbook*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Bowler, Shaun, Donovan, Todd (2008), Electoral Reform and Electoral (the Lack of) System Change in the USA. In: Blais Andre (ed), *To Keep or to Change First Past the Post? The Politics of Electoral Reform*. Oxford University Press, Oxford, 90–111.
- Bowler, Shaun, Farrell, David, M. (2009), Approaches to the Study of Electoral System Design: Devils, Details and „Experts”, paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, University of Lisbon, Portugal.
- Celis, Keren, Mona Lena, Krok, Petra, Meier (2011), „The Rise of Gender Quota Laws: Expanding the Spectrum of Determinants for Electoral Reforms“, *West European Politics*, 34: 3, pp. 514–30. <http://dx.doi.org/10.1080/01402382.2011.555974>.
- Farrell, David, M. (2011), *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hazan, Reuven Y. and Gideon, Rahat (2010), *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and Political Consequences*. Oxford University Press, Oxford.
- Jovanović, Milan (2008), *Političke institucije u političkom sistemu Srbije*. Institut za političke studije, Beograd.
- Jovanović, Milan (2008), „Narodna skupština – deformacija teritorijalnog predstavljanja“, *Godišnjak 2008*, br. 2, str. 117–133.
- Jovanović, Milan (2011), „Redizajniranje izbornog sistema – jedan neuspeo pokušaj“. *Preporuke za izmenu izbornog zakonodavstva u Srbiji*. National Democratic Institute for International Affairs, Beograd.
- Katz, Richard S. (2005), „Why Are There so Many (or so Few) Electoral Reforms?“. In: Michael Gallagher and Paul Mitchell, *The Politics of Electoral Systems*. Oxford University Press, Oxford, pp. 57–76.
- Leyenaar, Monique and Hazan, Y. Reuven (2011), „Reconceptualising Electoral Reform“, *West European Politics*, 34: 3, pp. 437–454, <http://dx.doi.org/10.1080/01402382.2011.555974>.
- Lijphart, Arend (1985), *The Field of Electoral Systems Research: A Critical Survey*, *Electoral Studies*, 4:1, 3–14.

- Lijphart, Arend (1994), *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*, Oxford University Press, Oxford.
- Odalović, V., Stojčević, T., Šuput, M., Čuljković, M. (prir.) (2012), *Zbirka propisa o izborima*, Službeni glasnik, Beograd.
- Shugart, Matthew, S. (2005), Comparative Electoral Systems Research: The Maturation of a Field New Challenges Ahead. In: Michael Gallagher and Paul Mitchell, *The Politics of Electoral Systems*, Oxford University Press, Oxford, pp. 25–57.
- Van der Kolk, Henk (2007), Electoral system Change in the Netherlands: The Road from PR to PR (1917–2006), *Representation*, 43:4, 271–87.

Abstract: It is evident that what have been done to improve the electoral system in the previous mandate is electoral reform and not trivial technical changes of electoral institutions and procedures. Changes in party registration, electoral register, party financing and electoral campaigns, and the deletion of provisions from the unconstitutional election laws that have enabled the parties to nominate and elect simultaneously, was reforms which have changed electoral system functioning. However, the key changes are lacking: a personalized selection of representatives, variable electoral threshold for coalitions, the introduction of multi-member districts, changing the size of the parliament. So, there was no „big” electoral reform. Veto players in this partial, incomplete reform process are political parties from parliamentary majority. Interestingly, in this slowdown and disposal of comprehensive electoral reforms they did not encounter resistance from the opposition. That is why the main shortcomings of the actual electoral model – MP depersonalization, fragmented party system and metropolisation of parliamentary representation – have still remained. Last electoral cycle has confirmed and strengthened these disadvantages. At the same time, the consequences are the best incentive to continue the process of electoral reform.

Key words: electoral reform, party system fragmentation, electoral register, party registration.

Čedomir Čupić

Fakultet političkih nauka

Univerzitet u Beogradu

IZBORI I POLITIČKA ZRELOST*

Sažetak: Značaj izbora za politiku i politički život. Kriterijumi, odnosno mere za procenu političke zrelosti: strateška orijentacija, svetska ekonomska kriza i njene posledice, ideološka podeljenost, socijalna sigurnost i stabilnost, borba protiv dva društvena zla – korupcije i kriminala, kvalitet političkih elita, odgovornost političkih elita i politička kultura nosilaca vlasti i građana.

Gljučne reči: izbori, politička zrelost, strateška orijentacija, kriza, ideološka podeljenost, socijalna sigurnost, socijalna stabilnost, korupcija, političke elite, politička kultura, dijalog, tolerancija

Izbor je jedan od elemenata u strukturi pojma politike. Izbor, odnosno izborni proces, predstavlja u političkom životu ostvarenje slobodne volje građanina. Na osnovu slobodne volje i njene institucionalne garancije, građanin na izborima bira između ponuđenih političkih alternativa. Otvorena i demokratska politika je ona koja građaninu omogućava i garantuje izbor. Pojedinci i organizacije (političke partije) na osnovu izbornog prava stižu svest da mogu da biraju između ponuđenih mogućnosti. Izbori pokazuju vrednosnu orijentaciju građanina, njegov odnos prema potrebama i interesima – i pojedinačnim i grupnim i opštim – ali i svest o njegovom trenutnom shvatanju stvarnosti u kojoj živi. Na osnovu ovoga može se procenjivati politička zrelost i pojedinaca i političkih partija.

Kristalizacija političke zrelosti jednog društva postiže se posredstvom političkih učesnika (političkih partija). Da bi bila procenjena politička zrelost potrebno je odrediti kriterijume, odnosno mere. U sadašnjem trenutku političke scene Srbije, za procenu političke zrelosti izdvajam devet kriterijuma: strateška orijentacija; svetska ekonomska kriza i njene posledice; ideološka podeljenost; socijalna sigurnost i stabilnost; borba protiv dva društvena zla – korupcije i kriminala; kvalitet političkih elita; odgovornost političkih elita i politička kultura nosilaca vlasti i građana.

* Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, rukovodilac projekta prof. dr Vesna Knežević-Predić, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, a finansira ga Ministarstvo nauke Republike Srbije.

Ako se uzme za meru političke zrelosti **strateška orijentacija** većina partija Srbije prema svetu, Srbija je posle izbora zrelija. U verbalnim izjavama onih koji su učestvovali na izborima, kao i onih koji su osvojili vlast, pokazuje se da je Srbija okrenuta prema najrazvijenijim zemljama sveta, posebno EU i SAD, odnosno prema principima demokratskih vladavina i demokratskom razvoju. To je značajan iskorak u odnosu na neposrednu prošlost. U prvom redu ovo je vezano za političke elite koje kristalizuju ono što čini potencijal njihovog biračkog tela, posebno njihovu političku svest. Većina političkih partija napravila je veliki iskorak i to je nešto što će u budućnosti biti značajno za razvoj Srbije.

Kad je u pitanju strategija, Srbija je tokom nešto više od dva protekla veka stalno lutala u strateškom opredeljenju. Sada je, nadam se, obrazac „ili – ili“, koji je bio tragičan po politički život Srbije, zamenjen obrascem „i – i“. Drugim rečima, razvijeni i svi koji hoće da saraduju sa Srbijom. Znači, nije više dominantan obrazac „ili – ili“, odnosno ili Zapad ili Istok, ili SAD ili Rusija, nego i SAD i Rusija, s tim što se daje prednost onom ko je razvijeniji. Razlog prednosti je što se od razvijenijeg može nešto naučiti, a od nerazvijenog ništa. Ako se to delovanjem i ponašanjem praktikuje i dokazuje onda je to veliki iskorak i pokazatelj zrelosti političkih elita Srbije. Naravno, ne treba imati iluziju da razvijeni Srbiju izdvajaju, vole i altruistički pomažu – ne, oni gledaju svoj interes. Naš interes je da naučimo i, na osnovu toga, da se razvijamo. Tek na osnovu pokretanja razvoja možemo da počnemo da rešavamo probleme koji prate male, nerazvijene i siromašne zemlje. Nesporno je da će zbog interesa moćnih biti teških uslovljavanja, udaraca i vrlo neprijatnih situacija. Ali to je nešto što prati odnose moćnih i nemoćnih, odnosno što je posledica usaglašavanja obostranih potreba i interesa. Najbolje je prilagoditi se i uskladiti interese s moćnima. To je način da se približi sticanjem znanja i veština koje su oni razvili i da se koliko-toliko izbori pozicija uvažavanja i ravnopravnosti.

Ako je mera političke zrelosti političkih partija Srbije razumevanje za **svetsku ekonomsku krizu** kao uzročnika ekonomske krize u Srbiji, može se zaključiti da su partije postale zrelije. Većina političkih partija shvatila je da i Srbiju zahvata to što se dešava sa ekonomskom krizom i potresom koji ona izaziva na planeti. Srbija ne može da se izoluje i izdvoji od svetskih ekonomskih kretanja i da sama za sebe nešto učini a da je ta kriza ne pogađa. Kriza je nesporno zapljusnula i Srbiju. Ono što je teže jeste da malu i ekonomski razorenu zemlju kriza pogađa više od razvijenih. Nije netačno, ni sramno, ni nečasno, konstatovati da je Srbija mala zemlja skromnih mogućnosti. Ako Šveđani za sebe, a nesporno je da je njihova zemlja i veća i razvijenija i moćnija od Srbije, kažu da su mali, zašto to i mi ne bismo rekli. U jednoj poseti Švedskoj, u susretima sa zvaničnicima iz 11 značajnih švedskih institucija, sagovornici bi nam uvek na početku razgovora davali upravo to do znanja, naglašavajući: „Mi smo mali i mi možemo samo toliko koliko nam mogućnosti dozvoljavaju“. S druge strane, svako iole upućen zna

šta sve Švedska daje ovom svetu. Ostaje da se upitamo nad ovim i zato je Srbiji potrebno da razvije svest o veličini i mogućnostima, odnosno da znamo kolika nam je površina, koliko stanovnika imamo i kojim resursima raspoložemo i da to nije nešto što treba pred svetom skrivati. Svest o sopstvenom realnom položaju, veličini, potencijalima, izuzetno je i značajna i bitna, posebno za zdrav društveni i politički život. Tek s takvom svešću može se realno planirati i razvijati. Te činjenice su nešto što treba uzeti kao bitno i važno u procesu sazrevanja svesti u Srbiji. To je ono što pokazuje političku zrelost političkih aktera a preko njih i građana.

Ako je mera političke zrelosti **ideološka podeljenost** Srbije – Srbija je i dalje podeljena, ali sada ne više oštro i isključivo. Ono što je isključivo u Srbiji prilično je marginalizovano, odnosno nije više dominantno. Premda je i dalje Srbija podeljena: na jednu stranu koja je otvorena i građanska i na drugu koja je zatvoreniya, sumnjičavija i nacionalistički opterećeniya. To stanje će trajati i ono će, takođe, zavistiti od političkih elita. Koliko se političke elite, odnosno političke partije budu pomerale prema otvorenosti i napuštale zatvorenost, utoliko će Srbija biti politički zrelija i sa stanovišta ideoloških podela neisključivija.¹ Razlika će biti i to je nešto što je i normalno i dobro za politički život, ali one ne bi trebalo da vode u isključivost, neprijateljstvo, mržnju i osvetu. Razlike treba da izoštre ideje, koncepte, energije, odnosno da pospeše jednu valjanu političku konkurenciju koja se preko izbora i realizacije izbornih obećanja verifikuje. Izbori, obećanja i realizacije legitimišu ili delegitimišu političke učesnike.

Ako je mera političke zrelosti **socijalna sigurnost i stabilnost**, Srbija je, bar prema predizbornim obećanjima političara, zrelija. Pokazalo se na ovim izborima da su građani izuzetno osetljivi na probleme njihove egzistencije, odnosno na siromaštvo i nezaposlenost, koja je umnogome i uzrok siromaštva. Ko to ne shvati i ne počne da rešava u narednom periodu izazvaće veliku nesigurnost građana, što će destabilizovati celo društvo i državu. Mere koje vlast treba da preuzme jesu da ohrabri i pomogne proizvođače i forsira proizvodnju, da privuče strane investitore i investicije. Takođe, potrebno je poreskom politikom favorizovati proizvođače i podsticati zaposlenost tako što će oslobađati poreza one koji ulažu u proizvodnju i zapošljavaju veći broj radnika, a povećavati poreze onima koji troše na luksuz.

¹ Vukašin Pavlović ističe da su majski izbori u Srbiji 2012. pokazali „značajnu i pomalo neočekivanu visoku pobjedu nespornog proevropskog bloka, koji u osnovi čine stranke koje su i u prethodnom periodu bile na vlasti ili je podržavale“. Takođe, „desni pronacionalni blok je na prethodnim parlamentarnim izborima u osnovi doživio ozbiljan poraz“ (Vukašin Pavlović, *Civilno društvo, partije i izbori*, u čas. „Politički život“, br. 5/2012, str. 14.). „Građani Srbije su većinski opredeljeni ka EU. Poznato je da političari uvek idu gde je većina. Uloga partija je da premoste politički i kulturni jaz i uklone prepreke koje stoje na evropskom putu“ (Slaviša Orlović, *Partijski sistem Srbije*, u Zborniku *Partije i izbori u Srbiji – 20 godina*, Fondacija Fredrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju, Beograd, 2011, str. 28).

Ako je mera političke zrelosti **borba protiv korupcije i kriminala**, ona u Srbiji još nije započeta na ozbiljan i odgovoran način. Posle oktobarskih promena 2000. godine bilo je niz pokušaja. Najpre je premijer Zoran Đinđić shvatio da je to jedna od najvećih opasnosti po društvo i državu. Krajem 2001. godine, na njegov predlog, formiran je Savet Vlade Republike Srbije za borbu protiv korupcije. Premijer je 2002. godinu proglasio godinom borbe protiv korupcije i kriminala. To je trebalo da bude prioritet u političkom životu Srbije. Na samom početku rada Saveta, međutim, kada je Savet predložio sistemske antikorupcijske zakone i zatražio utvrđivanje da li su ministri, zamenici, pomoćnici i savetnici članovi upravnih odbora i ispitivanje diskrecionih ovlašćenja funkcionera, počela su razilaženja između Vlade i njenog saveta. Razgovor o predlogu Zakona o poreklu imovine – najbitnijeg i najvažnijeg u borbi protiv korupcije i kriminala (donošenje zakona u savetu predložio je autor ovog teksta još u decembru 2001. godine,² a podržala ga profesorka Zagorka Golubović) odbačen je na sednici Vlade, prema informaciji koju sam dobio od jednog ministra³. Takođe, Savetu nisu dati ni podaci za sva ministarstva o članstvu ministara, zamenika, pomoćnika i savetnika u upravnim odborima. Propao je i predlog preispitivanja i ukidanja diskrecionih ovlašćenja funkcionera. Drugim rečima, Vlada Srbije odustala je od onoga što je premijer u novogodišnjoj poruci obećao: borba protiv korupcije kao prioritetni zadatak Vlade. Tokom narednih 10 godina otvorene su mnoge korupcionaške afere ali su retko do kraja sudski procesuirane i zatvarane. Bio je to privid borbe protiv korupcije koja je još više i šire zahvatala društvo i državu Srbiju. Najveću štetu nanela je privatizacija obavljena bez kriterijuma (dakle, divlja), kao i stečajevi, stečajni postupci u preduzećima koja su propala devedesetih godina. Stečajevi su obavljani bez donošenja Zakona o stečajnom postupku. To je uzrokovalo velike uzurpacije i nelegalnosti koje su najčešće obavljali stečajni upravnici. Činjenicu da nije bilo primopredaje i popisa imovine koju su zaticali u preduzećima, pošto država nije donela obavezujuće pravne propise u tom smislu,

² Kada sam ga pomenuo na sednici Saveta za borbu protiv korupcije, tadašnji ministar finansija Božidar Đelić, koji je bio logistička podrška i veza sa Vladom, rekao je da je posle konsultacija u Vladi rečeno da je bio već jedan takav zakon u vreme vladavine Josipa Broza. Odgovorio sam mu da to nije bio zakon u pravom smislu već kvazizakon. Zakon je donet u Skupštini, ali su ga sprovodile partijske komisije a ne redovni državni organi. Takođe, naglasio sam da je poređenje rđavo i da je to racionalizacija kojom treba opravdati sprečavanje donošenja zakona. Đeliću sam, takođe, rekao da od njega nisam očekivao da prihvati izgovore i specifične okolnosti već sam smatrao da on treba da nam predstavi standarde koje je učio u razvijenom svetu i gde je živeo njihove posledice. Smatrao sam da on ne može da govori o onome što nije ni znao niti je živeo u zemlji u kojoj je to sve praktikovano.

³ Jedan od ministara iz te vlade u neformalnom razgovoru rekao mi je da je o mojem predlogu Vlada raspravljala nekoliko sati i da je posle tog bučnog i neugodnog razgovora donet zaključak da se zakon ne predloži niti da se donese.

mnogi od njih su iskoristili da imevinu iznesu ili prodaju. Sve političke partije i njihovi lideri obećavali su proteklih 10 godina u predizbornim kampanjama da će se odlučno obračunati s korupcijom i kriminalom. Po dolasku na vlast zaboravljali bi to obećanje a Srbija je sve više tonula razarana korupcijom i kriminalom. Jedan broj političara bi u predizbornim obećanjima pominjao i Zakon o poreklu imovine a potom ga zaboravljao odmah po završetku izbora. Bila su to vremena u kojima je bilo izdašnih i nadahnutih verbalnih izjava i verbalnih obračuna s korupcijom, ali bez konkretnih rezultata. Nesporo je da bez ozbiljne, temeljne i odgovorne borbe protiv korupcije Srbija neće moći da izađe iz velikih i teških unutrašnjih problema. Jer, korupcija zaustavlja razvoj, nanosi velike nepravde, razara privredni i finansijski sistem, izvlači nacionalno bogatstvo iz zemlje, produbljuje siromaštvo i povećava nezaposlenost.

Političke elite koje bi shvatile kakvo je društveno zlo korupcija i preduzele valjane i neophodne mere brzo bi zemlju izvukle iz čeljusti te opake nemani i krenule u oporavak i razvoj zemlje.⁴ Dobar su primer zemlje kao što su Hongkong i Brazil. Te dve zemlje su oštrim, šok-terapijskim merama i postupcima zaustavile razmah korupcije i efikasno se s njom obračunale. U Hongkongu je formiran nezavisni državni organ nazvan Nezavisna komisija protiv korupcije, koja je dobila velika i moćna ovlašćenja, posebno istražna. Propisana je i mera da niko od političara ne može da ima imunitet, od guvernera i njegovog zamenika, preko ministara do poslanika. Svi oni su, ako su osumnjičeni i ako postoje valjani materijalni dokazi, mogli da budu privedeni i istraženi a potom bi istražna dokumentacija bila predavana tužiocima koji bi podizali optužnice i na osnovu njih vođeni su sudski postupci. Nezavisna komisija mogla je da istražuje i privodi i policajce, tužioce i sudije. To njeno delovanje oporavilo je policiju, tužilaštvo i sud, tako što su postali efikasniji u istraživanju i procesuiranju korupcionih radnji.

Jedna od bitnih odlika korupcije je to što ona vezuje njene učesnike a potom obavezno sledi sistem ucena. Tamo gde je korupcija prodrla u sisteme društva i države nastaje vladavina ucena. Najopasnije stanje za jednu državu je kad su oni koji u njoj rade ucenjeni, posebno od onih koji su bogatstvo stekli na nelegalan način i od kriminalaca ili organizovanog kriminala (mafije).

Drugi primer uspešne borbe protiv korupcije je Brazil koji je sada među 10 ekonomski najrazvijenijih zemalja sveta. Duskora je bio u drugoj polovini zemalja koje karakteriše siromaštvo i beda. Brazil se počeo naglo ekonomski razvijati čim se upustio u odlučan obračun s korupcijom. To su pokrenula i učinila dva poslednja predsednika. Zaustavili su odliv ogromnog kapitala u razne svetske banke. Ispostavilo se da njihovi bogataši imaju više novca u svetu, posebno u

⁴ „Osnovnu svrhu i suštinu antikoruptivne strategije čine promovisanje i uspostava sistema društvenog integriteta i pratećih mehanizama odgovornosti čiji je cilj da korupciju učini visokorizičnim poduhvatom sa neizvesnom i malom zaradom“. (Zoran Stojiljković, *Karakter i logika korupcije*, u čas. „Izazovi evropskih integracija“, br. 16/2011, str. 33).

SAD, od ukupnog duga zemlje. Zbog toga je Brazil tonuo u siromaštvo i bedu. Po povratku kapitala iz svetskih banaka u zemlju, Brazil se razdužio i zakoračio u ubrzan razvoj i napredak. Ta zemlja je toliko napredovala da su za nekoliko godina u Sao Paulu nestale favele, odnosno siromašne četvrti u kojima su ljudi živeli na ivici egzistencije i u velikoj bedi.

U borbi protiv korupcije potrebno je da vlast oporavi institucije kao što su policija, tužilaštvo i sudstvo i da podrži nezavisne državne organe koji kao nadzorna, kontrolna, regulativna i preventivna tela imaju veliku ulogu u borbi protiv korupcije. Srbiji je potrebna šok-terapijska mera u borbi protiv korupcije: donošenje Zakona o poreklu imovine, oštre kazne za koruptivna dela, formiranje posebnih odeljenja za borbu protiv korupcije u okviru policije i tužilaštva (primer Švedske i Velike Britanije) i suđenja pred specijalnim sudom. Bilo bi dobro da se formira istražno odeljenje u okviru Agencije za borbu protiv korupcije, u čijem sastavu bi bilo i odeljenje za pritvor gde bi osumnjičeni istraživani. Takođe, zakonima bi trebalo tačno precizirati saradnju Agencije s policijom, tužilaštvom i sudovima. Ona bi bila vremenski ograničena radi postizanja efikasnosti. Svi osumnjičeni funkcioneri koji podležu istrazi za koruptivna dela ne bi mogli da se pozivaju na imunitet.

Ako je mera političke zrelosti **kvalitet političkih elita**, Srbija nije pokazala veći pomak. Nažalost, još preovlađuju lični i posebni interesi većine političara; kad je reč o političkim elitama, Srbijom vlada ogoljeni pragmatizam. Ne treba imati ništa protiv pragmatizma, ali rđav je pragmatizam koji jedino forsira lični i posebni interes. Pretpostavljam da će sadašnje partije i na vlasti, ali i u opoziciji, da se dobro zamisle nad tom činjenicom i da na osnovu nje raščiste same sa sobom, tako da ubuduće biraju i forsiraju one koji će se četiri godine posvetiti samo opštem interesu, dobru i pravdi. Primeri u razvijenim zemljama pokazuju da je to najbolji i najisplativiji način za političare. Kada obave poslove profesionalno i odgovorno biće nagrađeni. Dobar primer je bivši državni sekretar SAD Henri Kisindžer, koji je veoma uspešno obavljao taj izuzetno delikatan posao (u vreme vladavine Ričarda Niksona uspostavio je i diplomatske i ekonomske odnose SAD sa Kinom), a po isteku mandata nagrađen je tako što ga je jedna američka banka uzela za savetnika i za to mu odredila visoku mesečnu novčanu nadoknadu. Jedan skromno plaćeni profesor međunarodnog prava na Harvardu tako je posle nekoliko godina postao bogat čovek. On je, iako nije bio bankarski stručnjak, omogućio banci poželjnu klijentelu jer za ulagače u banku njegov ugled garantovao je pouzdanost.

Ako je mera političke zrelosti **odgovornost političkih elita**, Srbija pokazuje izvestan napredak. Političke elite postaju svesne da treba odgovorno da se ponašaju. Rezultati ovih izbora pokazali su da su odgovorni političari poboljšali rejting nekih partija koje su na prethodnim izborima imale skromne rezultate. Politička odgovornost političara procenjuje se na osnovu ispunjenih ili izneverenih

obećanja. Ako su obećanja nerealna, onda je na sceni neznanje ili ludost. I jedno i drugo nanose veliku štetu, ali i otvaraju rđava ili opasna stanja i sukobe u društvu i državi. Ako su obećanja lažna, onda je na delu prevara koja vodi apatiji i nemoći ili ogorčenju građana. Odgovorni političari treba da vode računa da obećanja ispunjavaju. U slučaju da ih iznevere treba da znaju da ih čekaju sledeći izbori na kojima mogu biti kažnjeni zbog toga, ali i za štetu proizašlu iz toga. Za političku odgovornost posebno su bitni zakoni koji onemogućavaju bilo koji oblik samovolje i uzurpacije, pa i formiranje osećanja nezamenljivosti i nedodirljivosti političara.

Zrelost političkih elita, kada je u pitanju odgovornost, može se proceniti i uvođenjem ograničenog mandata. U okolnostima neograničenih mandata, političari od sopstvenog slavoljublja, vlastoljublja i srebroljublja izgube osećaj za stvarnost – osile se, postaju arogantni i najčešće završavaju u socijalnoj autističnosti. Neograničena i neobuzdana moć širi opasne pojave, poput obožavanja, laskanja, poslušništva i poltronstva. Te pojave najčešće su velike podvale za svakog političara, jer u njemu pothranjuju mesijanstvo, osećaj nezamenljivosti i nepogrešivosti, a završavaju u osionosti, oholosti, bahatosti i osvetoljubivosti. Zbog toga je važno ograničiti mandat, ne samo u okviru vlasti, već i unutar partija. To bi omogućilo veću odgovornost političara, ali i veću unutrašnju pokretljivost onih koji konkurišu za položaje. Unutrašnja konkurencija čini da na površinu isplivaju znanja, sposobnosti, veštine i razboritost, što je sve bitno za odgovornost i pojedinaca i političkih partija. Ono što se dešavalo u prethodnom periodu upravo je pokazalo nesposobnost političkih elita da se odgovorno suoče sa sopstvenim uzurpatorima. Ta svest je sazrela posle ovih izbora i ona se iskazuje za sada u verbalnim obećanjima da se prethodno stanje više ne može tolerisati. Bez odgovornosti, odnosno odgovornog delovanja i ponašanja, ne može se voditi ozbiljna politika. Na ovim izborima kažnjeni su oni koji se nisu pridržavali tog načela.

Ako je mera političke zrelosti **politička kultura** – ostvaren je napredak. Kakav? Najosnovniji. U predizbornoj kampanji, ali i tokom izbora i neposredno posle njih nije bilo nasilja. To je veliki iskorak. Bitno je stanje u toku izbora da se ne potpiruje vatra, što bi završilo u nasilju i gde bi ono bilo jedina alternativa. U dvovekovnoj istoriji moderne srpske državnosti bilo je mnogo primera strašnog nasilja koje je počinjeno u toku i posle izbora.⁵ Imajući to u vidu, zaustavljanje nasilja i promena koje bi nastale nasiljem pokazuje da se Srbija pomera prema formiranju i uspostavljanju demokratske političke kulture. Premda, ne treba potcenjivati ni duboke korene koji još održavaju autoritarnost i autoritarnu politič-

⁵ O nasilju posle izbora pogledati knjigu Slobodana G. Markovića, *Grof Čedomilj Mijatović*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Dosije“, Beograd, 2006, str. 169–175 i Slobodan G. Marković, „Ekstremizam u srpskoj političkoj tradiciji“ u čas. „Hereticus“, br. 2/2007, str. 9–22.

ku kulturu. Opšta kultura građana nije zadovoljavajuća, to je pokazano odzivom koji govori da još nije ukorenjeno u svesti građana da su izbori izuzetno bitni za njihov život i da niko ne treba da bez njihove široke podrške osvoji vlast. Ni pojedine političke partije nisu svesne koliko je važan visok odziv građana na izbore. Što je veći odziv veći je legitimitet izabраниh.

Srpska politička scena pokazuje da je ovde još problem prihvatanje univerzalnih vrednosti kao merila posebnih vrednosti, ali i svih drugih događanja u političkom životu. U prvom redu odnos prema istini, pravdi i dobru, jer su to najznačajnije univerzalne vrednosti za utemeljenje političkog poretka i normalnost političkog života. Prema ovim vrednostima, sve što se dešava u politici trebalo bi da se na osnovu njih meri. Tek kad te vrednosti postanu dominantne u političkoj zajednici, možemo reći da je utemeljena demokratska politička kultura.

Još jedan elemenat koji pokazuje stanje političke zrelosti i građana i političkih elita jeste poverenje. Nažalost, u Srbiji još dominira obrazac nepoverenja između građana i vlasti, a i između samih građana. Nepoverenje građana prema vlasti iskazuje se optužbama da su svi u vlasti, ali i svi političari, neodgovorni i da među njima nema časnih i poštenih. To je opasan stav, jer izjednačava sve, što onda postaje veliki alibi za neodgovorne u politici. Zato bi časni i poštenu političari trebalo da žestoko obeležu sve one pored sebe koji politiku zloupotrebljavaju i kod građana formiraju stav da su svi u politici i na vlasti isti – odnosno podložni kvarenju, zloupotrebama i nepoštenju. Jedan od problema kada je u pitanju politička kultura i na osnovu nje politička zrelost vezan je za odgovornost za javno izrečenu reč. Ta odgovornost je u Srbiji na najnižem nivou. U ime slobodnog izražavanja zloupotrebljena je sloboda. Slobodan govor omogućio je da se poluistinama i lažima truje politički život u Srbiji. Na javnoj sceni izmešani su istina i laž, dobro i zlo, pravda i nepravda, žrtva i dželat, časni pojedinci i doušnici. Javnim scenom dominiraju senzacije i senzacionalizam. To je ono s čime političke elite moraju da se suoče da bi to opakostanjanje bilo zaustavljeno i promovisana odgovornost za izrečenu javnu reč.

Zrelost političkih elita ispoljena je spremnošću i otvorenošću za dijalog i toleranciju. Posle niza neuspelih pokušaja da se drugim sredstvima postigne ono što je jedna nerealna politika nanela Srbiji, prihvaćena je politika koja će sve probleme, i spoljašnje i unutrašnje, rešavati dijalogom i prihvatanjem tolerancije kao značajnog sredstva u višenacionalnim, višereligijskim i višekonfesionalnim zajednicama. Sve veći broj političara shvata da se dijalogom i tolerancijom može više postići nego bilo kojim sredstvom koje može da još više produbi sukob do rata. Takav pristup podržale su i najznačajnije međunarodne organizacije, ali i međunarodna zajednica.

Sve više u politički život prodire stav da demokratsku političku kulturu podiže prihvatanje kritike i kontrole vlasti. Shvatanje da kritika nije nešto što razara već da upravo ona omogućuje sagledavanje onoga što izmiče političarima i

političkim elitama. Kritika je, u kantovskom smislu, ništa drugo nego razumno, racionalno, razborito i argumentovano suočavanje i prosuđivanje neke ideje, projekta, koncepta, teme i problema. Razborita vlast, i kad dobije kritiku koja ne mora da bude potpuno tačna, treba ozbiljno da je razmotri jer je to nešto što je opominje i pomaže u sagledavanju problema s kojima se suočava i koje treba da rešava. Nažalost, naši političari i političke elite kritiku su doživljavale kao njihovo rušenje i zbog toga su bili spremni da se s kritičarima obračunavaju, do osvetoljubivosti. Za političku zrelost onih na vlasti bitna je i svest o značaju kontrole i za njih i za ukupan politički život. Bez kontrole svaka vlast, pa i najdobronamernija, može da završi u samovolji. Razrađeni kontrolni mehanizmi i kontrolni organi velika su pomoć za dobro funkcionisanje vlasti. To je razlog da vlast podrži nezavisne državne organe koji imaju nadzornu, kontrolnu, regulativnu i preventivnu funkciju. Što više vlast pridaje značaj tim organima, to ona sama postaje bolja i kvalitetnija.

Literatura

- Čedomir Čupić, *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Beograd, 2010.
- Čedomir Čupić, *Politička korupcija*, u zborniku *Partije i izbori u Srbiji – 20 godina*, Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju, Beograd, 2011.
- Čedomir Čupić, *Sistemska korupcija i borba protiv sistemske korupcije*, u čas. „Izazovi evropskih integracija“, br. 16/2011.
- Čedomir Čupić, *Smisao i uloga nadzora i kontrole za vladavinu prava*, u čas. „Ekonomске ideje i praksa“, br. 4/2012.
- Slobodan G. Marković, *Grof Čedomilj Mijatović*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Dosije“, Beograd, 2006.
- Slobodan G. Marković, „Ekstremizam u srpskoj političkoj tradiciji“, u čas. „Hereticus“, br. 2/2007.
- Slaviša Orlović, *Partijski sistem Srbije*, u zborniku *Partije i izbori u Srbiji – 20 godina*, Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju, Beograd, 2011.
- Vukašin Pavlović, *Civilno društvo, partije i izbori*, u čas. „Politički život“ br. 5/2012.
- Zoran Stojiljković, *Karakter i logika korupcije*, u čas. „Izazovi evropskih integracija“, br. 16/2011.

Abstract. The significance of elections for politics and political life. Criteria, i.e. measures for evaluating political maturity: strategic orientation, global economic crisis and its consequences, ideological divide, social safety and stability, the fight against two

social evils – corruption and crime, the quality of political elites, responsibility of political elites and political culture of officials and citizens.

Key words: Elections, political maturity, strategic orientation, crisis, ideological divide, social safety and stability, corruption, political elites, political culture, dialogue, tolerance.

IZBORNA KAMPANJA

Zoran Đ. Slavujević*
Fakultet političkih nauka
Institut društvenih nauka, Beograd

OSNOVNE KARAKTERISTIKE IZBORNE KAMPANJE 2012. GODINE**

Sažetak: I pored neizbežnih razlika u kampanjama pojedinih učesnika, u radu se ukazuje na neke opšte karakteristike kampanje za opšte izbore 2012. u Srbiji. Najpre, izborna kampanja se nastavila na dugu predizbornu kampanju, što je rezultovalo u dve godine ispunjene kontinuiranim intenzivnim propagandnim aktivnostima. Dalje, započeta kao tematska kampanja, završila je u potpunosti kao liderska. Nije donela bitnije promene imidža stranaka i kandidata, ali jeste naglašavanje pojedinih elemenata imidža. Pretežno je bila pozitivna, mada sa brojnim negativnim elementima, da bi pred same izbore, a posebno pred II krug predsedničkih izbora, prevladali elementi ne samo negativne, već i tzv. prljave kampanje. Novouvedena ograničenja u pogledu zakupa vremena na TV uticala su na izvesne promene strategije komuniciranja sa biračima: nikada nije bila tako intenzivna terenska kampanja kombinovana sa konvencijama, mitinzima i tribinama; umesto brojnih direktnih TV prenosa, dominirala je orijentacija na korišćenje publiciteta u medijima, na plasiranje tzv. partijske produkcije u okviru medijskog „pokrivanja“ izbornih aktivnosti, kao i na predstavljanja stranaka i kandidata i debate; manje masovno plakatiranje donekle je nadomestilo korišćenje bilborda, a nikada nisu više korišćeni internet i društvene mreže za komuniciranje sa biračima itd.

Ključne reči: izborna kampanja, teme kampanje, imidž lidera, „prljava“ kampanja, oblici komuniciranja sa biračima

Interesovanje za učesnike i rezultate izbora podrazumeva pomno praćenje kampanje, pa su još u toku kampanje u medijima preovladale ocene da je ona bila „dosadna“, „personalizovana“, „najskuplja“, „najprljavija do sada“, da su nosilac dotadašnje vlasti DS i njen predsednički kandidat izgubili jer su imali „lošu“ kampanju i sl. Reč je o dnevnim utiscima dežurnih „analitičara“ i „eksperata“

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka i naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

** Tekst je nastao kao rezultat rada na istraživačkom projektu IDN *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup*, evidencioni broj 47010 IDN, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnologiju Republike Srbije u periodu 2011–2014. godine.

koji obezbeđuju publicitet utrkujući se u što bombastičnijim, laičkoj publici što dopadljivijim izjavama, u dosetkama i smicalicama, a na osnovu nepotpunog i nepažljivog praćenja kampanje, ali i o nepoznavanju stvari o kojima izriču sudove. Ni u ovom radu sudovi nisu zasnovani na rezultatima postizbornih sondaza, sređenim i javnosti prezentovanim rezultatima monitoringa i sl., jer njih nema, ali jesu na osnovu uvida u gotovo potpuni fond propagandnih produkata i medijskih izveštaja, obimne kvalitativne analize njihovog sadržaja i mnogih znanja o kampanjama kod nas i širom sveta.

Spajanje predizborne i izborne kampanje u jedinstvenu dve godine dugu kampanju¹

Opozicija od izbora 2008. godine sve vreme traži nove izbore, ali se kao početak predizborne kampanje može smatrati inicijativa SNS i NS za raspisivanjem vanrednih izbora sa potpisima oko milion ljudi (12. 4. 2010). Sledi niz vanrednih izbora u lokalnim zajednicama, pa kontroverzni pregovori Beograda i Prištine i zaoštavanje situacije na Kosovu i Metohiji (od početka 2011), nekoliko mitinga SNS (od februara 2011), sve češći i sve žešći sukobi koalicionih partnera u vladi, koji kulminiraju iznuđenom ostavkom potpredsednika vlade i ministra M. Dinkića i rekonstrukcijom vlade (14. 3. 2011), veliki miting SNS i spektakularan štrajk glađu i žeđu T. Nikolića (16. 4. 2011). Političko-propagandne aktivnosti se intenziviraju u vreme posete nemačke kancelarke A. Merkel i odbijanja EU da Srbiji prizna status kandidata (zadnje tromesečje 2011) itd. Vlada uspeva da se održi do kraja mandata, pa izborna kampanja predstavlja **vršnu tačku dugoročnih propagandnih aktivnosti** u očekivanju neminovnih izbora u kojima su partije zauzele stavove, odnosno **pozicionirale se u odnosu na mnoga goruća pitanja**, a posebno **u odnosu na vlast** – mnoge partije vladajuće koalicije (SPS, G17 Plus, PUPS, SDPS, SPO) potpuno se distancirale od vlasti u kojoj su sve do izbora učestvovala, prebacujući odgovornost na stožernu partiju vladajuće koalicije DS ili se međusobno optužujući.²

¹ O razlikovanju predizborne, izborne i postizborne, kao i o karakteristikama različitih tipova kampanje videti u: Slavujević, 2007: 190–197.

² Partije bivše vladajuće koalicije eventualno su prihvatale odgovornost za stanje u sektoru kojim su rukovodile i tvrdile su da su u njima ostvareni „značajni rezultati“, a ako nisu onda su okrivljavale druga ministarstva kojima su rukovodile druge partije, odbijale su bilo kakvu odgovornost i upućivale su DS-u oštre kritike za funkcionisanje vlade u celini i za njene pojedine odluke. Ukratko, DS, kao stožerna stranka bivše vladajuće koalicije, stajao je sam nasuprot i opozicionih stranaka i dojučerašnjih koalicionih partnera!

Programska kampanja koja to nije bila

Sveobuhvatna i duboka opšta kriza odredila je **tematsku okosnicu kampanje – izlazak iz krize**. Ona je konkretizovana kroz obećanje niza mera za pokretanje privrede, razvoj infrastrukture, malih i srednjih preduzeća i agrara, za obezbeđivanje investicija, povećanje zaposlenosti, reforme poreskog sistema, jačanje socijalne sigurnosti, decentralizaciju države, departizaciju upravljanja javnim preduzećima i sl. Pitanje Kosova i Metohije je „zaboravljena“ tema, a u pozadinu svih tema stoji odnos prema EU. Kampanja je započela, dakle, kao **klasična programska kampanja**. U njoj se ne otvaraju „velika“ državna i nacionalna pitanja praćena snažnim izlivima emocija, ona se obraća tzv. racionalnom biraču i motiviše ga da glasa za stranku koja mu ponudi najpovoljnija rešenja za probleme koji ga tište, o čemu svedoče i slogani za koje su se stranke opredelile.³ Ipak, provociranje racionalnog izbora birača je izostalo: iste teme tretirale su sve relevantne partije, sve su prosipale gotovo ista obećanja i doslovno ponavljale jedne druge, svako je imao „svoga“ malog privrednika, seljaka, domaćina, pekara, vinara, intelektualca, sportistu, muzikanta, pevaljku, koji je podržavao njegova zalaganja (tajkuni su bili u dubokoj senci). Povećanju razlikovanja nije pomoglo ni besmisleno, često i smešno licitiranje ko je za šta zaslužan, ko je prvi pokrenuo neku ideju ili ko je šta od koga „ukrao“.⁴ Teškoće da se razlikuje ko se do sada za šta zalagao i šta je radio, a zašta se sada zalaže, dakle, **smanjile su mogućnosti razlikovanja izborne ponude**, izazvale opštu konfuziju i minimizirale mogućnost racionalnog izbora.

³ Tematske slogane imali su lista „Izbor za bolji život“ – *Posao, investicije, sigurnost*, „Preokret“ – *Istina*, URS – *Jaki regioni, jaka Srbija*, DSS – *Za Srbiju znaš zašto*, LSV – *Zato što ovdje živim*, SVM – *Za Vojvodinu u normalnoj Srbiji*, PRS – *Narod dolazi*, i B. Tadić u I krugu predsedničkih izbora – *Za sigurnu budućnost* i V. Glišić, predsednički kandidat „Dveri“ – *Ne odustajemo od Srbije*, dok se SRS odlučio za kombinaciju imidž i tematskog slogana (osnovni imidž-slogan *Radikalno dosledno* i niz pomoćnih slogana-tema – *za interese naroda, a ne tajkuna; za slobodnu Srbiju; za socijalnu pravdu; za srpsku Vojvodinu; za srpsku Atinu*), SNS za kombinaciju motivacionog i tematskog slogana (*Pokrenimo Srbiju – pošteni i uspešna Srbija*), dok je koalicija SPS-PUPS-JS imala imidž-slogan (*Jasno. Čvrsto. Odlučno.*)

⁴ M. Dinkić se iz petnih žila upinjao da pripiše sebi zasluge za dovođenje stranih investitora, što je naišlo na žestoko osporavanje B. Tadića. Dinkić je tvrdio da je prvi lansirao ideje o decentralizaciji, departizaciji i profesionalizaciji upravljanja javnim preduzećima (?), ali ga je Reformistička stranka iz Niša optuživala da je od njih „ukrao“ ideju o decentralizaciji (??). D. Marković–Palma je prigovarao Tadiću da mu je preuzeo ideju o razvoju porodičnih firmi, a to bio jedan od temelja revitalizacije poljoprivrede u ekonomskom planu vlade V. Koštunice od 2004. do 2007. godine! A onda je Palma i B. Pajtiću prigovarao da je od njega preuzeo ideju o akvaparku (?!), pa se „sada slika pored njega“. I. Dačić i Z. Obradović su uveravali da su prvi pokrenuli ideju o ukidanju PDV-a na opremu za bebe. Kada socijalisti reaktuelizuju tradicionalni stav o besplatnom lečenju i školovanju, a „socijalistički“ privatni univerzitet „Megatrend“ saopšti da će brucešiti biti oslobođeni školarine, J. Trivan će izneti „zalaganje“ demokrata za „besplatnu prvu godinu studija“ (B92, 25. 4. 2012), itd.

Od programske do liderske kampanje

Pored nedistinktivne tematske kampanje, drugi razlog potiskivanja racionalne motivacije predstavljalo je postojanje u mnjenju snažno utemeljenih imidža pojedinih izbornih aktera – **snažan emotivni naboj ranije uspostavljenih podela na „poštene“ i „lopove“, „sposobne“ i „nesposobne“, „patriote“ i „izdajnike“ i sl. prekrivao je racionalne sadržaje**, pa je formiranje izborne odluke ponovo skliznulo na plan neracionalnih determinanti, što su pojačavali i brojni negativni i diskvalifikatorski sadržaji u kampanji.⁵

Najzad, od početka kampanje za parlamentarne izbore kao promoteri izbornih poruka u toj meri su se nametnuli partijski lideri da su gotovo sve partijske tematske kampanje brzo „prevedene“ u **personalizovane kampanje**. A kada su još usred kampanje za parlamentarne raspisani i predsednički izbori, **sve kampanje su se slile u jednu i u potpunosti su transformisane u snažne liderske kampanje**. U njima emotivno-afektivni odnos prema ličnosti lidera, a pre svega uverenje u njegovu kompetentnost da reši određena pitanja, predstavljaju temeljni motivacioni faktor. **Umesto programske kampanje koja bi podsticala racionalni izbor, dakle, još jednom su izborne odluke donošene na temelju ranije formiranih snažnih vrednosnih i emotivnih stavova birača.**

Imidži lidera – ništa novo pod kapom nebeskom

I predizborna kampanja od 2010. godine i izborna kampanja 2012. odvijale su se u uslovima dobro etabliranih imidža relevantnih stranaka i kandidata, pa **nije bilo mogućnosti za značajnijim promenama imidža**, a čitava aktivnost *image-buildinga* bila je ograničena na **naglašavanje pojedinih njihovih elemenata**.

⁵ Na primer, afera sa krađom glasova, lansirana od strane SNS-a i „Dveri“ dan posle završenih izbora, imala je osnova u tradicionalnoj neažurnosti biračkih spiskova i aljkavosti izborne administracije skrpljene „s koca i konopca“. Priča je doživljena kao „priprema alibija“ SNS-a za to što neće moći sastaviti vladu i za eventualni poraz njihovog kandidata“, odrican joj je veći značaj za motivisanje birača za izlazak u II krug predsedničkih izbora itd. (S. Orlović, *Danas*, 15. 5. 2012) Međutim, halabuka o izbornoj krađi bila je ipak još jedna žestoka povika na „lopove“, „bandite“, na „tiranina“ i sl., poslednje sredstvo mobilizacije vlastitih i demotivisanja Tadićevih pristalica. To je dovelo do usijanja strasti, a Nikolić je u II krug izveo 80.000 birača više od Tadića, anulirao zaostatak iz I kruga i pobedio sa 70.000 glasova više. Kao što je Tadić u II krugu dobio izbore 2004. i 2008. šireći antiradikalisku histeriju, sada mu je vraćeno širenjem žestokog animoziteta prema „žutima“. Lansiranje ove afere, dakle, imalo je značajne efekte u uslovima kada je o pobeđi odlučivalo nekoliko hiljada glasova – ono je do maksimuma aktiviralo potencijale Nikolića u biračkom telu i istovremeno demotivisalo deo Tadićevih birača. Naravno, tome je doprinela i oštra negativna i neprimereno „prljava“ kampanja Tadića, koja je, neočekivano za njegov izborni štab, homogenizovala Nikolićeve pristalice, a razočarala deo Tadićevih.

Za **B. Tadića**, koji je stasao kao političar na korišćenju tzv. permanentnog marketinga, izborna kampanja predstavlja „prirodnu sredinu“ – on uživa u detaljno režiranim prilikama pred kamerama, na skupovima i u neposrednim kontaktima sa ljudima, a njegovi nastupi su pojačali utisak dinamičnosti, odlučnosti i samouverenosti. Ipak, kako je kampanja odmicala sve je manje uspevaio da prikrije teret intenzivnih napora, njegova empatičnost je postajala sve izveštačenija, sve manje je kontrolisao sklonost fraziranju i opsesnutost da priča o svemu i svačemu i da stalno podučava ljude, njegova samouverenost je prelazila u hvalisavost, a pred II krug izbora često reaguje nervozno i neodmereno. Marketinška glazura sve manje je prikrivala vlastoljubivost, čak i bezobzornost u borbi za vlast.⁶ Političko delovanje, ponašanje i retorika B. Tadića koji mogu da se kvalifikuju kao „politički hohštapleraj“, dobar deo birača je prozreo – mogućnosti vladanja na temelju lepuškastog izgleda, prijatnog mirisa i šarenih laža su iscrpljene, pa poraz Tadića nije veliko iznenađenje – mnogi ga smatraju najodgovornijim za surovu stvarnost.⁷ On ne može biti „žrtveno jagnje“ za neuspehe vlade i DS-a – „žrtveno jagnje“ je nevino, a Tadić nije nimalo nevin zbog toga što je imao (ne)formalnu kontrolu nad vladom, mnogim ministarstvima i institucijama, nad DS-om kao stožernom partijom vladajuće koalicije, što se petljao u sve i svašta, što je trpeo nesposobne poltrone na funkcijama, omogućio im basnoslovno bogaćenje itd. Paradoks B. Tadića jeste u tome što se u sve mešao, što je sve hteo, a ništa nije mogao da uradi ni u stranci, a kamoli u državi i u društvu – **sve očitiji sindrom „Uroša nejakog“ učinio je njegovu sveprisutnost ispraznom nametljivošću.**

Slike **T. Nikolića** na bilbordima, plakatima i u spotovima retuširane su do neprepoznatljivosti – sa njih gleda dobroćudno, blago, nasmejano, napuderisano

⁶ Mada ovo nije karakteristika samo B. Tadića, u njegovom slučaju ona se ispoljava u: vršenju neformalnih pritisaka na mnoge političke i druge institucije i javno davanje zadataka njihovim čelnicima; uspostavljanju kontrole njegovih saradnika nad najznačajnijim medijima u Srbiji; zloupotrebama funkcije predsednika države u kampanji za parlamentarne izbore; odlaganju sve do poslednjeg dana podnošenja ostavke na funkciju predsednika države da se steknu uslovi za raspisivanje predsedničkih izbora, a u cilju što dužeg korišćenja državne funkcije za partijsku (i ličnu) promociju; u prepucavanju sa dotadašnjim koalicionim partnerom M. Dinkićem oko toga ko je zaslužniji za dovođenje stranih investitora; manipulaciji podrškom 15 saveta nacionalnih manjina; u brojnim elementima ne samo negativne, već i tzv. prljave kampanje protiv T. Nikolića; kalkulisanju sa saopštavanjem sastava buduće vladajuće koalicije u cilju povećanja izlaska birača u II krugu predsedničkih izbora, kršenje izborne tišine itd.

⁷ Još krajem 2010. godine poverenje u predsednika Republike je imalo tek 28% građana, prema 42% onih koji nisu imali poverenje i 31% ambivalentnih, pa je ono tada bilo na nižem nivou nego ikada dok je ovu funkciju obavljao S. Milošević. To je daleko od stalno rabljene floskule o „predsedniku svih građana“, a kako poverenje u njega nije imalo čak ni 10-ak procenata pristalica DS-a, dok je 20-ak procenata pristalica DS-a imalo ambivalentan odnos prema njemu, onda bi cinici rekli da Tadić nije mogao da bude čak ni „predsednik svih pristalica DS“! (Slavujević, 2010: 65–66)

lice, nasuprot tmurnom licu koje srećemo uživo, lica bez bogatije mimike, „ki-selog“, čak i ciničnog izraza. Teatralnost u njegovim javnim nastupima pojačana je povremenim intimnim isповestima, a iskazivanje empatije prema „napaćenom narodu“ ne prati odgovarajuće promene izraza lica i mimika, pa ostaje neuverljiva, dok su česte paralele sa slavim ličnostima iz prošlosti, čak i sa svecima, neumesne.⁸ Pokušava sasvim da pacifikuje retoriku, ali ne uspeva da se uzdrži od teških diskvalifikacija, što razotkriva frustracije neobrazovanog čoveka, kao što kuknjava o „prljavoj“ kampanji koju Tadić vodi protiv njega ili o krađi glasova razotkriva frustracije većitog političkog diletanta i izbornog gubitnika i sl. Doterivanje izgleda nije moglo da ublaži kontroverze Nikolićevog pragmatizma, ali to i nije bilo važno – Nikolić je pobedio i pored osipanja podrške zato što se podrška Tadiću još više osula.⁹

Valja pomenuti još neke izborne aktere. **I. Dačić** i SPS su se trudili da ostave utisak „velikih“ igrača na političkoj sceni. Dačić se vratio na mnoge stavove i retoriku iz vremena S. Miloševića („SPS se vratio kući“ – C. Milivojević, *Palma+*, 12. 5. 2012) i naglašavao elemente vlastitog imidža na tragu autoritarizma (slogan „Jasno. Čvrsto. Odlučno.“), koji je predstavljao kolektivno-psihološku odrednicu celokupnog rukovodstva SPS-a iz vremena S. Miloševića.¹⁰ Ipak, u Dačićevoj verziji autoritarne ličnosti ti elementi su „nadograđeni“ još i pretera-

⁸ Na primer, kao izjava na mitingu u Leskovcu: „Biću kao Karadorde i pohapsiću sve kriminalce, a 6. maja kao sv. Đorđe ubicu aždahu, ako treba i kopljem“. (*RTS*, 21. 4. 2012)

⁹ U II krugu izbora 2012. godine T. Nikolić je osvojio oko 650.000, a B. Tadić oko 820.000 glasova manje nego 2008.

¹⁰ To je obrazac govorenja i ponašanja gotovo svih lidera SPS-a i čelnika ostalih članica koalicije. Dačić zna da uzvikne „Malo morgen!“, jednu od rečenica po kojoj je ostao upamćen S. Milošević (*Alo*, 17. 4. 2012). Omiljena mu je reč „batina“, pa je, recimo, poukom da „batina ima dva kraja“ pretio Albancima (*Danas*, 5. 4. 2012). Ali priča o batini nije samo Dačićev ultimativni politički argument, već na mitingu SPS–PUPS–JS u Leskovcu (8. 4. 2012) dobija metafizičku, skaradno religijsku dimenziju: „Koga Bog ne opameti, tu je policija, naravno!“ Drugo lice kulta autoritarnog lidera predstavljaju neukusni panegirici koje mu upućuju saradnici, kao S. Đukić Dejanović za koju „nema dileme da nema ni državne, ni političke funkcije u Srbiji koju Ivica Dačić ne bi obavljao najbolje“. (*Blic*, 31. 11. 2011) D. Bajatović u nekoliko TV spotova izaziva smeh zbog autoritativne poze koja priliči velikim (inače istovremeno i niskim rastom) diktatorima, a B. Ružić obećava Srbiju u kojoj će vladati red, rad i disciplina (*Danas*, 3. 5. 2012). Lider PUPS-a, J. Krkobabić, jeste vitalni autoritativni starčić koji zna da viče, da se breca, da se duri, koji zaboravlja šta je rekao, meša podatke ili govori neistine, koji sa više od 82 godine ne može ni da ima neku ličnu budućnost, ali se po svaku cenu nameće da rešava o budućnosti drugih i cele Srbije. A lider JS-a, treće stranke u koaliciji, D. Marković–Palma, koji se učio demokratiji u stranci Z. Ražnatovića–Arkana i iz parlamenta upućivao pozive na državni udar (*RTS*, 23. 10. 2003), kome autoritarnost, osionost i prostota izbijaju iz svakog pokreta i iz svake reči, koji je spreman da vredi i da se fizički obračunava sa neugodnim sagovornicima, taj bi da uredi celu Srbiju po ugledu na Jagodinu, u kojoj sednice skupštine opštine sa 25 tačaka dnevnog reda traju 25 minuta! A uz ovo, svi oni se deru na konvencijama iz sveg glasa, valjda da ostave upečatljiviji utisak!

nom direktnošću, elementima turbofolka i povremenim prostaklukom.¹¹ **V. Koštica** se vratio imidžu profesora u politici, upornog u zastupanju svojih stavova do poslednjeg daha, smirenog (bez vikanja i mlataranja rukama sa ranijih mitinga i konvencija), i neskrivenoj grimasi gađenja nad svetom i prezira ljudi oko sebe – izrazom njegovog sve naglašenijeg elitističkog cinizma. **M. Dinkić** je pojačao preduzimljivost, energičnost, dinamičnost kao elemente imidža, ali istovremeno i agresivnost, ambicioznost i nepromišljenost. Rečju, doprineo je jačanju raširenog stereotipa o sebi kao „sposobnom, ali nepoštenom“ političaru. Pozitivni elementi imidža **Č. Jovanovića** ostaju uglavnom isti – inteligentnost, domišljatost, sposobnost korišćenja pripremljenih tzv. tonskih zalogaja, ali i sposobnost improvizacije, spremnost da uči, dinamičnost, moderno oblačenje i ophođenje i sl. Istovremeno, međutim, pojačani su i negativni elementi njegovog imidža – nedovoljna promišljenost, prebrzo govorenje i povremena zamuckivanja, žustra gestikulacija, čak i poskakivanje dok govori u slobodnom prostoru, koji ukazuju na nervozu i nedovoljnu sposobnost samokontrole i sl.

I pozitivna i negativna kampanja, sa elementima tzv. prljave kampanje¹²

Bez obzira na brojne drugačije ocene, **kampanja 2012. sve do završetka I kruga predsedničkih izbora bila je pretežno pozitivna**. U njoj nije nedostajalo ni negativnih sadržaja, pa ni elemenata tzv. prljave kampanje, ali oni nisu bili dominantni, a posebno njen početak obeležila su nebrojana bajkovita, nadrealna obećanja. Uostalom, mnogo materijala za negativnu kampanju oponentima pružile su same stranke i lideri. Vladajuće stranke, pre svega DS, pružile su materijal katastrofalnim učincima vlasti, nerealizovanim izbornim obećanjima, netačnim ocenama o stanju u društvu i preduzetim aktivnostima, lošim zakonima i njihovim nesprovođenjem, nepromišljenim državnim merama, promašenim reformama, raširenom korupcijom i brzim bogaćenjem državnih i partijskih funkcionera i sl. Partije opozicije, pre svega SNS, „hranile“ su negativnu kampanju vladajućih partija teškom hipotekom prošlosti, promenom stavova, nepromišljenim potezima, neodmerenim i neargumentovanim međusobnim optužbama i optužbama na račun režima i sl.

¹¹ Dačićevo često korišćenje rečice „Bre!“ u javnoj komunikaciji predstavlja prostakluk, kao i mnoge izjave, na primer ona na mitingu SPS–PUPS–JS u Zaječaru 17. 4. 2012, kada spočitava konkurentima da zaboravljaju da su „prava vaskršnja jaja crvene boje“, da bi, posle duže dramaturške pauze, koju ispunjava organizovani aplauz, poentirao: „I postoji jedna razlika između naših i njihovih. Naša su čvrsta i bila su takva svih ovih godina!“

¹² O razlici između ofanzivne, negativne i tzv. prljave kampanje, kao i o legitimnosti negativne kampanje, čak i kada je usmerena na ličnost oponenta, videti u: Slavujević, 2009: 180–181 i 225–228. O elementima negativne kampanje i o tzv. prljavim kampanjama u našoj dosadašnjoj izbornoj praksi detaljnije videti u: Slavujević, 2007: 291–305.

Kampanje liste „Izbor za bolji život“ i B. Tadića za I krug predsedničkih izbora dominantno su bile pozitivne. To su bile tzv. konstruktivne kampanje, kampanje okupljanja, u stilu „Hajde da završimo ono što smo započeli“, vođene u (nerealno) optimističkom tonu, **sa povremenim elementima negativne kampanje.**¹³ Više su pozitivnih sadržaja Tadić i njegovi saradnici rasuli širom Srbije nego negativnih, a sasvim je drugo pitanje to što je pozitivan deo kampanja pretežno bio posvećen tome šta dalje nameravaju lideri DS-a da urade, malo su govorili o tome šta su do sada uradili, i to uz često korišćenje poluistina¹⁴, a ni reči nije bilo o tome ko je odgovoran za katastrofalno stanje. Drugo je pitanje, dakle, što je celokupna kampanja DS-a i B. Tadića bila veliko *spinovanje* od vlastite odgovornosti za stanje u društvu ka „vizijama“, „planovima“, obećanjima i najavama mera. U predizbornoj kampanji nekoliko anonimnih plakata protiv T. Nikolića predstavljaju deo „prljave kampanje“.¹⁵ U izbornoj kampanji do I kruga predsedničkih izbora elementi negativne kampanje su retki i ispoljavaju se kao osporavanje doslednosti i kompetentnosti T. Nikolića, kao što su retki i elementi „prljave“ kampanje. Njih nema u TV spotovima (osim u jednom¹⁶) u kojima se ukazuje na kontradiktorne izjave i postupke da bi se diskreditovao Nikolić, jer se u njima iznose autentične izjave i postupci Nikolića. U toj fazi kampanje elementi „prljave“ kampanje plasiraju se pre svega u izjavama lidera DS-a, kao i u sadržajima na Internetu. Reč je o nedozvoljivim pojednostavljivanjima, o korišćenju dvostrukih standarda pri oceni pojava, događaja i lidera itd., ali i o uvredama i prostaklucima.¹⁷ **Kampanja B. Tadića**

¹³ U jednom nastupu J. Trivan je iznela plan DS-a prema kome je jedna trećina kampanje trebalo da bude posvećena postignutim rezultatima, druga trećina budućim zadacima, a treća trećina kritici oponentata (*B92*, 4. 5. 2012). Očito da je prvi deo kampanje znatno reduciran u korist trećeg, ali to nije narušilo balans pozitivnih i negativnih sadržaja.

¹⁴ Neke od tvrdnji Tadića kao: „Očuvali smo kapacitete“, „Sačuvali smo radna mesta“, „Obezbedili smo makrofinansijsku stabilnost“, „Stabilne cene osnovnih prehrambenih artikala“ predstavljaju, najblaže rečeno, poluistine.

¹⁵ Jedan je plakat iz oktobra 2011. sa pitanjem „Ko vas nikada nije slagao“ i dve slike – jednom iz vremena štrajka žeđu i gladu Nikolića kako leži skrušen sa belom krpom na glavi i drugom na kojoj je prikazan njegov neprijatan cerek, pa ispod prve slike stoji nastavak pitanja „Nikolić“, a ispod druge „ili pravi Toma?“. Drugi je plakat „Jel’ ovo novi kum“ sa slikom srdačnog rukovanja T. Nikolića i M. Zukorlića i aluzijom na Nikolićevo nesrećno kumstvo sa V. Šešeljem.

¹⁶ Reč je o spotu u kome se poredi ranija izjava Nikolića da nema pregovora sa EU i kasnija izjava da su pregovori sa EU veoma važni za budućnost Srbije. Prva izjava je izvučena iz konteksta. Nikolić ju je na mitingu u Kragujevcu 24. 12. 2007. zaista izgovorio, ali uz dodatak „ako nam EU otima Kosovo“, pa je reč o klasičnom primeru „prljave“ kampanje. Najviše čudi što potrebe za izvlačenjem ova izjave iz konteksta nije bilo: i posle 2007. Nikolić optužuje EU da otima Kosovo, pa izjave ostaju i dalje sporne, ili Nikolić možda sada misli da EU sada više ne otima Kosovo?

¹⁷ U nedozvoljena pojednostavljivanja spadaju izjava D. Šutanovca da „Srbija bira između prošlosti i budućnosti“ (*Blic*, 11. 4. 2012), J. Trivan da Srbija bira „između rata i mira“

pred II krug predsedničkih izbora, međutim, **pretvorila se ne samo u negativnu, već i velikim delom u „prljavu“ kampanju**. Nije presudno ko je prvi počeo sa „prljavom“ kampanjom, da li je ona bila iznuđen odgovor na teške (nedovoljno argumentovane) optužbe SNS-a za masovnu krađu glasova posle I kruga izbora. Jednostavno, priča o „vizijama“ i „planovima“ nije nailazila na širok prijem, pa nije ostalo drugo do žestoko diskreditovanje oponenta – da je režim B. Tadića iza sebe imao opipljive rezultate ne bi bilo potrebe za „prljavom“ kampanjom. Ocene o dominaciji negativnih i „prljavih“ elemenata tačne su, dakle, samo za Tadićevo kampanju pred II krug izbora. A ovakve ocene u javnosti, koje se protežu na celokupnu kampanju koalicije oko DS i B. Tadića, nisu izvedene iz zastupljenosti pozitivnih, negativnih i „prljavih“ sadržaja u celini korpusa izbornih poruka, već na površnim utiscima zbog toga što **negativni sadržaji privlače veću pažnju, sugestibilniji su i duže se pamte** (Devlin, 1995: 197–9).

SNS gradi podršku na opštem, difuznom nezadovoljstvu građana stanjem u društvu i vlašću. I njegova kampanja je donela bajkovita obećanja o pokretanju privredne aktivnosti i porastu standarda građana¹⁸ i sl. Ipak, kao „kontejner“ stranka, stranka nezadovoljnika svih vrsta, SNS je imao probleme sa artikulacijom programskih stavova, pa je ostao na pretvaranju nagomilanog beznađa, razočaranja i besa građana u podršku sebi, što čini da **sve vreme preovlađuje negativan ton kampanje**. Snažna negativna osećanja, zasnovana na prethodnim neuspesima da se dokopaju vlasti, ali i na teškom diskreditovanju Nikolića od strane režima, u potpunosti su ophrvla rukovodstvo, pa su pozitivni stavovi ostali u dubokoj sen-

(!), česte ocene da Nikolić predstavlja „opasnost za Srbiju“ (!) itd. U korišćenje dvostrukih standarda spadaju stalno spočitavanje odgovornosti Nikolića i Vučića za zbivanja iz devedesetih godina XX veka, a od toga su potpuno amnestirani SPS i I. Dačić, iako je SRS učestvovao u toj vlasti manje od dve godine i to pod budnim okom SPS-a i JUL-a. Uvrede i prostakluge je izricao, na primer, D. Šutanovac („Nikolić može samo da se kandiduje za upravnika groblja u Lešću ili Orlovači“ – *Kurir*, 10. 3. 2012; „Lider SNS je nestabilna ličnost“ – *Danas*, 11. 5. 2012; „Gospodin Vučić se nalazi u veoma teškom stanju“; „Neću da budem u blatu u kome J. Tabaković uživa da bude“, *Utisak nedelje*, B92, 13. 5. 2012), ali i B. Pajtić („SNS su šovinisti bez kredibiliteta“ – *Kurir*, 5. 4. 2012; ili kada govoreći o Nikoliću kaže: „Paranoja je dijagnoza, nije politički stav“ (Konvencija B. Tadića, Novi Sad, 16. 5. 2012).

¹⁸ T. Nikolić i A. Vučić uveravaju javnost da su, u slučaju dolaska na vlast, obezbedili 100 miliona EUR za pokretanje privredne aktivnosti, da će otpočeti radove na prokopavanju Velike Morave, uspostavljanju plovnog puta preko Makedonije do Grčke i izgradnju 7 elektrana na ovoj reci, što će omogućiti navodnjavanje Pomoravlja, kao i da će početi izgradnju industrijske zone duž Dunava od Novog Sada do Beograda (*Politika*, 30. 9. 2011). Obećavaju novi zakon o javnim nabavkama kojim će se obezbediti enormne uštede, osnivanje kancelarije za brze odgovore kojom će se pojednostaviti administrativne procedure, ponovna legalizacija, Nikolić u više navrata obećava čak i da će „iskoreniti siromaštvo“ (na primer, u Kragujevcu 22. 4. 2012) itd.

ci oštre kritike ne samo dotadašnje vlasti, već i svega postojećeg.¹⁹ SNS je prvi još u predizbornoj kampanji započeo sa plasiranjem „prljavih“ sadržaja posredstvom serije plakata protiv rukovodstva DS-a, B. Tadića i D. Đilasa, ali i M. Dinkića i drugih, da bi izborna kampanja donela nove netačne optužbe, spotove i izjave u kojima su pilepljivane etikete demokratama.²⁰ Dakle, lideri SNS iz sveg glasa viču protiv „najprljavije kampanje u novijoj srpskoj i evropskoj istoriji“ (A. Vučić, *RTS*, 24. 4. 2012), ali se ni sami ne libe da je izdašno koriste.

U kampanji koalicije SPS–PUPS–JS dominirali su pozitivni sadržaji koji predstavljaju u nas nedosegnut nivo demagogije²¹, dok je kritika usmerena uopšte na vlast posle 5. oktobra 2000. i na međunarodne institucije, kao da ova koalicija nije imala znatnog udela u njoj od 2008. godine.

I u kampanji URS dominiraju pozitivni elementi – zalaganja za nastavljanje dovođenja stranih investitora, dupliranje budžeta za razvoj poljoprivrede, decentralizaciju, regionalizaciju, departizaciju upravljanja javnim preduzećima i zapošljavanja, fiskalne reforme i sl. Kritika ranije usmerena ka SNS-u, SRS-u i

¹⁹ Recimo, spot SNS-a o ranijim izbornim obećanjima B. Tadića koji završava njegovom izjavom da se ne oseća ponosnim što je predsednik države, navodno je zabranjen jer je Tadićeve izjave istrgnuta iz konteksta. Tadićev štab pravi spot-odgovor u kome je data celokupna izjava Tadića hrvatskom novinaru, ali i takav „kontekst“ ništa ne menja u značenju Tadićeve izjave. Spot SNS jeste negativan, ali nije deo „prljave“ kampanje. Pre bi se to moglo da kaže za spot-odgovor DS-a u kojem se iznose optužbe na račun SNS-a za koje nema osnova u prezentovanom sadržaju.

²⁰ U „prljavu“ kampanju SNS spadaju, na primer, optužbe J. Tabaković da se B. Tadić protivzakonito treći put kandidovao za predsednika (*Utisak nedelje*, B92, 13. 5. 2012, ili Završna konvencija T. Nikolića u II krugu, Beograd 15. 5. 2012). Ustav predviđa da jedno lice može samo dva puta obavljati funkciju predsednika države, ali Ustavnim zakonom za sprovođenje Ustava iz 2006. precizno je utvrđeno da se mandat predsednika države po ranijem Ustavu ne računa. To J. Tabaković mora da zna jer je ona kao poslanica tada SRS-a glasala za taj zakon, pa su ovakve njene tvrdnje notorne laži. Sličnu manipulaciju donosi spot SNS u kome se citira neljubazna izjava D. Đilasa povodom dolaska u Beograd R. Đulijanija u posetu A. Vučiću. Izjava je skraćena pa su ispušteni razlozi zbog kojih je Đilas bio neljubazan prema gostu iz Amerike – on se zalagao za bombardovanje SRJ, a onda i za kopnenu intervenciju na Kosovu. Međutim, i sam Đilas je u izjavi, koja je iskorišćena od strane SNS-a za ovaj spot, manipulisaio – neljubaznost prema Đulijaniju je iskazao, prikrivajući da je pre toga i on želeo da se sa njime sretne, ali da je odbijen. Narodnjaci za lidera DS-a koriste izraze „car Boris“, „žuti medved“ (*Svet+info*, 26. 4. 2012), „Baron Minhauzen“ (*Svet+info*, 3. 5. 2012) i sl., a za rukovodstvo DS „zmijsko gnezdo“ (*Svet+info*, 26. 4. 2012), „filmski glumac i njegova banda“, „lopovi“, „banditi“, „bulumenta hajduka“, „pljačkaška družina“ (*RTS*, 1. 5. 2012)

²¹ Neka od obećanja su: „mirna revolucija“ koja će dovesti na vlast radnike i siromašan narod, povratak fabrika radnicima, povećanje plata i u javnom i u privatnom sektoru i povećanje penzija, obećanje trinaeste penzije, bespovratne subvencije od 3 do 7.000 evra svakom ko želi da započne privatni biznis, ukidanje diskriminacije žena, dodela 1.200 evra svakoj porodilji i godinu dana nadoknada plate dok čuva bebu, besplatno školovanje i lečenje, besplatna letovanja osnovaca, srednjoškolaca i penzionera, ukidanje „pauka“ itd.

SPS-u, sada se usmerava ka DS-u i B. Tadiću. Naime, kampanja URS u mnogim elementima je naličila kampanji DS-a – teme i putevi lidera u terenskoj kampanji se prepliću, ali agilni M. Dinkić ne uspeva da parira B. Tadiću, dok mu mediji daju znatno manji publicitet, što ima za posledicu i spor URS sa RRA povodom toga da li je Tadić privilegovan u medijima ili nije.

V. Koštunica i DSS su vodili izbalansiranu pozitivnu i negativnu kampanju, ali bez „prljavih“ elemenata. Kao evroskeptična stranka, V. Koštunica je objašnjavao ideju o političkoj neutralnosti Srbije, ali je istovremeno računao da profitira nipodaštavanjem dobijanja statusa kandidata sa stanovišta interesa Srbije, izračunavanjem ne koristi već štete koje je pretrpela i koje će pretrpeti privreda Srbije, držanjem preranih opela EU i dodvoravanju Rusiji.

Medusobni obračuni u nastavcima

Borba za vlast u savremenim demokratijama odvija se u pluralističkom političkom miljeu, pa je jedna od nužnih odrednica savremenih izbornih kampanja **intenzivna propagandna interakcija** – učesnici izbora pomno prate dešavanja na političkoj sceni, posebno političke poteze konkurencije, odmah reaguju na pojave i događaje, načine na koji se promovišu konkurenti i poruke koje upućuju publici i sl., a sa ciljem da se ne „zaostane“ za njima i da se obezbedi vlastita prednost. Oспорavanje postupaka i tvrdnji konkurenata, postavljanje neugodnih pitanja, kritike i optuživanje, odgovaranje na kritike i optužbe²² itd., izuzetno dinamizuju kampanju i više privlače pažnju publike.

Toga svega je bilo u izbornim kampanjama u Srbiji još od uvođenja više-stranačja, ali kampanja 2012. je donela neviđenu propagandnu interakciju – svakodnevno su plasirani novi i novi promotivni sadržaji, ali i napadi na oponente i odgovori na napade, za koje se računalo da će da obezbede veću podršku birača. Svi su pratili šta drugi rade i govore, kako komuniciraju sa biračima, odmah su reagovali kopirajući ih²³ ili osporavajući, pa je kampanja bila velika polemička kakofonija, skup priča u nastavcima ili boks mečeva u više rundi. Gotovo da nije bilo učesnika izbora koji se nije sa nekim „prepucao“, a od brojnih primera dovoljno je pomenuti dva sa B. Tadićem i T. Nikolićem kao glavnim junacima.

²² Jedna vrsta usluga specijalizovanih agencija u vreme kampanja u SAD jesu i tzv. *istraživanja konkurencije* (*opposition research*), što je eufemizam za kopanje po „prljavom vešu“, čeprkanje po biografijama i rodoslovima konkurenata, špijuniranje i vrbovanje insajdera iz suparničkih izbornih štabova i sl.

²³ Na primer, T. Nikolić se slikao za TV kako komunicira sa biračima posredstvom društvenih mreža (*RTS*, 24. 4. 2012), imao je svoj profil na Facebooku i sl. Slikanje za medije govori njegova izjava da zbog obaveza ne stiže da prati medije i da ga o njihovim sadržajima obaveštava A. Vučić! (*Svet+info*, 17. 5. 2012)

Jedna priča se tiče **dece**, i predstavlja, s jedne strane, očit primer zloupotrebe dece u politici²⁴, a, sa druge, bezobzirno diskreditovanje protivnika. Priča počinje na mitinzima B. Tadića – prvi redovi uz govornicu „rezervisani su za roditelje sa malom decom u naručju ili na leđima, majke ih uspinju da se pozdrave sa Tadićem (Prokuplje, 7. 4. 2012). Na mitingu u Beloj Palanci (2. 4. 2012) Tadić pokušava da racionalizuje prisustvo dece neukusnom demagogijom: „Činjenica da vi dovedete na ovakve velike skupove svoju decu za mene je velika čast. Ja znam šta to znači. Vi dovedete svoju decu da mi kažete: 'Tražim bolju budućnost za svoje dete'. Ja znam da vi hoćete mene da obavežete time.“ A na mitingu u Velikom Gradištu (19. 4. 2012) ide još korak dalje – upućuje poruku pristalicama i u drugim gradovima da se ponašaju na taj način. Na ovo se nadovezuje nastavak priče – u kontekstu optužbi na račun Nikolića da je „opasnost“ po Srbiju, da ima „opasne namere“, da vodi Srbiju u rat, Tadić postavlja pitanje biračima – kome bi dali na čuvanje decu, njemu ili Nikoliću. Nikolić to komentariše rečima da je samo 6 godina stariji od Tadića, a da već ima unuke od kojih najstariji već ide u školu, kao Tadićeve ćerke, da je on važne stvari na vreme radio i da nije uzalud trošio vreme, pa poentira (uz pomoć logičke greške „ne sledi“): „Tadić nema pectoro unučadi kao ja i ne zna šta je odgovornost“ (RTS, 26. 4. 2012). Na to dolazi Tadićeva izjava da je kao mlad bio i „bebisiterka“ (Prva TV, 12. 5. 2012), što su preneli mnogi mediji (na primer, list *Alo*, 15. 5. 2012. pod naslovom „Boris bio bebisiter, Toma mešao malter“). Priča je okončana kontrast-plakatom SNS na kome je na levoj strani slika Nikolića sa tri unuka, a na drugoj Tadića u za predsednika države nepriličnoj pozi sa Beogradskog maratona – u crnom dresu, u punom čučnju raširenih kolena i nategnutih mišića, sa, od naduvavanja mišića, izobličanim licem, a sve to prati tekst u kome se traži da 20. maja građani odgovore na pitanje Tadića kome bi poverili decu na čuvanje.

Druga priča je u osnovi komična, ali po ispoljenoj frustraciji jednog i po umišljenosti drugog takmaca za funkciju predsednika države, gotovo tragična **priča o diplomu T. Nikolića**. Nju je započeo V. Šešelj u završnoj reči na suđenju u Hagu kada je saopštio da je Nikolić „kupio diplomu“, što je Nikolić demantovao tvrdeći da se njegov master rad može naći na Fakultetu za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu. Usledila je negativna kampanja u vidu „bezuspešnog“ traganja za diplomom Nikolića, njegovim studentskim dosijeom, kolegama sa studija i sl., nakon čega je liderka LSV A. Jerkov izjavila da Nikolić nema završen fakultet. Na to rukovodstvo SNS objavljuje sliku Nikolićeve diplome iz 2007. godine, valjda kao potvrdu da se i on uvrstio u intelektualce, i najavljuje tužbe zbog narušavanja njegove časti i ugleda. Ipak, sumnje i podsmesi ne

²⁴ Zloupotrebu dece u izbornoj kampanji 2012. osudiće niko drugi do dotadašnji i budući koalicioni partner Tadića i DS-a, uvek pun hvale za njega, D. Marković–Palma u govoru na konvenciji koalicije SPS-PUPS-JS u Šapcu, distancirajući se „od onih koji dovode decu na mitinge“ (TV Palma +, 19. 4. 2012).

jenjavaju. Zabunu unose podaci da je diplomirao na Fakultetu za menadžment, a završio master na Fakultetu za ekonomiju i inženjerski menadžment, izjava Nikolića 2006. da studira pravo na fakultetu u Kragujevcu ili izjava dekana da je diplomirao 2006, a u diplomi je upisana 2007. itd. Mediji ustanovljavaju da je Nikolić sve ispite iz jedne godine položio za tri dana, da je jedan ispit položio iako je ceo dan bio u skupštini, da je diplomirao kod profesora Lj. Stojimirovića, jednog od osnivača SNS i kandidata pod br. 34 na izbornoj listi SNS-a; da je uradio dva diplomatska rada – jedan na Fakultetu za menadžment, a drugi na Fakultetu za trgovinu i bankarstvo Janićija i Danice Karić, njegovih koalicionih partnera (Nikolić je tvrdio da je reč o nekom njegovom imenjaku i prezimenjaku); sumnja se da je diploma validna i da je antitadirana itd. Sumnje je pojačao sam Nikolić koji je pred TV kamerama, umesto da odgovori na pitanje J. Bakića, doc. Filozofskog fakulteta u Beogradu, na kome je smeru diplomirao, izrekao teške diskvalifikacije na račun sagovornika, što iskazuju snagu frustracije čoveka koji je tek u šestoj deceniji „završio“ fakultet. Drugi „junak“ ove priče, B. Tadić, stalno zateže drugi kraj užeta – ističe intelektualistički pedigre, poznavanje psihologije, profesuru u I beogradskoj gimnaziji, da je i predavao na fakultetu, da jedinu njegovu svojinu predstavljaju „njegove knjige i knjige njegovih roditelja“. Ni tu ovoj priči nije kraj – Nikolić će tvrditi da je on na vreme završio fakultet, dok je njegov protivkandidat studirao 8 godina (a zli jezici kažu i svih 12 godina i to na fakultetu na kome je kao profesor radio njegov otac), da bi pred II krug izbora Tadić plasirao i TV spot u kojem se slika u dvorištu Filozofskog fakulteta, koga naziva „moj fakultet“, i na kraju plakat podmetnut SNS (u stilu serije zvaničnih plakata SNS-a i T. Nikolića) sa ironičnom porukom „Poštene i obrazovani Tomislav Nikolić“.

Promena strategije komuniciranja sa biračima

Pred izbore uvedena ograničenja u pogledu zakupa vremena na TV nisu postigla osnovni (uzgred, besmislen) cilj – da se postigne veći stepen ravnopravnosti učesnika izbora: neravnopravnost učesnika u zakupu vremena na TV nikada nije bila veća²⁵, ali su znatno uticala na izvesne promene strategije komuniciranja sa biračima: nikada do sada nije bila tako intenzivna terenska kampanja, kombinovana sa brojnim konvencijama, mitinzima i tribinama; umesto ranije obimnog zakupa vremena na TV za brojne direktne i odložene prenose konvencija i mitinga, dominirala je orijentacija na publicitet u medijima, na medijsko „pokrivanje“ izbornih aktivnosti, na korišćenje nikada većih mogućnosti za predstavljanje stranaka i kandidata i njihovog učešća u debatama i duelima na svim televizijama

²⁵ Na primer, prema izveštaju RRA, „Predsednički izbori 2012. godine (2. krug)“, B. Tadić utrošio je gotovo četiri i po puta više novca pred II krug izbora za TV spotove od T. Nikolića.

sa nacionalnom frekvencijom²⁶; medijsko „pokrivanje“ kampanje bilo je izrazito pristrasno u korist stranaka režima, dok je uređivačka politika kanala TV K: 3 *Sveta + info*, koji je zakupio SNS, predstavljala potpuni promašaj – agresivnost i antirežimska ostrašćenost odbijali su zainteresovane pristalice drugih stranaka, neopredeljene birače, čak i umerene pristalice SNS-a, da pored „režimske“ čuju i „drugu priču“; manje masovno plakati donekle je nadomestilo korišćenje bilborda, pri čemu su plakati korišćeni velikim delom za plasiranje „prljavih“ sadržaja, dok su bilbordi masovno bili podvrgnuti „doterivanjima“ i uništavanjima; nikada nisu više korišćeni internet i društvene mreže, kao i telefon i SMS poruke za komuniciranje sa biračima, što čini besmislenim ne samo institut izborne ćutnje, već i funkciju regulatornih tela.

Plan komuniciranja sa biračima liste „Izbor za bolji život“ predstavljao je optimalnu kombinaciju medijske i terenske kampanje. **Terenska kampanja, uz veliki broj konvencija i mitinga, predstavljala je kičmu ukupne kampanje demokrata** – ne samo da je odredila sadržajni okvir i tematsku okosnicu kampanje, već je i „hranila“ atraktivnim elementima sadržinu i vizuelnu opremu svih drugih produkata kampanje – spotova, bilborda, plakata, radio džinglova, priloga na internetu i društvenim mrežama. Čak i delimičan uvid omogućuje da se sagledaju gigantske razmere dobro organizovane terenske kampanje DS-a, koja se, međutim, povremeno suočavala sa malim odzivom birača. Zaustavljanju pada podrške DS-u i B. Tadiću, dakle, nije pomoglo ni prebacivanje „krivice“ za stanje u društvu na leđa svetske ekonomske krize, ni medijski agresivno plasirane aktivnosti da se „ublaže efekti krize“ i „preokrenu negativni trendovi“, ni najskuplja i zanatski najbolje izvedena kampanja reklamiranja, ni gigantska terenska kampanja. Njihova kampanja nije bila „loša“ i oni nisu zbog nje pretrpeli izborni neuspeh, kako su mnogi ocenjivali. Ako joj nešto valja zameriti to je preterana spektakularnost i nevideni intenzitet koji su gotovo „prekrili“ kampanje oponenata, jer su se na primeru Tadića i njegovih saradnika još jednom potvrdile ograničene mogućnosti političkog marketinga – bilo kako dobra i intenzivna kampanja ne može da nadomesti kardinalne nedostatke političara i politike koju vode.

Sličnu strategiju komuniciranja sa biračima primenio je i SNS. Očito zaostajanje za DS-om u intenzitetu terenske kampanje, publicitetu u medijima,

²⁶ Imajući ovo u vidu, ocena Agencije za borbu protiv korupcije i sukob interesa da su „stranke u kampanji bile usmerene na medijsku promociju“ delom je nepotpuna, a delom netačna. Nepotpuna je u tome što ne pravi razliku između medijskog publiciteta i drugih oblika neplaćene promocije, s jedne strane, i reklamiranja na medijima (plaćene promocije), sa druge, a onda i u tome što u okviru reklamiranja ne pravi razliku između klasičnih TV spotova i zakupa vremena za prenos mitinga i konvencija, plasiranje tzv. partijske produkcije itd. Uvedena ograničenja, dakle, pomerila su težište kampanje na TV najpre ka neplaćenim oblicima, a u okviru plaćenih oblika promocije ka TV spotovima, što agencija nije uočila. Ocena agencije je, pak, i netačna jer ne uzima u obzir najintenzivniju do sada terensku kampanju učesnika izbora, kombinovanu sa brojnim konvencijama, mitinzima i tribinama.

i produkciji i plasmanu TV spotova SNS je pokušao da nadomesti svakodnevnim konferencijama za novinare, neprestanim prisustvom njegovih lidera na TV kanalu *Svet+info*, intenzivnijim plakatiranjem i zakupom bilborda i organizovanjem različitih performansa i oblika propagande akcijom.

Ni za održavanje podrške URS-u nije od presudne važnosti bila zaslužna sama izborna kampanja, koliko **tzv. propaganda akcijom** iz međuizbornog perioda i iz predizborne kampanje – investicije stranaca u nove pogone i stimulacije iz budžeta koje je M. Dinkić „delio“ širom Srbije i pripisivao sebi u zasluge. Ipak, ni sama ova ulaganja nisu bila dovoljna za očuvanje statusa parlamentarne stranke URS-a, već značajan deo uspeha treba pripisati **ugledu pojedinih lokalnih lidera iz URS-a**, kada već Dinkić ne uživa širu podršku.

Izborna kampanja koalicije SPS–PUPS–JS realizovana je uglavnom **posredstvom publiciteta** koju je dobio I. Dačić obavljajući funkciju ministra unutrašnjih poslova i nekoliko spektakularnih hapšenja, donekle **zakupom bilborda**, a najviše posredstvom **masovnih vašarskih mitinga i konvencija u turbofolk stilu**. Ovome treba pridodati i neizostavno maksimalno ekstenzivno „pokrivanje“ kampanjskih događaja koalicije SPS–PUPS–JS od strane *TV Palma* + i višestrukom reemitovanju opširnih izveštaja. Ova kampanja je predstavljala vršnu tačku celokupne populističko-gedžovanske politike ove koalicije i u njoj je postignut sinergijski efekat delovanja partijske identifikacije (u delu pristalica još iz doba S. Miloševića), elemenata imidža sva tri lidera koalicije (neprikriveni autoritarizam, neukusna prepotentnost i osionost, bezgranična samohvalisavost, jednostavna i preteća²⁷, a na momente i prostačka retorika i sl.) i tema kampanje (nenadmašena socijalna demagogija).

Povratak intelektualističkom i profesorskom imidžu iz ranih opozicionih dana i daleko skromnija **promocija V. Koštunice i DSS-a, bazirana pre svega na tribinama**, povećala je podudarnost njihovog imidža i identiteta, ali nije sprečila dalje osipanje podrške DSS-u i pad popularnosti V. Koštunice – na ovim predsedničkim izborima osvojio je manje glasova nego V. Ilić 2008, u to vreme lider malog koalicionog partnera DSS-a!

Bez obzira na sve eventualne nedostatke i zamerke koje mogu da se stave na račun kampanja, teško i nepravedno bi bilo njima pripisati izborne neuspehe gotovo svih učesnika izbora 2012. godine. **Izborne odluke su posledica dejstva dubljih i dugoročnijih nepovoljnih procesa u društvu pred kojima je kampanja bila nemoćna**. Svi „rezultati“ Tadićevog režima nisu mogli da objasne zašto narod loše živi, kao što ni svi pozivi Nikolića na opšti krstaški rat protiv režima nisu dali odgovor na pitanje zašto do sada nije uspeo da ga obori. Kampanja, dakle, nikome nije mogla da obezbedi alibi, a svi relevantni akteri nisu diskreditovani „prljavom“ kampanjom oponenata, već su sami sebe diskredito-

²⁷ Recimo, D. Marković–Palma je znao da više iz sveg glasa: „Vi mora da glasate za broj 7“, izgovarajući redni broj koalicije na izbornoj listi (*RTS*, 27. 4. 2012).

vali nedozrelošću da odgovore na izazove nikada težih vremena, neutoljivom vlastoljubivošću, nedostojnim naravima, umišljenošću, osionošću i pretvornošću, kompleksima i frustracijama, neprimerenim postupcima, izjavama.

Literatura

- Devlin, L. P. (1995), „Political Commercials in American Presidential Elections“. In: Kaid, L. L., Holtz-Bacha, Ch., *Political Advertising in Western Democracies*, „Sage Publications“, London.
- Slavujević, Z. (2007), *Izborne kampanje: Pohod na birače – Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine*, FES, Beograd.
- Slavujević, Z. (2009), *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafocard, Beograd.
- Slavujević, Z. (2010), „Institucije političkog sistema – umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju sredstvo vladavine nad građanima“. U: Grupa autora, *Kako građani Srbije vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije*, FES, Beograd.

Abstract: In this text the author underlines common characteristics of the Serbian 2012 general election campaign though there were significant differences among party campaigns considered separately. First of all, the author finds that this election campaign followed a two year long preelection campaign marked out by continuous and intensive propaganda activities. Having started as an issue campaign, this campaign was finalized as a completely leadership one. It did not bring serious changes of party and candidate images, but it made some elements of the image to be accentuated. Having started as an issue campaign, it was dominantly positive, though there were some negative elements. On the eve of the elections, and particularly just before the second round of presidential election, the elements of not only negative, but so called dirty campaign, prevailed. New legal measurements related to buying TV time during election campaigns caused certain changes of the communication strategy between election actors and voters. So far, we have not faced such an intensive grass-roots campaign complemented by conventions and meetings. Instead of numerous live TV coverage programmes, so called party production and media publicity were used predominantly, as well as debates and duels; billboard replaced massive production of election posters that was characteristic of previous elections; Internet and social networks were used as never before...

Key words: election campaign, issues, image of leadership, “dirty“ campaign, forms of communication with voters.

Siniša Atlagić

Fakultet političkih nauka

Institut društvenih nauka, Beograd

IZBORNA KAMPANJA U SRBIJI 2012: OD TEMATSKE DO PERSONALIZOVANE KAMPANJE*

Sažetak: Identifikujući dominantna pitanja/teme i prateće slogane u kampanji pred opšte izbore u Srbiji 2012, autor ukazuje na istovrsnost obećanja većine relevantnih učesnika izbora koja bivaju prihvatana zbog poverenja u njihove nosioce i uverenja da će ih oni realizovati, a izborna kampanja se od tematske rano preobraća u personalizovanu.

Ključne reči: teme/pitanja, izborna kampanja, Srbija

Suprotno raširenom uverenju, izborne kampanje kao situacioni faktor teško da značajnije mogu da odrede izbornu odluku birača. Ova je u velikoj meri prethodno određena dejstvom niza dugoročnih i temeljnih socijalnih faktora kao i individualnim karakteristikama birača. Međutim, sve ono što bi moglo da bude od značaja za izbornu odluku biva posredovano kampanjom. U njoj se otvaraju rasprave o najvažnijim društvenim problemima i mogućim pravcima njihovog rešavanja (Slavujević, 2009:159; 2007:110). Odgovor na pitanje koju od aktuelnih društvenih tema/problema će partija/kandidat u izornoj kampanji izbaciti u prvi plan uslovljeno je njihovom (pro)ocenom atraktivnosti rešenja koje kao politički subjekti sa svojim programskim orijentacijama mogu da ponude, kao i kompetentnosti i kredibiliteta koje uživaju u očima birača sa odgovarajućim interesnim orijentacijama.

Predizborna kampanja – socijalna tematika u državnom i nacionalnom interesu?

Teme koje su političke partije i kandidati pokrenuli u kampanji pred opšte izbore u proleće 2012. godine nazirale su se u određenoj meri još na polovini mandata vlade M. Cvetkovića. Zahtev za raspisivanjem parlamentarnih izbora,

* Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, finansiran od strane Ministarstva nauke Republike Srbije.

u čijem održavanju je opozicija videla put izlaska iz duboke privredne i socijalne krize, označio je početak „vrole“, gotovo dve godine duge predizborne kampanje,¹ kada su međupartijski odnosi uveliko podsećali na one tokom 1990-ih. Na peticiju SNS za raspisivanje vanrednih izbora sa oko milion potpisa u aprilu 2010. i na najave lidera opozicionog SNS-a u novembru 2010. godine da će početkom 2011. godine organizovati masovne proteste građana zato što je Srbija „na ivici katastrofe“ u vladajućem DS-u odgovaraju ocenama da u Srbiji nema istinski konstruktivne opozicije, a njen lider nalazi da od partije na čijem je čelu ne vidi „bolju stranku za obavljanje poslova u državi“ (*Tanjug*, 13. 11. 2010).² Iz oštre kritike, koju vodeća članica tada vladajuće koalicije upućuje SNS-u i DSS-u nakon potpisivanja dogovora ovih partija o zajedničkom delovanju 21. septembra 2010. godine činilo se izvesnim da će se tematska okosnica u predstojećoj izbornoj kampanji DS-a svoditi na nastavak evropskih integracija Srbije i kao takva u potpunosti se oslanjati na centralnu temu u kampanji koalicije „Za evropsku Srbiju“ (DS, G17+, SPO, LSV) za vanredne parlamentarne izbore 2008. godine u odnosu na koju bi, kao i tada, bila tretirana druga pitanja u kampanji.³ Nekoliko nedelja pre raspisivanja parlamentarnih, pokrajinskih i lokalnih izbora, a u jeku neizvesnih pregovora Beograda i Prištine o načinu predstavljanja Kosova u regionalnim forumima, B. Tadić ističe da će nastaviti da se bori za ostvarenje oba strateška cilja Srbije – očuvanje teritorijalnog integriteta i članstvo u EU. „Ja ne odustajem od oba ta cilja. To je centar politike koju vodimo i za koju smo dobili podršku građana na prethodnim izborima. Ovih dana ćemo videti da li je ta politika održiva ili nije. Biće to test i za mene“, pojašnjava B. Tadić (*RTS*, 22. februar 2012). Pozdravljajući postignuti dogovor delegacija Srbije i Kosova, predsednik Srbije i lider Demokrata dva dana kasnije kaže da „otklanjanjem svih prepreka u nastojanju da Srbija stekne kandidaturu za članstvo smatra najvišim nacionalnim interesom...“ (*RTS*, 24. februar 2012) koji, nakon što Srbiji bude dodeljen status kandidata 2. marta, DS pretače u slogan „Evropski korak, dobro za sve“.

Sa odbranom nacionalnog i državnog interesa kao pretekstom, pitanje ekonomskog oporavka zemlje isticano je u prvi plan u predizbornoj kampanji DSS-a. „Osnovni nacionalni interes Srbije je oporavak privrede i ponovno stavljanje zemlje na stabilan put ekonomskog razvoja“, kaže, V. Koštunica 28. novembra

¹ Pod „predizbornom kampanjom“ podrazumevamo kampanju koja se vodi pre raspisivanja izbora i otpočinjanja oficijelne izborne kampanje.

² Ponovna najava masovnih protesta, budući da se prethodno već bilo odustalo od izlaska na ulice, svoju realizaciju i skori vrhunac doživljavaju na mitingu u organizaciji SNS-a 16. aprila 2011. godine kada T. Nikolić započinje štrajk glađu i žeđu i otkriva potez koji je danima unapred držao u tajnosti i najavljivao kao „ponudu koju vlasti neće moći da odbiju i na nju ostanu nemi“ (*Glas Amerike*). Štrajk je prekinuo posle nedelju dana, na Uskrs.

³ U to vreme bilo je reči o borbi za očuvanje Kosova, ekonomskom razvoju, borbi protiv korupcije i kriminala i završetku saradnje sa Hagom.

2010, predstavljajući stranački program razvoja za 21 grad u Srbiji za period od 2011. do 2016. godine (www.vesti.rs).

Političkim prioritetom stranke, kojeg je lider SNS-a tokom predizborne kampanje ukratko odredio rečima „Politika stranke je Srbija u EU... Srbija ne može da opstane bez priključenja EU“, u čiju realizaciju se krenulo sa pozicije koja, kako je istakao, „omogućuje borbu za glasove i na levlci i na desnici“ (*Pravda*, 26. 11. 2010), priključenje Srbije Evropskoj uniji nametalo se kao potencijalno prva tema priželjkivane kampanje za parlamentarne izbore uz ekonomski oporavak i kritiku rezultata vlasti kao preostala važna pitanja. Istovremeno, pozicioniranje SNS-a „negde između“ bio je osnov oštih kritika od strane partija i vlasti i opozicije. Ukazivanje na neprihvatljive stavove i postupke, nedoslednost, ranije neodmerene izjave predstavnika stranke, delovalo je kao uvod u potencijalnu negativnu kampanju uperenu protiv ove partije (Atlagić, 2011:329).

Najavljujući inovirani program stranke, to jest „borbu za Srbiju koja je socijalno pravedna, ekonomski razvijena i evropska država“, B. Ružić krajem 2010. godine ukazuje na tematski okvir SPS-a u predstojećoj izbornoj kampanji (www.smedia.rs, 3. decembar 2010)

Izborna kampanja – izlazak iz krize kao tematski okvir

Kampanja koja je otpočela raspisivanjem parlamentarnih, pokrajinskih i lokalnih izbora 13. marta povela se kao izborna borba koja se vodi na terenu kvaliteta konkretnih ponuđenih rešenja za izlazak iz duboke ekonomske, finansijske, socijalne i političke krize kao pitanja koje se nametnulo kao najširi tematski okvir. Način na koji se pokušalo da se ova tematska okosnica konkretizuje u kampanji izborne liste „Izbor za bolji život – Boris Tadić“, koju uz DS kao stožernu partiju čine i Socijaldemokratska partija Srbije, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Zeleni Srbije, Demokratski savez Hrvata u Vojvodini i Demohrišćanska stranka Srbije, u izvesnoj meri podseća na „razradu“ tematske okosnice iz kampanje DS-a za parlamentarne izbore 2007. Predviđene mere za izlazak iz krize bivaju sažete u izborni program ove koalicije pod nazivom „Program za bolji život 2012 – 2016.“. Ovaj izborni program, koji započinje rečenicama B. Tadića, „Osvajanjem statusa kandidata za članstvo u Evropskoj uniji Srbija je zaokružila jedan politički ciklus i neophodno je da sa novom snagom uđe u ekonomski oporavak... Predstoji nam borba za radna mesta, mala preduzeća i privlačenje investicija“, gotovo je identičan nazivu izbornog programa stranke iz 2007. – „Za bolji život“, koji takođe počinje rečenicom B. Tadića i to: „Pitanje svih pitanja u Srbiji danas jeste privredni razvoj“. Ideja Evropske unije koja je, kako je naglasio lider DS, „ugrađena u interes svakog čoveka“ (*RTS*, 14. 5. 2012), u ovoj kampanji pretpostavljena je kao najširi okvir, a pažnja fokusirana na svakodnevna pitanja koja se tiču pojedinca

i izražena izbornim sloganom „Posao, investicije, sigurnost“. Jačanje poljoprivrede, investiranje u obrazovanje, decentralizacija, podsticanje nataliteta i borba protiv korupcije i kriminala obećanja su Demokrata poduprta objašnjenjima o uložnim naporima u prevazilaženju ekonomske krize, spasavanju ono malo preostalih radnih mesta i privlačenju nekih stranih investitora.⁴ Tema Kosova u drugom je planu. Na ovo jasno ukazuje B. Tadić kada kaže da „Kosovo nije srce Srbije već svaki građanin ove zemlje“, ali dodaje da neće dozvoliti „da nas gaze na Kosovu“ (B92, 25. 4. 2012). Drugim rečima, u zaštitu nacionalnog interesa na koji se pozivao i u predizbornoj kampanji, prema DS-u, ide se obezbeđenjem boljeg života pojedincu u čemu je, opet, ideja o ulasku Srbije u EU od ključnog značaja, a koja bi, prema B. Tadiću, mogla biti realizovana u roku od pet godina (RTS, 21. 4. 2012.).

Gotovo sve goreizneto, ili bar dobar deo, obećali su i druge partije i kandidati, naročito najснаžniji rival DS-a – SNS. Zato čelnici DS-a, odnosno koalicije okupljene oko ove partije, još na samom početku kampanje savetuju biračima da, donoseći izbornu odluku, u obzir uzmu i to kome bi „dali sudbinu svoje dece u ruke“. „Put ka Uniji koji ne skreće kad god se nekom učini da je to korisno“ izbor je Demokrata za bolji život koji ih, kako navodi njihov lider, razdvaja od ljudi „koji su menjali svoje reči... pozivali na ubistva, na zločine...“. Ovu aluziju na T. Nikolića i njegove saradnike, koju je B. Tadić izneo na skupu kojim je DS zvanično otpočeo izbornu kampanju u rodnom gradu lidera SNS, sumira potpredsednik stranke D. Đilas pozivom građanima da ne glasaju „samo za izborne liste već za ljude“ (RTS, 18. 3. 2012.). Već na samom početku, tematska kampanja ustupa mesto liderskoj na šta ukazuju tzv. imidž-slogani, baš kao i u slučaju kampanje D.

⁴ „Dobijanje statusa kandidata je sertifikat da smo na dobrom putu i da je Srbija dobro mesto za strane investitore. Samo u poslednja dva meseca tri puta je povećan broj zainteresovanih kompanija iz Nemačke koje se interesuju za ulaganja u Srbiju. EU je do 2020. kreirala plan za otvaranje 17.000.000 radnih mesta. Te godine Srbija će sigurno biti u EU. Ekonomski snažna Srbija, članica EU, trajno rešava najveći problem, nezaposlenost“, kaže B. Tadić za *Večernje novosti*, 20. aprila 2012, aludirajući na pozitivne učinke rada Vlade. Među obećanjima kojima lider Demokrata konkretizuje tematsku okosnicu kampanje izdvajaju se: „Za nekoliko godina ćemo biti sa svim centralnim zemljama spojeni mrežom autoputeva... Sleduje nam u narednom mandatu još jedan važan zadatak, a to nisu putevi, to je železnica... Nama je jako važno da modernizujemo železnicu... da naša železnica na koridoru 10 ide 160km/h... Napravićemo poresku reformu i ohrabriti, podstaći preduzetništvo u Srbiji“ (RTS, 27. 4. 2012); „Ekonomski razvoj baziran je na poljoprivredi, industrijalizaciji i stranim investicijama, a pre svega na izvozu. Srbija bi za 5 godina trebalo da duplira učešće izvoza u BDP-u... Ulaganje u obrazovanje je jedan od elemenata ekonomskog oporavka Srbije, a rezultat bi trebalo da bude udvostručavanje broja visokoobrazovanih za 5 godina. Naš cilj je 6 odsto BDP-a za obrazovanje... Završetak borbe protiv organizovanog kriminala i sprovođenje sistemskih mera za iskorenjivanje korupcije, koja između ostalog podrazumeva da sve afere i pravni postupci iz prošlosti budu rešeni, kao i da proces vlasničke transformacije bude okončan, i da sve privatizacije budu ispitane do 2017.“ (Blic, 23. 4. 2012).

Đilasa na lokalnim izborima u Beogradu – „Ozbiljna vremena. Ozbiljan posao. Ozbiljan čovek“. Ovome, svakako, dodatno doprinose i odluka B. Tadića da podnese ostavku na dužnost predsednika Republike, kao i raspisivanje predsedničkih izbora 5. aprila 2012.

„Svesni toga da bez oporavka ekonomije ne možemo“ SNS je ovu temu nametnuo kao glavnu u celokupnoj kampanji, tvrdi T. Nikolić tokom duela kandidata u drugom krugu predsedničkih izbora i izražava žaljenje što je DS odbio da „to bude glavna tema kampanje“ (RTS, 16. 5. 2012). Prethodno je, međutim, smatrao da samo SNS ima pravo da daje izborna obećanja, „a oni da podnesu izveštaj šta su uradili“ (RTS, 3. 4. 2012). Kritika rezultata koje su partije na vlasti postigle u prethodnom periodu, čini se, osnovna je tematska razlika u kampanji SNS-a i vodeće partije u vladajućoj koaliciji. Kao i u slučaju DS-a, jačanje ekonomije sa fokusom na velike infrastrukturne projekte, privlačenje investicija i poljoprivrednu proizvodnju, decentralizovana i celovita Srbija sa Kosovom u njenom sastavu pitanja su koja su obeležila kampanju ove partije.⁵ Sve ovo sadržano je u programskoj platformi SNS-a, „Programom do promena“, iz oktobra 2011. Pitanja pokretana u predizbornoj kampanji uglavnom su prenetu u izbornu, s tim što je u vezi sa ponuđenim rešenjima, opet kao i u slučaju DS, posebna pažnja posvećena imidžu nosioca rešenja i rivala, a značaj komparativnih prednosti sopstvenih kadrova u odnosu na glavnog konkurenta istaknut je i u slučaju „evropskog puta Srbije“ kao osnove željenog progressa.⁶ Ipak, jednu od tema koju je pokrenuo u kampanji SNS je, čini se, želeo da učini osnovnim kriterijumom procene ličnih kvaliteta vodećih ljudi ove partije i najjačeg rivala. Reč je o temi borbe protiv korupcije i kriminala koju u svojoj analizi čelnici SNS u određenoj meri poistovećuju i sa borbom protiv B. Tadića

⁵ U SNS obećavaju usvajanje izmenjenog Zakona o javnim nabavkama kojim će biti sprečeno da se „novac odliva nezakonito“ i kojim će se u prvoj godini rada nove vlade u državnoj kasi uštedeti od 740 miliona do 1 milijarde evra; osnivanje razvojne banke posredstvom koje će se „najjeftinijim i najdugoročnijim sredstvima“ finansirati poljoprivreda, energetika i prerađivačka industrija (J. Tabaković u emisiji *Između dve vatre*, TV B92, 3. maja 2012); investicije u energetski sektor i investicije u kanal Dunav–Morava–Vardar–Egejsko more (T. Nikolić u emisiji *Okno* na RTS, 27. aprila 2012); reformu poreskog sistema; osnivanje Kancelarije za brze odgovore, smanjenje broja poslanika, smanjenje broja državnih agencija, biroa i zavoda sa 137 na 50 (A. Vučić u emisiji *Vesti* na TV Prva, 25. aprila 2012.); angažovanje po ugovoru o delu „200 tužilaca i 600 sudija koje su demokrate otpustili“; da preispitaju sve privatizacije u Srbiji (T. Nikolić za *Večernje novosti*, 3. maja 2012); rast penzija i drugih socijalnih davanja a po osnovu smanjenja javnog sektora za 30 odsto u naredne četiri godine (TV Pink, plaćeni termin, 19. april 2012); stimulacije za nezaposlene mlade žene na selu kojima će se od prvog do četvrtog deteta iz navedenih ušteda davati i po 25 hiljada dinara po detetu (J. Tabaković u emisiji *Reč na reč* na RTS, 26. aprila 2012) itd.

⁶ „S nama će Srbija brže u EU... Nastavićemo proces evrointegracija i to ne samo zato što alternativa ne postoji već i zato što u to verujemo“, kaže T. Nikolić u izjavi za *Kurir*, 27. 3. 2012.

i saradnika. Na ovo jasno ukazuje T. Nikolić kada poziva birače da ne poklone poverenje ponovo „jednom filmskom glumcu i njegovoj filmskoj bandi“ (*RTS*, 1. 5. 2012)⁷, kada uverava da mnogima od ishoda izbora zavisi da li će biti na slobodi, kao i da se partije na vlasti spremaju za izbornu krađu (*RTS*, 1. 4. 2012), pa će legitimnost izbora postati dominantna tema pred drugi krug predsedničkih izbora. On najavljuje da će na izborni dan, 6. maja, kao sveti Đorđe ubiti aždaju, a onda pohapsiti sve kriminalce (*RTS*, 21. 4. 2012), i time opravdati osnovni imidž-slogan u kampanji izborne liste „Pokrenimo Srbiju“ – „Poštena i uspešna Srbija. Da, moguće je“, kao i sam naziv izborne liste. „Borba“ imidžâ koja svoj vrhunac doživljava između dva kruga predsedničkih izbora iskazana je odgovarajućim sloganima. Pored osnovnog „Predsednik građana, ne političke partije“, na nedovoljno određen slogan B. Tadića „Za sigurnu budućnost“, kojim se aludira na sposobnost kandidata da je i obezbedi, T. Nikolić odgovara sloganom „Za Tomislava, zbog budućnosti Srbije“, sa aluzijom na spremnost da se žrtvuje za „viši cilj“ i da nije reč o ličnoj ili budućnosti partije.

U interpretaciji lidera JS, četiri su „osnovna izborna cilja“ za koja zalažu predstavnici liste „SPS–PUPS–JS Ivica Dačić“ i to: nova radna mesta, socijalna pravda, borba protiv bele kuge i saradnja sa Evropom (*Tanjug*, 24. 3. 2012), i u tom smislu oni se ne izdvajaju značajnije od prethodno pomenutih partija i kandidata. U ponudi rešenja za konkretna pitanja nastupaju odlučno: nova radna mesta obezbediti ne samo investicijama iz inostranstva, nego podsticanjem domaće proizvodnje;⁸

⁷ Prema T. Nikoliću, „vlast je na javnim nabavkama za 4 godine ukrala 600 miliona evra, što pokazuju i podaci EU“ (*Pres*, 26. april 2012). Najavljujući borbu protiv glomazne birokratije, kriminala, monopola i tajkuna, lider Naprednjaka dodaje: „Preispitaćemo i sve sumnjive privatizacije, ali se bojim da Tadić tada neće imati sa kim da pije kafu“ (*Večernje novosti*, 27. april 2012).

⁸ „U narednom periodu je bitno da se donese ekonomski program izlaska iz krize, mora-ju se povećati plate i penzije, a ne suprotno, mora se delovati na pozicioniranju i domaćih, ne samo stranih investicija...“, istaknute su reči I. Dačića na internet sajtu SPS-a početkom maja 2012. Lider JS D. Marković Palma obećava da... „Svi oni koji su ostali bez posla... a žele da se bave nekim biznisom i nemaju početni kapital, tamo gde imamo predsednika opštine i gradonačelnika, dobiće od tri do sedam hiljada evra subvencije bespovratno“ (*RTS*, 27. april 2012.). D. Bajatović se zalaže za državni intervencionizam. Smatra da „... sva velika preduzeća treba dovesti do investicionog nivoa i onda tražiti partnera za dokapitalizaciju“ (*Blic*, 27. april 2012) i ističe da „... najveći problem je BDP od 35 milijardi. Ako hoćete besplatno zdravstvo, školstvo, plate, ako hoćete za socijalu, ako hoćete beogradske pare, vojvodanske pare, razvojne pare, budžetske pare, mora društveni proizvod sa 35 milijardi evra da ide na 100 milijardi evra. Kako to može da se uradi? Pa tako što će se Srbija reindustrijalizovati, tako što ćemo drugačije organizovati poljoprivredu, tako što ćemo više odraditi od infrastrukture.“ (*Upitnik*, *RTS*, 30. april 2012.). Nešto ranije, u predizbornoj kampanji, D. Bajatović ističe da je podsticaj domaćoj proizvodnji moguće ostvariti, između ostalog, i primoravanjem banaka da kreditiraju privredu pod povoljnim kamatama, pa čak i štampanjem novca (*Blic*, 2. februar 2012).

povećati agrarni budžet⁹; obezbediti besplatno školstvo i zdravstvo; obezbediti da visina penzija ostane u odgovarajućoj srazmeri s visinom plata, a ne bežeći od raskida saradnje sa MMF-om.¹⁰ Definisane i očuvane nacionalnih i državnih interesa, uz više brige za sunarodnike na Kosovu i u Republici Srpskoj, jedno je od najznačajnijih pitanja za I. Dačića, baš kao i u kampanji za parlamentarne izbore 2008. (videti u Atlagić, 2011:324). On želi evropski put, „ali samo dok je u interesu Srbije“ (*Večernje novosti*, 3. 5. 2012). Iz ove koalicije insistiraju na postignutim rezultatima njihovih predstavnika u periodu vršenja vlasti ukazujući, pre svega, na uspehe ministra I. Dačića. Mada I. Dačić već po samom raspisivanju izbora upozorava lično B. Tadića da se „ne igra s narodom“ (*RTV Pink*, 14. 3. 2012) i da donese odluku da li će podneti ostavku i krenuti u predsedničku kampanju, kritika ključnog koalicionog partnera u vladi nije naročito naglašena tokom kampanje. Ipak, obraćajući se građanima rečenicama poput „Od petog oktobra imate samo izneverena očekivanja“ (*RTS*, 25. 4. 2012) ili „Ne znam šta je peti oktobar doneo dobro našem narodu, pa da nam treba novi“ (*RTS*, 11. 5. 2012), lider SPS jasno optužuje DS, kao i druge činioce vlasti posle 2000. „potekle“ iz DOS-a, za lošu ekonomsku situaciju i nizak životni standard.

Širenje uverenja u sposobnost lidera da realizuje određenu politiku, čini se, do izražaja je najviše došlo upravo u kampanji izborne liste „SPS–PUPS–JS Ivica Dačić“. Sloganom „Jasno. Čvrsto. Odlučno.“, kao i „Domaćinski“ D. Markovića Palme, nastojalo se da se istaknu lični kvaliteti kandidata u rešavanju konkretnih pitanja, ali i kvaliteti partijskih organizacija, te da se ovi nametnu kao temeljni motivacioni faktori.¹¹

Neutralnost, politička i vojna, osnovni je pojam kojim DSS određuje svoj angažman i nastoji da iskaže razliku u odnosu na konkurenciju u izbornoj kampanji. Srž izbornog programa, koji je predstavljala knjiga lidera partije „Zašto Srbija a ne Evropska unija“, iskazan je sloganom-temom „Za Srbiju. Znaš zašto“. U ovako definisanom okviru, tema ekonomskog oporavka zemlje je dominantna, baš kao i gorepomenutoj predizbornoj kampanji kada stranački prvaci poručuju

⁹ Socijalisti se zalažu za povećanje agrarnog budžeta na nivo od milijardu evra (D. Batjović u emisiji *Reč na reč* na RTS 26. aprila 2012.) kao i za subvencije, garantovani otkup, razvoj zadrugarstva... „Poljoprivredni proizvođači ne smeju da plaćaju teze na pijaci, moraju da znaju kolika je cena njihovog proizvoda, moraju da imaju sigurnog kupca i zagarantovanu cenu.“, ističe D. Marković Palma na *RTS*, 27. aprila 2012.

¹⁰ Ističući da je bord direktora MMF-a razmatrao predlog da Srbija treba još da „stegne kaiš“, lider Socijalista je poručio da ukoliko bude izabran na funkciju predsednika zemlje oni u tom slučaju mogu da „pakuju stvari“. „Predstavnici MMF-a neće moći da kroje politiku zemlje“, kaže I. Dačić za *Večernje novosti* 29. aprila 2012.

¹¹ Aludirajući na kompetentnost lidera i koalicije koju I. Dačić predvodi, B. Ružić kaže: „Ukoliko žele socijalnu pravdu, zaposlenost, stabilne i sigurne penzije, veće plate, sistem, red, rad i disciplinu, opredeliće se za onoga ko ima hrabrost, jasnu viziju, čvrstu ruku i odlučnost da sve to sprovede u delo.“ (<http://sps.org.rs>, 25. april 2012)

da je oporavak privrede „osnovni nacionalni interes“ i da će se DSS „posvetiti rešavanju problema građana i privrede“. Kao tri osnovna cilja ekonomskog programa DSS-a, pod nazivom „Program razvoja Srbije 2012–2017. – Nova industrijalizacija“, navode se zapošljavanje, rast domaće privrede i rast standarda, za čije ostvarenje se obećavaju investicije u građevinarstvo, poljoprivredu i energetiku.¹² Kritika vlasti zbog iskazanih slabosti na ekonomskom planu i ugrožavanja nacionalnih i državnih interesa, a zarad članstva u EU, zauzima značajno mesto u kampanji DSS-a. Nastojeći da istakne razlike u odnosu na konkurenciju u kampanji, a insistiranjem na kredibilitetu i doslednosti partije i njenih konkretnih predstavnika u zalaganjima za rešenja iznetih problema, DSS u kampanji koristi imidž-slogane „Za Koštunicu. Znaš zašto“ na predsedničkim i „Ovog proleća glasam za razlićak – jer nisu svi isti“ na lokalnim izborima u Beogradu, ali i „Vojvodina za ljude sa karakterom – Za Srbiju. Znaš zašto“ na pokrajinskim izborima.

Orijentacija na rešavanje ekonomskih problema karakteristika je URS-a na ovim izborima, baš kao i njegovog stožera, stranke G17+, na ranijim. Sloganom „Jaki regioni. Jaka Srbija“ izražena je tematska okosnica njegove kampanje – zahtev za decentralizacijom i ravnomernijim razvojem regiona. Departizacija i depolitizacija javnih preduzeća (iskazana sloganom „Stop stranačkom zapošljavanju – Jaki regioni. Jaka Srbija“)¹³, udvostručavanje budžeta za agrar¹⁴, promena sistema naplate poreza¹⁵, ukidanje određenih fiskalnih nameta malim preduzećima¹⁶ i zasluge M. Dinkića u privlačenju stranih investicija ostale su teme u kam-

¹² DSS obećava da je u stanju da obezbedi ruske investicije u domaću privredu u iznosu od 10 milijardi evra (N. Popović u emisiji *Vesti* na TV B92, 21. aprila 2012), da će udvostručiti budžet za poljoprivredu (N. Popović u emisiji *Vesti* na TV B92, 25. aprila 2012) a sve preduzetnike koji posle izbora budu primili mlade na prvo radno mesto oslobodiće plaćanja poreza i doprinosa na njegove plate u periodu od tri godine (N. Popović u emisiji *Dnevnik* na TV Pink, 22. aprila 2012).

¹³ „Prvi zakon u novoj skupštini mora biti Zakon o profesionalizaciji upravljanja u javnim preduzećima, da se ukinu upravni odbori i da se posao dobija na poštenom javnom konkursu, da damo šansu svima i onima koji uopšte ne razmišljaju o politici“, poručuje lider pokreta M. Dinkić u *Dnevniku* na RTS, 25. aprila 2012. Dan kasnije, u izjavi za *Press*, kaže da je novim zakonom neophodno razbiti partokratiju jer „stranke su u poslednjih 10 godina u javnim preduzećima zaposlile čak 60.000 ljudi“.

¹⁴ „Kako je moguće udvostručiti budžet za poljoprivredu?“, pita M. Dinkić u *Dnevniku* na RTS, 30. aprila 2012. i objašnjava: „Hajde da se u Srbiji putevi grade po ceni koliko stvarno koštaju, a ne po naduvanim fakturama, da se uštedi na javnim nabavkama, da se spreči korupcija i te pare da uložimo u poljoprivredu. Ima para, ako se radi pošteno!“

¹⁵ „Novi ministar finansija treba u prvih 100 dana da uradi dve stvari: Prvo, da promeni sistem naplate PDV-a za mala i srednja preduzeća – da se plaća tek kada se roba naplati, i drugo, da neke potpuno ukine preduzetnicima...“, kaže lider URS-a u emisiji *Vesti* na TV Prva, 29. aprila 2012.

¹⁶ URS traži da se „po ubrzanjoj proceduri ukine veliki broj parafiskalnih nameta, kojih ima preko 250 i koji u proseku opterećuju sa oko 500 evra godišnje jednog zaposlenog, a

panji. Zaobilaženje „velikih tema“, opet kao u slučaju G17+, dolazi do izražaja i na ovim izborima. Pitanje evropskih integracija Srbije, u načelu prihvatljivo za URS, potisnuto je u drugi plan zbog toga što, kako su navodili u ovom pokretu tokom izborne ali i predizborne kampanje, do punopravnog članstva u Uniji treba čekati još 80 meseci (RTS, 12. 4. 2012), a do konkretne koristi čak 20 godina (B92, 20. 2. 2012).

Ne menjajući temeljna politička opredeljenja LDP-a, socijalna pitanja i kritika rada vlade bili su u fokusu izborne liste „Preokret“ koju, pored pomenu-te partije, čine i SPO, SDU, Bogata Srbija Z. Trnavčevića, Demokratska partija Sandžaka, Vojvođanska partija, Zelena ekološka partija – Zeleni i Partija Bugara Srbije. Politički smisao kampanje ove koalicije koncentriše se oko sadržaja proglasa „Preokret – Srbiju u Evropu, Evropu u Srbiju“ s kraja 2011, kojim se kritikuje vladino nepriznavanje „kosovske istine“ i strategije „I EU i Kosovo“, pa kasniji izborni slogan „Istina“, u skladu sa evropskim vrednostima i standardima, „pokriva“ rešavanje brojnih problema sa kojima se država i društvo suočavaju – od potrebe ulaganja u infrastrukturu, proizvodnju hrane, mala i srednja preduzeća, do promena u zdravstvenom sistemu i drugačijeg shvatanja uloge žene u društvu.¹⁷

U tematsku okosnicu radikala uopšte, koja predstavlja kombinaciju socijalnih i nacionalnih pitanja, uklopila se i ova kampanja SRS-a. Kritika evropskog kursa vlasti i njenih neuspeha na planu ekonomije i u zaštiti državnih i nacionalnih interesa, iskazana sloganima „Biram Srbiju“, „Radikalno dosledni. Za slobodnu Srbiju“, „Za interes naroda a ne tajkuna“ predstavlja tematski okvir u kojem se pokreću pitanja ekonomskog oporavka (ulazak ruskog kapitala u zemlju), zapošljavanja, preispitivanja nezakonitih privatizacija i korupcionaških afera, reforme obrazovanja (ukidanja obrazovanja „po Bolonji“), sređivanja stanja u zdravstvu itd. Imidž-sloganom „Verna Srbiji“ u kampanji J. Šešelj, pored navedenih tema, „pokriva“ se i negativan odnos prema SNS, poručujući da „oni koji su izdali SRS, izdaće i Srbiju“ (Kurir, 6. 4. 2012).

Ne idu sve teme u prilog svim učesnicima izbora, pa ovi nastoje da u izbornoj kampanji pokrenu „svoja“ pitanja. Šta je bilo čije u kampanji pred izbore u Srbiji 2012. postalo je manje bitno još na samom početku pošto su pitanja ekonomije i životnog standarda, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, evropskih integracija i Kosova, pokretana u predizbornoj kampanji, „ušla“ u obećanja gotovo svih relevantnih političkih partija i u izbornoj kampanji. Zbog poverenja u

zauzvrat nemaju apsolutno nikakvu korist od toga što plaćaju“ (V. Senić u emisiji *Reč na reč* na RTS, 26. aprila 2012).

¹⁷ „Želimo reformu dva najznačajnija fonda u ovoj državi: fonda iz kog se finansiraju penzije i fonda iz kog se finansira zdravstveni sistem... Želimo reformu obrazovanja i na tome vrlo ozbiljno radimo... Želimo reformu agrara... dužan sam da skrenem pažnju na činjenicu da mi nikada nismo formulisali strategiju razvoja naše poljoprivrede“, sumira težnje *Preokreta* Č. Jovanović u emisiji *Između dve vatre* na TV B92, 30. aprila 2012.

lidere prihvatana su ova nedovoljno diskriminativna obećanja i uverenje da će ih ovi realizovati a izborna kampanja se od tematske rano preobratala u personalizovanu. Da li ju je zato lider DS B. Tadić na polovini njenog toka slučajno opisao kao onu „o kojoj smo sanjali“ (RTV, 12. 4. 2012)?

Literatura

- Atlagić, S. (2011), „Teme u parlamentarnim izbornim kampanjama u Srbiji 1990–2008: Nacionalno i državno pitanje i ostalo“. U: Orlović, S. (ur), *Partije i izbori u Srbiji: 20 godina*, Fondacija Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Slavujević, Z. (2007), *Izborne kampanje: Pohod na birače. Slučaj Srbije od 1990. do 2007. godine*, Friedrich Ebert Stiftung, Fakultet političkih nauka, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Slavujević, Z. (2009), *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafocard, Beograd.

Abstract: Identifying predominant issues and slogans during the 2012 general election campaign in Serbia the author underlines that those were part of promises made by almost all election participants. Those promises, as not discriminative enough, were accepted due to trust in leaders as well as belief they would be able to keep them and the election campaign was transformed from an issue campaign into a personalized one.

Key words: issues, election campaign, Serbia.

Mr Dušan Spasojević
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

E-KAMPANJE U SRBIJI 2012.*

Sažetak: U ovom tekstu razmatramo značaj i karakter korišćenja interneta u izbornim kampanjama u Srbiji, sa fokusom na strukturne političke uslove i društveni značaj interneta. Zbog toga nas više interesuju upotreba i značaj koji internetu daju partije i mediji, a manje sam sadržaj poruka. Takođe, iako je jasno da internet ima sve više značaja za mlađu populaciju i njene političke preference, naša namera jeste da evaluiramo ulogu kampanja u odnosu na ukupnu političku zajednicu i na etabliranu političku scenu.

Ključne reči: izbori, Srbija, internet, kampanje

Poslednja decenija obeležena je velikim porastom značaja interneta u svakodnevnom životu. Potencijal interneta nije zaobišao ni politiku, pa je sve učestalije akademsko i praktično izučavanje političkih potencijala svetske mreže. Ove teme postaju naročito aktuelne nakon predsedničkih izbora u SAD 2008. (Obama vs. McCain), a svojevrsnu političku institucionalizaciju doživljavaju nakon pojave i izbornog uspeha tzv. piratskih stranaka, koje svoje programe utemeljuju na značaju interneta i slobodnog protoka informacija u savremenim postindustrijskim društvima.

U ovom kontekstu trebalo bi razmatrati i korišćenje interneta u političkim kampanjama u Srbiji na lokalnim, parlamentarnim i predsedničkim izborima 2012. godine. Pre svega, Srbija predstavlja društvo koje je internet tek počeo da osvaja. Iako se na osnovu nekih podataka, poput onog da u zemlji postoji skoro 3.000.000 fejsbuk naloga, može pomisliti da je informatička pismenost i praksa naših građana na zavidnom nivou, istraživanja pokazuju da se internet u najvećoj meri koristi kao sredstvo zabave, dok je informisanje i dalje u drugom planu. Zapravo, puna snaga i uticaj interneta dolaze do izražaja tek kada računar ili *smart phone* postane svakodnevno korišćen radi plaćanja računa, kupovine karata za pozorište ili za rešavanje drugih praktičnih problema.

* Autor je asistent Mr i doktorant na Fakultetu političkih nauka. Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, rukovodilac projekta prof. dr Vesna Knežević Predić, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, i koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

S druge strane, izborne kampanje u Srbiji pokazuju veliki stepen neprofesionalnosti i priručnih rešenja, što postaje naročito očigledno kada se posmatraju kampanje na lokalnom nivou, tj. kada se izađe iz sfere nacionalnih kampanja koje su ipak pod, koliko-toliko, „stručnim nadzorom“. Zapravo, efikasne internet kampanje zahtevaju uključenost stručnog kadra, ne samo IT stručnjake već i društvenjake koji će omogućiti da precizno formulisana poruka stigne do precizno odabrane publike. Na primer, u realnom svetu ćete zainteresovane za poljoprivredna pitanja najlakše pronaći u zemljoradničkoj zadruzi ili na kvantaškoj pijaci; internet vam omogućava da praćenjem interesovanja pojedinaca, koji su vam ciljna grupa (npr. prijatelji na fejsbuk stranici), tačno uočite šta bi moglo da bude tema koja ih interesuje. Banalno govoreći, ako „prijatelj“ na nekoj od društvenih mreža prokomentariše vaše mišljenje o nekakvoj predstavi, možda ćete ga sledeći put pozvati da zajedno odete u pozorište. Ukoliko ovo multiplikujemo na nivo partije koja ima 200.000 sledbenika, onda će praćenje njihovih interesovanja i reagovanja na vesti i partijske aktivnosti omogućiti da im ubuduće upućujete preciznije odabrane informacije, formulisane na način na koji upravo odgovara tim korisnicima, kao i da ih pozivate da učestvuju u stranačkim aktivnostima koje spadaju u njihova interesovanja.

Treći element ove jednačine predstavljaju karakteristike političke scene u Srbiji koje determinišu upotrebu i uticaj medija. Ovde, pre svega, mislimo na značajan stepen centralizacije političke moći kako u društvu, tako i unutar stranaka. Ovakva distribucija moći čini izlišnim participacione mogućnosti koje internet pruža, jer se na odluke može uticati veoma retko. Hijerarhijska struktura stranaka nije pogodna za mrežno ustrojstvo „digitalnog bivstvovanja“ (Negropont, 1998). Druga strana medalje pokazuje da ni sami građani nisu previše participativno orijentisani, što se, pored suženih mogućnosti koje nudi sadašnji politički život, može objasniti i nasleđem komunizma i političkom kulturom koju karakterišu pasivnost, autoritarnost i glorifikovanje vođa.

Pored toga, važno strukturalno ograničenje za korišćenje punih kapaciteta interneta predstavlja i neprofilisanost politika stranaka u Srbiji. Naime, stranke se još uvek nisu jasno odredile u vezi s brojnim pitanjima konkretnih politika (npr. obrazovna politika), pa se u značajnoj meri i dalje drže opštih poruka i koncepata, što im smanjuje prostor za međusobno razlikovanje, ali i da formulišu nove i konkretnije poruke. Tako, na primer, Jovanović (2012:16–17) ocenjuje da je kampanja za izbore 2012. pokazala veliku sličnost u ponudi: „u raznim, retoričkim i marketinškim varijacijama na temu svi su nudili rešenja za privlačenje stranih investicija, favorizovanje malih i srednjih preduzeća, podsticali preduzetnike na otvaranje novih radnih mesta, dotacije poljoprivrednicima, pokretanje i finansiranje infrastrukturnih objekata, reformu poreskog sistema, sveobuhvatan i izdašniji sistem socijalne zaštite, departizaciju javnih preduzeća i ustanova, decentralizaciju države, efikasniju, profesionalniju i manju administraciju, i sl.“.

Konačno, ako se domaće okolnosti porede s razvijenim demokratijama i, npr., pomenutom Obaminom kampanjom, trebalo bi istaći da je ova kampanja svoju snagu iskazala i zbog toga što je uz pomoć interneta sakupljena velika količina novca za nju, jer je veliki broj individualnih malih priloga nadmašio uobičajene velike priloge moćnih i bogatih Amerikanaca (polovina ukupne sume potrošene za kampanju bili su prilozima manji od 200 dolara). U Srbiji je finansiranje stranaka i dalje predominantno zasnovano na državnim finansijama i velikim donacijama; konačno, plaćanje računa i finansijske transakcije preko interneta i dalje predstavljaju nepoznanicu za najveći deo građana, čime se vraćamo na strukturalne i razvojne uslove koji povećavaju ili ograničavaju upotrebu interneta u kampanjama.

Velika očekivanja

Pre izbora stekao se utisak da postoje velika očekivanja od kampanja kako među biračima, tako i među partijama. Naročito se očekivalo da političke partije obilato koriste mogućnosti interneta. Tako se u medijima pred izbore moglo pročitati da su partije spremile timove za „internet rat“, sa idejom da organizovano učestvuju u komentarisanoj vesti i drugih tekstova. Ovakvo očekivanje javnosti dobar je primer nerazumevanja potencijala svetske mreže i mogućnosti njenog uticaja na glasače. Pre svega, potencijali interneta mnogo su veći od pukog komentarisanoj postavljene vesti. Takođe, redovni čitaoci određenih elektronskih medija u stanju su da ocene da li su komentari spontani ili organizovani, naročito ako stranke sebi dozvole propuste, poput slanja komentara sa sličnim ili slično napisanim potpisima u malom vremenskom razmaku, ili ako su komentari očigledno formulisani tako da upućuju na određene kandidate, njihova obećanja i konkretne izborne slogane. Naprosto, redovan korisnik nekog sajta zna tačno šta može da očekuje od „kolega konzumenata“ i jasno uočava pojavu većeg broja „naručenih“ ili organizovanih komentatora.

Očekivanja od aktivnog rata na internetu podgrejao je i predizborni duel preko tviiter naloga koji su vodile Jelena Trivan i Biljana Srbljanović, a koji se vodio oko međunarodne vojne intervencije u Libiji, LGBT prava, do statusa Roma u Srbiji. Takođe, pažnju šire javnosti na ovaj fenomen skrenula je i akcija policije i tužilaštva u vezi sa satiričnim lažnim nalozima na Fejsbuku i Tviiteru, od kojih je najveću pažnju privukao navodni nalog Vuka Jeremića (@VookJeremic), u kome se kritikovala spoljna politika srpske vlade.

Takođe, ovogodišnja kampanja pobudila je veliku pažnju stručne javnosti, pa su radi toga postavljeni i specijalizovani sajtovi s namerom da prate i analiziraju internet kampanju (npr. www.e-izbori.com), kao i posebni delovi već postojećih medijskih aktera (www.digitalniglas.rs Medija centra), a sproveden je i veliki broj istraživanja.

Sadržaj i poruke

Kada je reč o samoj onlajn kampanji, stručna javnost ne deluje previše impresionirano. Pavlović smatra da „*on-line* kampanje potpuno liče na one koje se dešavaju u *off-line* svetu – blede i zbrzano bez jasne strategije“ (Pavlović, 2012), dok Stanojević smatra da „u ovoj kampanji nismo videli nijednu akciju vrednu pomena, nikakvo posebno umrežavanje, preplitanje aktivnosti, niti kreativnu upotrebu društvenih mreža“ (Stanojević, 2012). Dakle, sam sadržaj kampanje bio je gotovo identičan onom u materijalnom prostoru – „internet je veliki bilbord“.

Istraživanje, koje je tokom kampanje sprovedeno u okviru Media Trends programa Fondacije Konrad Adenauer, pokazuje da su internet kampanje statično koncipirane, odnosno da im je cilj jednosmerna komunikacija od stranaka ka biračima.¹ Prema ovom istraživanju, najveći deo sadržaja na fejsbuk i twitter nalozima odnosi se na same stranke, dok se potencijalnim biračima ostavlja mogućnost da ostave komentar i da lajkuju određene sadržaje. U tome prednjače LDP – Čedomir Jovanović sa 84 odsto sadržaja, SPS – 82 odsto i DS – 81 odsto, tek nekoliko procenata manje zabeleženo je na strani DSS-a – 77 odsto, dok je nešto bolja situacija na stranicama URS-a – 67 odsto i SNS-a – 60 odsto. Kako Nedeljковиć (2012) primećuje, „uprkos činjenici da na društvenim mrežama nikada nije ni funkcionisao tradicionalni model jednosmerne komunikacije, domaće političke partije po informacionom auto-putu uporno voze samo u jednom smeru“. Pored ovoga, najveći deo materijala s društvenih mreža već je bio objavljen u medijima, a ostatak sadržaja najčešće predstavljaju nezanimljiva obaveštenja poput: „Danas smo u Kruševcu“ (što bar ima određeni informativni sadržaj), „Sada govori kandidat X“ ili „Ovo mu je najbolji govor do sada!“ Dobar primer preklapanja materijala jesu i posebni kanali stranaka na Jutjubu, gde su postavljeni materijali iz drugih medija. Međutim, preglednost i organizovanost ovih materijala bila je na veoma niskom nivou.

Može se zaključiti da stranke nisu u potpunosti razumele „digitalnu kulturu“ (Creeber i Martin, 2009), koju odlikuju interaktivnosti, umrežavanje i učešće korisnika u kreiranju i ko-kreiranju sadržaja, kao i da nisu ni pokušale da uspostave onlajn zajedništvo među svojim pristalicama.

Portal e-izbori je tokom čitave godine kontinuirano pratio razvoj internet kampanja. Tako se može pratiti porast broja članova još od januara meseca, ali i jasna prednost dugoročnog rada na mreži. Zbog toga se u tumačenju snage na internetu ne uzimaju u obzir samo brojke sledbenika ili prijatelja već snaga internet zajednice.² Prema ovoj analizi, najpopularniji (prema broju sledbenika i prema

¹ Istraživanje je dostupno na <http://rs.ejo-online.eu/1279/etika-i-kvalitet/zalutali-u-virtuelni-prostor-2>

² <http://eizbori.com/analiza-eizbori-com-najbolju-personalizovanu-kampanju-na-internetu-vode-ceda-dinkic-i-tadic/> (pristupljeno 2. maja 2012)

broju tvitova u kojima se spominju) političari na Tviteru jesu Mlađan Dinkić, Nenad Čanak i Čedomir Jovanović. Kada je reč o najaktivnijim tviterašima, to su Maja Gojković (URS) sa skoro 17 tvitova po danu, Danko Runić (LDP) s 13, Mario Maletić (SNS) s 12 i Oliver Dulić sa osam tvitova dnevno (Nedeljković, 2012).

Onlajn zbog oflajna

Egzotičnost internet kampanja u ovdašnjem kontekstu poslužila je kao izgovor strankama da onlajn sadržaje koriste kao izgovor da zauzmu deo oflajn medijskog prostora. Tako je, na primer, Aleksandar Vučić vodio na ručak 10 osoba koje su lajkovale njegovu stranicu na Fejsbuku. Ovaj događaj je privukao veliku pažnju klasičnih medija, kako štampanih tako i elektronskih, a Vučić se dodatno profilisao kao kandidat naklonjen modernim sredstvima komunikacije (što se pozitivno percipira i kod onih koji o internetu ne znaju ništa, niti ga koriste). Slično je prošla borba za najveći broj sledbenika na stranačkim fejsbuk stranicama koju su vodile DS i SNS; međutim, uzrok borbe se, između ostalog, nalazio u činjenici da su dnevne novine *Telegraf* izveštavale o broju korisnika ovih sajtova u obliku rang-liste, a ne u želji da se zaista koriste potencijali interakcije koje imaju društvene mreže. Konačno, za ovu borbu je vezana optužba da su stranke kupovale određeni broj „internet glasova“ kako bi pobedile protivnika. Naime, portal E-izbori je praćenjem broja sledbenika na stranicama DS-a, SNS-a i Dragana Đilasa utvrdio da je u veoma kratkom roku (u slučaju SNS-a u toku jednog dana i to 1. maja) došlo do povećanja broja članova za nekoliko hiljada, te da je reč o iznenađnom porastu koji ne korespondira s dotadašnjom stopom povećanja pristalica, kao u slučaju nekih drugih stranaka (G17, URS).³

U sličan mehanizam prelivanja iz elektronskih medija u tradicionalne medije spada i praksa preuzimanja tvitova koje neguju neke dnevne novine u Srbiji i sve učestalije pozivanje na „tviter izjave“. Očigledno je da se tradicionalni mediji i dalje posmatraju kao dominantniji, što nije slučaj samo u Srbiji. Zapravo, taktika Vikiliksa da svoje informacije plasira preko etabliranih novina govori o tome da i najjači elektronski akteri imaju potrebu da se oslone na tradicionalne snage.

Negativna kampanja

„Web kao medij raj je za antikampanje, s obzirom na to da možete potpuno anonimno plasirati bilo kakve sadržaje milionima ljudi“ (Pavlović, 2012). Međutim, iako su pravila komuniciranja mnogo fleksibilnija nego u klasičnim medijima, i ovde postoje ograničenja, makar taktičke prirode. Iako postoji određeni

³ <http://eizbori.com/partije-kupuju-fanove-radi-naslovnice-telegrafa-sns-demantovao-ku-povinu-fanova/> (pristupljeno 2. maja 2012)

stepen anonimnosti, jasno je da objavljene kritike dolaze od suparničkih stranaka (bez obzira na to kako se formalno predstavlja osoba ili organizacija koja iznosi informaciju) što, ipak, nameće određene granice.

U ovoj kampanji deo opozicije je obilato koristio veb stranu zutica.org (po pejorativnom nazivu za DS – „žuti“), sa sloganom „žutica je bolest prljavih ruku“, koji aludira na visok stepen korupcije u društvu. Na ovoj stranici (kao i na fejsbuk profilu i tvider nalogu), između ostalog, moguće je pronaći gafove i loše javne nastupe pripadnika Demokratske omladine, uz napomenu „da bi već ove godine mogli da dobiju svoje funkcije“, kao i različite propagandne materijale protiv Demokratske stranke. S druge strane, sajt pokrenimosrbiju.com (sa imenom koje je identično sloganu SNS-a) predstavlja oštru negativnu kampanju protiv koalicije okupljene oko SNS-a, kroz ukazivanje na dosadašnje političke karijere njenih lidera (npr. „razvojni put Aleksandra Vučića“), isečke iz televizijskih emisija u kojima se kritikuju opozicioni lideri (npr. link za snimak nazvan „Jovo Bakić razotkriva laži Tomislava Nikolića oko spoljne politike“), te veliku količinu adaptiranog propagandnog materijala kojima se odgovara na optužbe opozicije. Naravno, pored ova dva sajta, internet je bio preplavljen različitim fotomontažama, prerađenim pesmama i klipovima na Jutjubu, koji su iznosili različite stranačke „istine“ o drugim kandidatima. U okviru negativne kampanje ostaće zabeležen i snimak koji je postavljen na Jutjubu, snimljen mobilnim telefonom na sednici gradske organizacije SNS. Na njemu se čuje kako Aleksandar Vučić objašnjava da su se na listi kandidata morale naći žene, zato što zakon to nalaže, iako je svima jasno da to mnoge ne zaslužuju. Kao i u drugim slučajevima, ovaj snimak je postao vest tek kad su ga se dočepali tradicionalni mediji.

Izborna tišina

Aktivnosti na internetu dolaze do izražaja i u izbornoj tišini, jer tada prestaje kampanja u klasičnim elektronskim medijima. Inače, pitanje izborne tišine postaje sve kontroverznije u savremenoj politici, pa je tako tokom poslednjih parlamentarnih izbora u Francuskoj agencija Frans pres kažnjena zbog remećenja izborne tišine. Naime, ova agencija je objavila prognoze izbornih rezultata koje su objavile nacionalne televizije drugih zemalja, uz objašnjenje da je ta informacija već bila dostupna građanima, te da bi njeno ignorisanje bilo povreda obaveze da informišu građane. Međutim, čak i da druge televizije nisu objavile rezultate, u savremenom informatičkom društvu je veoma teško ograničiti kretanje informacija preko državnih granica i na mreži. Jedan pokušaj u tom smeru predstavlja sugestija hrvatske izborne komisije da stranke tokom izborne tišine ne mogu da koriste zvanične naloge na društvenim mrežama, te da ne mogu menjati statuse na Fejsbuku ili ostavljati poruke na Tviteru. Ovo, s druge strane, otvara čitav spektar mogućnosti da se krši izborna tišina putem neformalnih sajtova ili naloga

kojima se mogu širiti informacije. Zamislimo da je SNS svoje optužbe o izbornoj krađi iznela nekoliko dana pred drugi krug izbora, te da se zbog početka izborne tišine o ovoj temi nije moglo raspravljati u klasičnim medijima. Bez te debate bi „dokazi“ i snimci koji su se pojavljivali na Jutjubu možda izgledali kredibilniji i izazvali veći stepen sumnje nego što se to dogodilo.

Dodatni aspekt izborne tišine predstavlja i činjenica da izborni materijal ostaje dostupan na internetu i tokom njenog trajanja, što u potpunosti obesmišlja ideju o „tišini“. Konačno, postavljanje banera na inostranim sajtovima (taktika koju su na ovim izborima dosta koristili DS i SNS) ne prestaje tokom tišine, pa vam i Nikolić i Tadić „iskaču“ svuda po ekranu tokom izbornog dana!

Političko orijentisanje građana

Zanimljiv deo kampanjskih priča jesu i onlajn politički kompasi, koji su imali cilj da građanima pomognu prilikom izbora. Ovakva praksa je uobičajena u razvijenim demokratijama, pa se „virtuelno izborna savetovališta“ još od 1998. redovno koristi na izborima u Nemačkoj (Kamps, 2011: 307). Kod nas su *Blic* i sajt Instinomer ponudili čitaocima da odgovore na određen broj političkih pitanja, nakon čega bi softver ponudio bliskost ličnih uverenja sa stranačkim stavovima (ovu praksu je kod nas uvela Inicijativa mladih za ljudska prava na izborima 2007/2008). S aspekta političkih nauka zasigurno je reč o intrigantnom fenomenu. Pre svega, stranke su u određenoj meri učestvovala u formiranju odgovora što je povećalo pouzdanost; s druge strane, ova mogućnost se može razumeti i kao želja da se stranke politički profilisu u odnosu na konkretna pitanja, čime bi se građanima ponudili jasniji planovi nasuprot opštim (ali neophodnim i neizbežnim) floskulama kao što su „istina“, „promene“ ili „bolji život“. Ovakva interpretacija zasnovana je na već uspostavljenim akcijama *Blica* kojima se promovisu određene vrednosti (npr. ekspertska ili ženska vlada), kao i opšte koncepcije Istinomera da se povećava politička odgovornost za izrečena obećanja ili stavove. Ipak, ovde se moramo vratiti na neprofilisanost javnih politika u programima i izbornoj ponudi stranaka u Srbiji (za detaljnije videti Stojiljković, 2012), koje umanjuju značaj političkih kompasa, ali istovremeno i povećavaju potrebu za ovakvim kampanjama koje se mogu svrstati u šire polje policy profiling kampanja (Spasojević, 2012), bez obzira što se ne radi o zagovarajućim kampanjama.

Ko je pobedio

Rezultat internet izborne kampanje mogao bi da se izračuna na dva načina – ko je najviše dobio internet kampanjom, s jedne strane, i ko je više izgubio nekorisćenjem interneta, s druge strane. Ipak, jedini sigurni internet pobednici jesu „beli listići“, koji su skoro čitavu kampanju organizovali i izveli preko interneta.

Ova kampanja pokazuje sve prednosti novih medija – malo koštaju, nisu kontrolisani, slobodni su i omogućavaju heterogenim grupama da se samostalno organizuju i kreativno delaju sa istim ciljem, uz minimalnu koordinaciju. Istraživanja⁴ pokazuju da je gotovo trećina materijala postavljenog na internetu bila u vezi s ovim listićima (ovde se ne računa samo „pozitivan“ materijal), što znači da je kampanja imala veliki odjek. Konačno, i rezultat nevažjećih glasova to potvrđuje. Naravno, ne smemo zanemariti da je kampanja „belih listića“ po temi, akterima i socijalnim karakteristikama ciljne grupe idealan kandidat za uspešno korišćenje interneta u kampanji i da druge kampanje ne mogu očekivati da u ovakvim uslovima profitiraju u tolikoj meri.

Ovo nas podseća da se internet kampanje mogu prilično precizno evaluirati uz praćenje ponašanja korisnika interneta. Za razliku od novina, gde je nemoguće utvrditi ko je od svih onih koji su ih kupili zaista pročitao određeni tekst, kod onlajn izdanja ostaje zabeležen broj onih koji su kliknuli na određenu stranu, te da li su pročitali i komentare, povezane vesti i odakle su s te strane otišli dalje. Sve ovo zahteva stručnu analizu kako bi politički akteri u narednom periodu što efikasnije koristili internet i kako bi onlajn kampanje zaista ispunile bar deo svog potencijala. Participacioni potencijal interneta, te vrlo jasna i zauvek zabeležena komunikacija između birača i izabranih, može samo da doprinese demokratizaciji društva.

Ipak, kako su i ovi izbori pokazali, internet se i dalje ne percipira kao važna arena demokratske borbe već kao produžetak klasičnih kampanja. O tome, pored same izborne kampanje, najbolje svedoči i korišćenje interneta u postizbornom periodu jer je došlo do velikog pada aktivnosti na zvaničnim stranačkim profilima, dok su na društvenim mrežama aktivni oni koji su bili aktivni i pre izborne kampanje. Imajući u vidu strukturalne prepreke o kojima smo govorili na početku teksta (internet kao sredstvo zabave a ne informisanja; nestručnost u planiranju i izvođenju kampanja i centralizacija politike i neprofilisanost javnih politika), teško je očekivati da će internet imati mnogo veću ulogu u političkom životu Srbije u narednih nekoliko godina. Sa druge strane, internet je neizostavan u životima mlađih ljudi, a kako se njihov udeo u biračkom telu bude povećavao tako će rasti i interesovanje stranaka za nove mogućnosti. Kako je i civilno društvo sve okrenutije novim tehnologijama, može se očekivati da vremenom raste korišćenje demokratskih potencijala interneta. Istovremeno, krajnji dometi ovog procesa uslovljeni su izmenom strukturnih prepreka i većim stepenom demokratizacije, čime se zapravo demokratski potencijal interneta smešta u začarani krug u kome je internet potencijalno sredstvo demokratizacije, ali i sfera ograničena nedemokratskim karakteristikama politike u Srbiji.

⁴ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1054111>

Literatura

- Creeber, G. i Martin, R. (eds.) (2009), *Digital Cultures: Understanding New Media*, Open University Press, Berkshire.
- Jovanović, Milan (2012), Predsednički izbori u Srbiji održani 6. i 20. maja 2012. godine. U: *Oko izbora 18*, Beograd: CeSID, National Democratic Institute.
- Kamps, Klaus (2011), „Internet i politika“. U: *Menadžment političke komunikacije*, Ansgar Zerfaß i Miroljub Radojković (ur.), Beograd: Konrad Adenauer Stiftung.
- Nedeljković, Marko (2012), *Zalutali u virtuelni prostor*, <http://rs.ejo-online.eu/1279/etika-i-kvalitet/zalutali-u-virtuelni-prostor-2> (pristupljeno 29.4.2012).
- Negropont, N. (1998), *Biti digitalan*, Beograd: Clio.
- Pavlović, Istok (2012), *Izbori na društvenim mrežama*, <http://izbori2012.istinomer.rs/blog/izbori-na-drustvenim-mrezama/> (pristupljeno 22.4.2012).
- Stanojević, Nenad (2012), Internet kampanja, ni iz fore, nedeljnik *Vreme*, br. 1113 (3. maj 2012).
- Stojiljković, Zoran (2012), Đurđevdanski izbori 2012. godine – Koalicione igre i igrice oko vlasti. U: *Oko izbora 18*, Beograd, CeSID: National Democratic Institute.
- Spasojević, Dušan (2012), Parakampanje – kampanje na obodu izbornih kampanja. U: *Zašto glasam, kako glasam, ako uopšte glasam*, Zoran Stojiljković (ur), Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.

Abstract: In this article we discuss the importance and characteristics of internet usage in electoral campaigns in 2012 Serbian elections, with specific interest in structural conditions and social significance of internet. Therefore our interest is more related to the ways in which parties and media use internet, and less concerned with content and form of messages. Although it is clear that internet has growing importance for younger population and their political preferences, our intention is to evaluate the role of internet campaign regarding the entire political community and mainstream political scene.

Key words: elections, Serbia, internet, campaigns.

Radivoje Jovović*
Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Beogradu

IZBORI I IZBORNA KAMPANJA U VOJVODINI

Sažetak: U tekstu se bavimo izborima za Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine održanim maja 2012, tačnije izbornom kampanjom, izbornim sistemom i njihovim posledicama na parlamentarnu scenu Vojvodine. Predstavljeni su i najvažniji akteri izbornog procesa i analizirane glavne teme oko kojih su se pozicionirali, na osnovu čega zaključujemo o specifičnostima izborne kampanje.

Ključne reči: izbori, izborni sistem, izborna kampanja, Vojvodina, specifičnosti

Uvod

Izbori poslanika u Skupštinu AP Vojvodine raspisani su istovremeno s parlamentarnim, republičkim i lokalnim izborima, 13. marta 2012. godine. Ovi vojvodanski izbori su, kao i svi postpetooktobarski, raspisani u redovnom roku, dakle nakon ispunjenja punog mandata pokrajinskog parlamenta. U data tri saziva pokrajinskog parlamenta izvršna vlast se formirala oko stožerne Demokratske stranke koja je imenovala prethodne predsednike pokrajinskih vlada, Đorđa Đukića i Bojana Pajtića. Vladajući blok okupljao je veći broj partija sa stremljenjem ka evrointegracijama, regionalnoj saradnji, te, velikim delom, povećanju autonomije Pokrajine.

U radu ćemo analizirati glavne teme i platforme na kojima su politički akteri izbora zasnovali svoje kampanje. Ukazaćemo na izvesne specifičnosti ovog izbornog procesa u odnosu na prethodne, kao i na glavni socijalni rasep, vidljiv iz karaktera kampanje i izbornih rezultata.

* Autor je doktorant Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i asistent na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu.

Institucionalni okvir: izborna pravila

Izborni sistem Vojvodine se u poslednje dve decenije dva puta menjao. Prvi na snazi, u periodu miloševićevskog izbornog autoritarizma, bio je jednokružni većinski izborni sistem, tj. sistem relativne većine, usvojen 1991. godine. Naravno, jednokružni većinski izborni sistem „nepravedan“ je (u načelu) prema malim akterima, a najveće nagrađuje disproporcionalnom dobiti, te je ovaj sistem naročito pogodovao Socijalističkoj partiji Srbije, kao tada najvećoj političkoj partiji. Reč je o čuvenim Diveržeovim (Maurice Duverger) postavkama, koje naročito naglašavaju efekat sistema relativne većine na ukрупnjavanje partijskog sistema, dok većinski dvokružni sistem (sistem apsolutne većine) ostavlja prostor za izvesne koalicije (Stojiljković, 2008: 224–235). Izborni sistem promenjen je 1996, te je uveden većinski dvokružni sistem sa 3 najbolje plasirana kandidata u drugom krugu (usvojen neposredno pred izbore 1996, rezultat je bila podela glasova opozicije i vanserijski dobitak SPS). Aktuelni izborni okvir usvojen je 2004, uz kasnije unete modifikacije.¹ Izborni sistem je mešoviti; u Skupštinu se 60 poslanika bira po proporcionalnom, a 60 po većinskom dvokružnom izbornom sistemu (s dva najbolje plasirana kandidata u drugom izbornom krugu). Za proporcionalnu komponentu izbora postavljen je cenzus na nivou republičkog: 5 odsto. Analogno tom odnosu pokrajinskog i republičkog rešenja, umesto cenzusa od 5 odsto propisan je i „prirodni prag“² za partije nacionalnih manjina, kao mehanizam afirmativne akcije. Za kandidovanje izbornih lista po proporcionalnom izbornom sistemu potrebno je sakupiti 6.000 potpisa, za partije nacionalnih manjina 3.000,³ dok je za kandidaturu po većinskom izbornom sistemu potrebno 200 potpisa.

Jednokružni većinski izborni sistem, načelno, proizvodi ukрупnjavanje partijskog sistema i stabilizaciju izvršne vlasti. U slučaju većinskog dvokružnog sistema, kakav je na snazi u Vojvodini, postoje ograničenja. S jedne strane, on u izvesnoj meri podstiče ukрупnjavanje, dok, s druge, u već fragmentisanom partijskom sistemu važi neizbežnost formiranja koalicija. Ukрупnjavanje o kome je reč, dakle, podrazumeva nagrađivanje velikih koalicija (okupljenih oko najvećih partija) i kažnjavanje (manjih) partija sa slabim koalicionim kapacitetom (to su uglavnom ideološki „neprihvatljive stranke“; Sartori, 2003: 88–89). Međutim,

¹ *Pokrajinska skupštinska odluka o izboru poslanika u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine*, Službeni list AP Vojvodine, br. 12/04, 20/08, 5/09, 18/09, 23/10 i 1/12.

² Izračunava se tako što se ukupan broj glasova na izborima podeli sa brojem poslaničkih mesta; ovim se dobija broj glasova potreban za osvajanje jednog poslaničkog mesta.

³ Ovo rešenje je u više navrata kritikovano od strane partija nacionalnih manjina, budući da je za njihovo *osnivanje* potrebno sakupiti 1.000 potpisa. Ističe se da je gotovo svim partijama nacionalnih manjina teško izvodljivo da sakupe 3.000 potpisa za pokrajinske, a naročito 10.000 potpisa za kandidaturu liste na republičkim parlamentarnim izborima. O ovome vidi: Čonka, Aron, *Dnevnik*, 19. mart 2012; kao i: Crnogorska partija (sajt), *Otvoreno pismo*, <http://www.crnogorskapartija.rs/>.

napomena koja važi za sve većinske izborne sisteme jeste da, ukoliko postoji izražena heterogenost socijalne strukture i teritorijalna koncentrisanost određenih društvenih grupa, reducirajući efekti će u velikoj meri biti limitirani. Tako možemo očekivati da većinski deo izbornog sistema u Vojvodini dovede do disproporcionalne koristi za jednu ili obe velike koalicije (one oko Demokratske stranke i Srpske napredne stranke), uz značajnu zastupljenost koncentrisane mađarske nacionalne zajednice. S druge strane, možemo očekivati da partije poput Liberalno-demokratske, Srpske radikalne stranke i Demokratske stranke Srbije, sa disperzovanom podrškom širom teritorije, a slabim koalicionim kapacitetom (ove partije se nalaze na ekstremima partijskog sistema), budu nesrazmerno slabo predstavljene u pokrajinskom parlamentu. Takvi reducirajući efekti vidljivi su na rezultatima prethodnih izbora, na kojima je nesrazmernu dobit ostvarila koalicija oko DS-a, usled čega je formirala izuzetno stabilnu pokrajinsku vladu. Na tabeli ispod prikazani su osvojeni mandati na osnovu čega se mogu uporediti efekti proporcionalnog i većinskog izbornog sistema.⁴

Tabela 1. Rezultati pokrajinskih izbora održanih maja 2008. godine

Partija (koalicija)	Osvojeni mandati po proporcionalnom sistemu	Osvojeni mandati po većinskom sistemu
Za evropsku Vojvodinu	23	41
Srpska radikalna stranka	20	5
Zajedno za Vojvodinu	5	1
Mađarska koalicija	5	4
Demokratska stranka Srbije	4	2
SPS – PUPS	3	1
Liberalno-demokratska partija	-	1
Grupe građana	-	5

Glavni zaključak koji izvodimo iz podataka u tabeli jeste da je koalicija ZEV ostvarila izrazito disproporcionalnu dobit na izborima po većinskom izbornom sistemu; zapravo, koalicija demokrata i G17 plus bila je u mogućnosti da samostalno formira vladu sa 64 od ukupno 120 poslanika. Sve druge, po proporcionalnom sistemu relativno značajne opcije (izuzev koncentrisane mađarske nacionalne zajednice), izrazito su slabije prošle na izborima po većinskom. Reč je, pre svega, o akterima sa slabijim koalicionim kapacitetom i disperzovanom po-

⁴ Izvor: Pokrajinska izborna komisija (sajt), *Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine raspisanih za 11. maj 2008. godine*, <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/sadrzaj/2008izvestajorezultatima2008.pdf> (datum posete 04. 05. 2012).

držkom. DSS je u tom periodu i definitivno skrenula udesno, ali ne još dovoljno da bi bila prikladna njena koalicija sa SRS-om. ZZV je bila manja koalicija, koja je, i pored izvesnih programskih sličnosti sa ZEV-om, imala jednu *differentia specifica*-u: izražen zahtev za povećanjem autonomije Vojvodine. Takođe, SPS – PUPS je, sve do ovih izbora, bila „žigosan“ akter u javnom diskursu, te stoga takođe partija sa slabim koalicionim kapacitetom. Naravno, u ovom prikazu reč je o generalnim tendencijama, ne o pravilnosti koja deterministički daje rezultate. Na kraju rada ćemo prikazati da li je većinski element mešovitog sistema proizveo slične efekte i na izborima 2012.

Izborna kampanja u Vojvodini: problemi od početka

Pre analize glavnih tema izborne kampanje u Vojvodini nužno je napraviti nekoliko napomena. Naime, od uspostavljanja (minimalne) demokratije u Srbiji nijednom se nije desilo da za isti dan budu raspisani izbori na svim nivoima. Takva situacija ima negativne posledice u tom smislu što stvara izvesne „distorzije“ u biračkoj volji. Opšte je mesto u političkim naukama da, kada su istovremeno raspisani parlamentarni i predsednički izbori, harizmatični predsednički kandidat stvara dodatnu prednost za svoju partiju (koaliciju) na parlamentarnim izborima (Orlović, 2011: 46). Slično tome, kada su istovremeno raspisani izbori za više i niže niveoe vlasti, kampanja za viši nivo neminovno utiče na veliki broj birača prilikom odlučivanja na izborima za niži nivo vlasti, što znači da pokrajinski izbori neće u potpunosti biti refleksija biračke volje, budući da će se birači često odlučivati na osnovu marketinškog „bombardovanja“ republičke kampanje.⁵ Razdvojenost izbora bi, s druge strane, omogućila da se birači fokusiraju na konkretan nivo vlasti, procene ponudu i vlastite potrebe (tada bi bilo lako zamislivo da birač DS na republičkim izborima glasa za SNS na lokalnim, budući da je reč o drugim kadrovima i drugačijim potrebama sredine). Pokrajinska izborna kampanja je, prema tome, bila „u senci“ republičke, uz nedostatak slobodnog medijskog prostora. Medijski prostor Vojvodine, odnosno regionalnih medija, i inače je „sporna odrednica“, budući da su pokrajinske televizije i štampa slabog dometa, finansijski i organizaciono (uprkos određenom napretku RTV u poslednjem periodu). Ovo nipošto ne znači da „vojvođanske“ kampanje nije bilo u izvesnoj meri na nacionalnim programima, ali je zaključak da bi kampanja u tim, kao i u vojvođanskim medijima, imala istaknutije mesto da su izbori bili razdvojeni.

⁵ Vladimir Goati napominje da je izborni proces naročito komplikovan građanima Vojvodine, koje, kako kaže Goati, čeka „i peti listić“. On je istakao da će pomenuto kod slabije obrazovanog, (funkcionalno) nepismenog stanovništva povećati i broj nevažećih listića (Vladimir Goati, *Vesti Radio-televizije Srbije*, RTS, 12. mart 2012).

Politička ponuda i glavne teme izborne kampanje

Pokrajinska izborna komisija proglasila je 14 izbornih lista po proporcionalnom izbornom sistemu.⁶ U pitanju su bile sledeće liste:⁷

1. Izbor za bolju Vojvodinu – Bojan Pajtić
2. Liga socijaldemokrata Vojvodine – Nenad Čanak
3. Ujedinjeni regioni Srbije – Mlađan Dinkić
4. Srpska radikalna stranka – dr Vojislav Šešelj
5. Pokrenimo Vojvodinu – Tomislav Nikolić: Srpska napredna stranka, Nova Srbija, Pokret socijalista, Pokret snaga Srbije – BK
6. Demokratska stranka Srbije – Vojislav Koštunica
7. Čedomir Jovanović – Vojvođanski preokret (LDP – SPO – VP – SDU – Bogata Srbija)
8. Ivica Dačić – Socijalistička partija Srbije (SPS), Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), Jedinstvena Srbija (JS), Socijaldemokratska partija Srbije (SDP Srbije)
9. Vajdasági magyar szövetség – Pásztor István – Savez vojvođanskih Mađara – Ištvan Pastor
10. „Dveri za srpsku Vojvodinu“
11. Sve zajedno: BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Laslo Rac Sabo
12. Magyar remény mozgalom – László Bálint – Pokret mađarske nade – Balint Laslo
13. Crnogorska partija – Nenad Stevović
14. Srpska demokratska stranka, Dragan Dašić

Izborna kampanja podnosilaca ovih lista bila je usredsređena na dva glavna pitanja, često neraskidivo povezana; reč je o mantričkom pitanju autonomije Vojvodine i ekonomskom razvoju pokrajine. Do velike opterećenosti ovim problemima došlo je usled teške ekonomske situacije u Vojvodini („žitnici Evrope“, čiji je bruto društveni proizvod ispod proseka republičkog nivoa). U ovakvoj atmosferi pojedini akteri su počeli da menjaju stav, „opipavajući puls“ biračkog tela koje postaje sve naklonjenije idejama autonomije. U ovoj naklonjenosti se očituje razlika između stavova pokrajinskih odbora u odnosu na stavove centralnih organa tih partija.⁸

⁶ Naravno, kada je reč o većinskom izbornom sistemu, brojne manje partije i grupe građana su u svojim izbornim jedinicama uspevale da sakupe po 200 potpisa i kandiduju svoje predstavnike.

⁷ Vidi proglašene izborne liste za izbore u Skupštinu AP Vojvodine: Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=izborneliste>.

⁸ Duško Radosavljević napominje da, govoreći o DS-u i LDP-u, „nema dilemu o tome da njihovi odbori iz Vojvodine apsolutno podržavaju jačanje autonomije“, u čemu, međutim,

Među partije koje se najtransparentnije zalažu za stvaranje Vojvodine kao regiona sa zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlašću, svakako se ubrajaju Savez vojvođanskih Mađara i Liga socijaldemokrata Vojvodine. Snažan sukob ovih partija prisutan je iz mandata prethodne republičke vlade (primera radi, usvajanje budžeta za 2011. godinu ili nepoštovanje zakonskog roka od strane ostatka koalicije kada je reč o donošenju uredbe kojom bi se definisala dinamika vraćanja imovine AP Vojvodini), pa se kao jasan plan SVM-a očitovala želja da se predstavi kao zastupnik interesa Vojvođana, svih, a ne samo mađarske nacionalnosti. Po rečima Ištvana Pastora, u programu SVM-a „u fokusu politiziranja je i dalje Vojvodina“⁹, ističući nadu da će „za njega glasati i Vojvođani koji nisu Mađari“^{10, 11}.

I LSV je vodila kampanju s primarnim fokusom ove partije, radom na povećanju autonomije. Liga je birače izvestila da je u proteklom mandatu puno toga učinjeno donošenjem akata kojima se garantuje povraćaj imovine ili nadležnosti Vojvodini, kao i da je „važno da se uvede princip da se ne može nekažnjeno uzimati tuđe“¹². Naročito je upečatljiv bio predizborni spot u kom Nenad Čanak svira na tamburici partizansku pesmu „Mlada Vojvođanka“; cilj ovakve poruke je dvojak – obraćanje autonomaškom, ali i antifašistički orijentisanom delu biračkog tela. Slogani LSV-a o borbi protiv fašizma i o bezbednosti: „Zato što živimo ovde“, „Da se niko ne boji svog jezika i svog prezimena“ i tome slično, naišli su na dobru percepciju u značajnom delu biračkog tela multikulturne Vojvodine, naročito s obzirom na brojne zločine i incidente, ali i međuetničke sukobe koji su prethodili ovim izborima. Međutim, jedan događaj je predstavljao novinu i izbornu kampanju učinio dinamičnijom.

Zahtev NVO Vojvođanski klub i nekoliko drugih organizacija za stvaranjem federalne jedinice Vojvodina „uznemirio je duhove“. Mora se primetiti kompromitovanost termina *federalna jedinica*, zahvaljujući iskustvu devedesetih. Ipak, ovaj zahtev najviše je koristio LSV-u i SVM-u, koje su se postavile kao „sistemski“ politički akteri koji ne žele federalizaciju, već široku autonomiju (odnosno status regiona). Ove partije, često opterećene optužbama za separatističko delovanje, zauzele su čvrst, negativan stav prema ovoj ideji i time proširile svoje kapacitete za privlačenje biračkog tela (naročito LSV).

Negativnu reakciju prema inicijativi za federalizaciju iskazao je i pokrajinski odbor DS-a (lista „Izbor za bolju Vojvodinu – Bojan Pajtić“), koji se predstavlja

postoji problem sa rukovodstvima tih stranaka (Duško Radosavljević, *Dnevnik*, 7. februar 2012). Ispostavilo se da je do početka izborne kampanje u rukovodstvu LDP-a došlo do zvanične promene stava.

⁹ Ištvan Pastor, *Dnevnik*, 24. mart 2012.

¹⁰ Ištvan Pastor, *Dnevnik*, 16. april 2012.

¹¹ I druge stranke (ili koalicije stranaka) nacionalnih manjina, čije su izborne liste proglašene, kao važan cilj su istakle borbu za autonomiju Vojvodine.

¹² Nenad Čanak, *Vesti online*, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/218664/Canak-LSV-nece-odustati-od-vojvodanskeimovine>.

kao opcija koja zagovara izvesno, postepeno, povećanje autonomije Vojvodine, kao kompromis između tipično autonomoških zahteva i „centrale u Beogradu“. Funkcioner DS-a Dušan Elezović ističe da proces prebacivanja nadležnosti na nivo pokrajine nije završen, te da će DS insistirati na tome u predstojećem periodu.¹³ Na simboličkoj ravni, slogan koji je predstavio nosilac liste Bojan Pajtić („Obećavaju nam brda i doline, a nama je stalo do ravnice“) pokazuje vešto balansiranje kojim se pridobija veliki deo vojvođanskog biračkog tela, uz odsustvo pokretanja potencijalno štetnih *glasnih* apela za povećanje autonomije. S druge strane, bez želje da jasnije i konkretnije otvori temu decentralizacije, DS se fokusirala na poslednji izraženiji uspeh stranke – status kandidata za ulazak u EU, te je kampanju situirala oko ekonomskih benefita koji očekuju Vojvodinu sticanjem statusa kandidata, sa naročitim fokusom na politiku EU oko predpristupne pomoći regionima i privlačenju investicija.

Ujedinjeni regioni Srbije ponudili su asimetričnu regionalizaciju (*očuvanjem*, ne i povećanjem autonomije Pokrajine, uz stvaranje drugih regiona kao „srednjeg nivoa“ autonomije), i borbu za šire nadležnosti lokalnih samouprava.¹⁴ Ovakav decentralizatorski, ali ne i „vojvođanski“, apel, potvrdio je imidž URS-a kao koalicije s pečatom „južno od Save i Dunava“, pri čemu očituje i napetosti koje sa sobom nosi radikalsko nasleđe Maje Gojković (liderke Narodne partije tada u okviru URS-a) u biračkom telu.

Očevidna je promena kursa LDP-a (lista Vojvođanski preokret), koji je na ovim izborima direktno pozvao na stvaranje Vojvodine kao regiona sa zakonodavnom, izvršnom i sudskom vlašću. Lider Preokreta, Čedomir Jovanović, upozorava da „nema ništa od moderne Vojvodine ukoliko zajedno ne promenimo Ustav ove zemlje“¹⁵. Međutim, najveća iznenađenja vojvođanske kampanje priredile su desničarske partije koje imaju dugu istoriju borbe protiv „otcepljenja“ i zalaganja za centralizam.

SNS (lista Pokrenimo Vojvodinu), kada je reč o autonomiji, zauzela je značajno blaži stav nego što je to ranije bio slučaj. Ova stranka istakla je da je neophodno zadržati nadležnosti koje Vojvodini garantuje ustav, kao i da ih je potrebno bolje koristiti. Za Statut APV, ranije oštro kritikovan, sada se navodi da je sporan u pojedinostima i da će, s obzirom na to da je u toku postupak ocenjivanja ustavnosti tog akta pred Ustavnim sudom, SNS „prihvatiti i poštovati odluku tog suda“¹⁶; osnovna tema kampanje nisu nadležnosti, već kritika aktuelne vlasti koja

¹³ Dušan Elezović, *Odluka 2012, TV B92*, 23. april 2012.

¹⁴ Saša Pavlov, *Dnevnik*, 11. april 2012.

¹⁵ Čedomir Jovanović, *Skup u Novom Sadu*, Sajt Liberalno-demokratske partije, <http://istina.ldp.rs/Liberalno-demokratska-partija/16548/U-vladu-s-jasnom-podrskom-i-jasnim-planovima.shtml>.

¹⁶ Igor Mirović, *Dnevnik*, 16. april 2012.

ih ne koristi u dovoljnoj meri i na adekvatan način.¹⁷ Čak je i Socijalistička partija Srbije (lista SPS – PUPS – JS – SDPS¹⁸) zauzela stav da je potrebna autonomija, ali „bez i najmanjeg nagoveštaja elemenata državnosti“¹⁹. Ipak, iako je vidan pomak u korist autonomije, SNS i SPS su se uzdržavali od otpočinjanja ove teme. Njihov fokus izborne kampanje bio je na ekonomskim reformama. SNS je insistirala na dvostruko većim sredstvima za podsticaje u poljoprivredi, smanjenju upravnog aparata i tome slično, dok je SPS akcenat stavila na intervencionizam na širokom planu, u stilu klasičnih levičarskih politika.²⁰

DSS i Dveri su se, očekivano, nedvosmisleno negativno odredile po pitanju autonomije. Kada je reč o ekonomskim i drugim društvenim planovima, ove partije nisu ponudile novine u odnosu na republičku kampanju; dok se DSS pozicionirala oko plana vojno-političke neutralnosti, Dveri su promovisale svoje već poznate „porodične vrednosti“. SRS je unela izvesne novine, promovišući borbu protiv (povećanja) autonomije stavom da je samo ustavni okvir autonomije primeren i ne vodi u separatizam, a da se drugi akti moraju preispitati te da je Pokrajina preuzela previše ingerencija od lokalnih samouprava, koje moraju jačati po pitanju delokruga rada.²¹

Izborni rezultati

Rezultati izbora po proporcionalnom izbornom sistemu najavili su formiranje nove-stare proevropske koalicije. Lista „Izbor za bolju Vojvodinu – dr Bojan Pajtić“ osvojila je relativnu većinu glasova – 20,98 odsto, zatim sledi Pokrenimo Vojvodinu sa 18,32 odsto, SPS – PUPS – JS –SDPS sa 11,26 odsto, LSV sa 11,04 odsto, SRS sa 6,3 odsto, SVM sa 6,15 odsto i DSS sa 5,92 odsto, dok cenzus od 5 odsto nisu dostigli URS, Vojvođanski preokret, Dveri i Srpska demokratska stranka, kao što nijedna od preostalih stranaka nacionalnih manjina nije prešla za njih određen cenzus.²² Sa objavljivanjem rezultata izbora po proporcionalnom izbornom sistemu najavljeno je i da će u svakoj izbornoj jedinici po većinskom sistemu biti sproveden drugi krug izbora, zato što nije bilo kandidata koji su osvojili apsolutnu većinu glasova u prvom krugu. Rezultati izbora prikazani su u

¹⁷ Politikolog Jovan Komšić smatra da je ovo prvi put da „politički akteri iz te stranke imaju afirmativan odnos prema Vojvodini, što se može tumačiti i kao određeni indikator prilagođavanja političkih elita stvarnosti“ (Jovan Komšić, *Dnevnik*, 31. mart 2012).

¹⁸ Socijaldemokratska partija Srbije na vojvođanskim izborima ušla je u koaliciju sa pomenutim partijama, što je deo javnosti ocenio kao (negativno) iznenađenje.

¹⁹ Dušan Bajatović, *Dnevnik*, 24. mart 2012.

²⁰ Dušan Bajatović, *Jedan na jedan*, RTV 1, 30. april 2012.

²¹ Saša Santovac, *Otvoreni ekran*, Kanal 9, 24. april 2012.

²² Izvor: Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/>.

tabeli ispod; očigledan je benefit koji je većinski sistem doneo koaliciji oko DS-a, kao i 2008. godine.

Tabela 2. Rezultati pokrajinskih izbora održanih maja 2012. godine²³

Partija (koalicija)	Osvojeni mandati po proporcionalnom sistemu	Osvojeni mandati po većinskom sistemu	Ukupno osvojenih mandata
Izbor za bolju Vojvodinu	16	40	56
Liga socijaldemokrata Vojvodine	8	2	10
Srpska radikalna stranka	5	0	5
Pokrenimo Vojvodinu	14	8	22
Demokratska stranka Srbije	4	0	4
Vojvođanski preokret	0	1	1
SPS, PUPS, JS, SDPS	9	4	13
Savez vojvođanskih Mađara	4	4	8

²³ Izvor: Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/Aktuelnosti.aspx?v=2&id=171>. Napominjemo da je reč o konačnim rezultatima izbora po proporcionalnom izbornom sistemu i preliminarnim rezultatima po većinskom izbornom sistemu. Zbog preglednosti tabelarnog prikaza nije naveden pun naziv podnosioca izborne liste, odnosno predlagača kandidata. Treba pomenuti i da u vreme pisanja ovog dela teksta još uvek nisu bili sprovedeni izbori za opštinu Novi Kneževac, čije je ponavljanje naložila opštinska izborna komisija. Stoga je konačan zbir 119 izabраних poslanika. Kasnijim rešavanjem prigovora i ponavljanjem izbora u pomenutoj i nekim drugim izbornim jedinicama, utvrđena je promena u konačnom rezultatu: Izbor za bolju Vojvodinu osvojio je 58, a Savez vojvođanskih Mađara 7 poslaničkih mesta.

Zaključno o kampanji i perspektivama u novom mandatu

Osnovni problem analizi ove predizborne kampanje i rezultata čini istovremenost izbora na svim nivoima, usled čega su vojvođanski izbori dobili znatno manje prostora u medijima nego što bi to bio slučaj na separatnim izborima. Naveli smo i da spojenost izbora dovodi do izvesnih sinergetskih efekata; onemogućava detaljniji uvid građana u političku ponudu i kanališe proces glasanja pod uticajem republičkog nivoa.

Zajedničko republičkoj i pokrajinskoj kampanji jeste odsustvo koherentnih i kompleksnih socijalnoekonomskih programa političkih partija. Premda su se partije bavile gorućim ekonomskim problemima, obećanja i planovi bili su isuviše uopštenog, apstraktnog karaktera, a kada su i predstavljani konkretni predlozi, bilo je reči o pojedinačnim merama. Nije predstavljena strategija opšteg razvoja društva, povezana na više nivoa uzročno-posledičnim mehanizmima, kojom bi se planirao privredni razvoj na dug rok, paralelno sa razvojem u drugim oblastima najvažnijih društvenih potreba (obrazovanje, zdravstvo, razvoj infrastrukture itd). Predstavljani planovi su počivali na nekoliko tačaka, animirajući glasače *catch-all* konstrukcijama. Kampanja „belih listića“ našla je, između ostalog, odjeka i usled zasićenosti ovakvim diskursom.

Važna promena u odnosu na prethodne pokrajinske izbore jeste povećan broj relevantnih aktera koji zagovaraju povećanje vojvođanske autonomije, ili (u najmanju ruku) ne insistiraju na smanjenju iste. Logičan zaključak jeste da se partije u Pokrajini prilagođavaju realnosti u kojoj sve veći broj vojvođanskih birača širu autonomiju posmatra kao poželjan politički cilj. Pitanje autonomije se postavilo kao jedna od najdominantnijih tema kampanje, kao tesno povezano sa mogućnostima ekonomskog razvoja; neke opcije su isticale razvojne prednosti usled povećanja, neke usled smanjenja autonomije Pokrajine. Druge teme nisu došle do izražaja. Stoga zaključujemo da je najznačajniji socijalni rasep u biračkom telu Vojvodine rasep na relaciji *centar – periferija*, odnosno rasep između centralističkog i decentralističkog koncepta, državnog uređenja, ali i kulturnog i identitetskog modela.

Izborni rezultati najavili su da će DS imati glavnu ulogu u formiranju vojvođanske vlade četvrti mandat zaredom. Ovo je njen najbolji rezultat u poređenju sa izborima na republičkom nivou i izborima na nivou grada Beograda, doduše, najvećim delom zahvaljujući karakteru izbornog sistema. Ipak, možemo zaključiti da posebnu izbornu prednost nosi i imidž nosioca izborne liste Bojana Pajtića u Vojvodini, kao što je slučaj s Draganom Đilasom u Beogradu. Naravno, ne sme se zaboraviti i izvesna prednost rezultata prethodne pokrajinske vlade u odnosu na republički nivo. Izrazito stabilna vlada imala je poziciju da vrši vlast u punom mandatu bez većih afera i unutarkoalicionih konflikata, dok je u njenom mandatu došlo do pomaka s vraćanjem imovine i nadležnosti Pokrajini, Vojvo-

dina je dobila svoje stalno predstavništvo u Briselu (s druge strane, odgovornost za ekonomske probleme uglavnom se prebacivala na republičku vladu, što je i najlogičnije, poredeći obim nadležnosti i finansijsku moć Republike i Pokrajine). Pomenuta *meka* autonomaška pozicija Pokrajinskog odbora DS-a ovim je dobila na značaju, usled rasta popularnosti ideje o autonomiji (i odličan rezultat LSV-a treba razumevati u istom „ključu“).

Nova pokrajinska vlada sastavljena je podrškom poslanika listi Izbor za bolju Vojvodinu, LSV i SVM; SPS, prvobitno uključena u vršenje izvršne vlasti, nakon obelodanjivanja novog saveza sa SNS na republičkom nivou postala je opoziciona na pokrajinskom. Čini se da će u narednom periodu saradnju dva nivoa vlasti zameniti konflikti; reč je o partijama sa različitim pogledom na mnoga pitanja, u prvom redu na pitanje autonomije (SNS i SPS su na nivou republičke politike značajno nepopustljivije prema autonomaškim zahtevima). Takođe, odluka Ustavnog suda o ukidanju brojnih, kako simboličnih, tako i u praksi značajnih, nadležnosti i prava APV, ubrzano povećava ove napetosti. Iskustva drugih država (pa i iskustvo Srbije u slučaju Kosova) po pitanju decentralizacije ukazuju na jačanje autonomaškog trenda; dok se u pogledu pravnih nadležnosti i ovlašćenja i ekonomske moći „klatno“ pomera u pravcu centra, u Vojvodini se socijalni rascep *centar – periferija* pomera ka prevladavanju u korist periferije. Ta iskustva nedvosmisleno pokazuju i da se lojalnost širokih krugova građanstva ne može dugoročno očuvati uskraćivanjem poverenja tom građanstvu.

Ukoliko nova državna vlast zaista nastavi putem evrointegracija, pod pritiskom institucija EU biće uslovljena da aktuelizuje ponovno prepuštanje poslova i prava Pokrajini. U suprotnom, doći će do produbljivanja jaza između sve većeg broja proautonomaški orijentisanih građana Pokrajine i državnih institucija (ukoliko nova republička vlada ne uspe da kreira osetniji napredak na ekonomskom planu, taj jaz se može samo proširivati); dok se percepcija velikog dela vojvođanskog biračkog tela menja, te autonomija sve više postaje „jedina igra u šoru“, a „grad“, s druge strane, odbija odstupanje od dela moći i prava, odnosi će se vidno i ubrzano pogoršavati dodatno razdirući devastirano socijalno tkivo i poverenje prema državnim institucijama.

Literatura

- Orlović, Slaviša (2011), „Partijski sistem Srbije“. U: *Partije i izbori u Srbiji: 20 godina*, Beograd: Fondacija Friedrich Ebert Stiftung i Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju.
- Sartori, Đovani (2003), *Uporedni ustavni inženjering: strukture, podsticaji i ishodi*, Beograd: Izdavačko preduzeće „Filip Višnjić“.
- Stojiljković, Zoran (2008), *Partijski sistem Srbije*, Beograd: Službeni glasnik.

Pravni akti

Pokrajinska skupštinska odluka o izboru poslanika u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine, Službeni list AP Vojvodine, br. 12/04, 20/08, 5/09, 18/09, 23/10 i 1/12.

Internet izvori

Crnogorska partija (sajt), *Otvoreno pismo*, <http://www.crnogorskapartija.rs/> (datum posete 4. maj 2012).

Čedomir Jovanović, sajt Liberalno-demokratske partije, *Skup u Novom Sadu*, <http://istina.ldp.rs/Liberalno-demokratska-partija/16548/U-vladu-s-jasnom-podrskom-i-jasnim-planovima.shtml> (datum posete 6. maj 2012).

Nenad Čanak, *Vesti online*, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/218664/Canak-LSV-nece-odustati-od-vojvodanskeimovine> (datum posete 5. maj 2012).

Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/> (datum posete 15. maj 2012).

Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/Aktuelnosti.aspx?v=2&id=171> (datum posete 21. maj 2012).

Pokrajinska izborna komisija (sajt), <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=izborneliste> (datum posete 1. maj 2012).

Pokrajinska izborna komisija (sajt), *Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine raspisanih za 11. maj 2008. godine*, <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/sadrzaj/2008izvestajorezultatima2008.pdf>, (datum posete 4. maj 2012).

Televizijski i štampani mediji

Bajatović, Dušan, *Dnevnik*, 24. mart 2012.

Bajatović, Dušan, *Jedan na jedan*, RTV 1, 30. april 2012.

Čonka, Aron, *Dnevnik*, 19. mart 2012.

Elezović, Dušan, *Odluka 2012*, TV B92, 23. april 2012.

Goati, Vladimir, *Vesti Radio-televizije Srbije*, RTS, 12. mart 2012.

Komšić, Jovan, *Dnevnik*, 31. mart 2012.

Mirović, Igor, *Dnevnik*, 16. april 2012.

Pastor, Ištvan, *Dnevnik*, 16. april 2012.

Pastor, Ištvan, *Dnevnik*, 24. mart 2012.

Pavlov, Saša, *Dnevnik*, 11. april 22.

Radosavljević, Duško, *Dnevnik*, 7. februar 2012.

Santovac, Saša, *Otvoreni ekran*, Kanal 9, 24. april 2012.

Abstract: This paper discusses the elections for the Assembly of the Autonomous Province of Vojvodina held in May 2012, focusing on the election campaign, the electoral system and their consequences for the parliamentary scene of Vojvodina. The paper outlines the key protagonists of the electoral process, analyses the central topic in relation to which the protagonists have positioned themselves, and presents some conclusions on the distinctiveness of the campaign.

Key words: Elections, electoral system, election campaign, Vojvodina, specificity.

PONAŠANJE AKTERA

Slaviša Orlović
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

PREDIZBORNE KOALICIJE I FORMIRANJE VLADE U SRBIJI 2012. GODINE*

Sažetak: Predmet ovog rada su predizborne koalicije na izborima u Srbiji 2012. godine. Period pre raspisivanja izbora obeležili su pregovori oko predizbornih koalicija. Postoji više razloga i motiva za ulazak u predizborne koalicije. Velike stranke nastoje da se nametnu kao stožerne stranke i lideri svog bloka partija. Male stranke imaju „strah od cenzusa“, za koji pojedine partije nisu bile sigurne da ga mogu preskočiti, a većina partija nastoji da postigne „sinergetski efekat“. Na listi SNS mandate je dobilo 11 partija i organizacija, a na listi DS-a 7. Zahtevi malih partija najčešće nisu bili u skladu sa njihovim uporištem u biračkom telu i njihovom izbornom snagom. Na ovim izborima partije nacionalnih manjina međusobno su bile konkurentnije nego ranije. Za manjinske stranke važio je sindrom „dva Sr-bina – tri partije“. Sastavljanje izbornih lista po novim pravilima imalo je svoje unutarpartijske i međupartijske posledice. Nije lako zadovoljiti kriterijume da na listi budu zastupljeni visoki funkcioneri, jedna trećina žena, teritorijalna zastupljenost opština, gradova i regiona, ali kako nagraditi lokalne političare koji imaju dobre rezultate i koji mogu doneti najviše glasova. S obzirom na to da su održani opšti izbori, na različitim nivoima su formirane i različite predizborne koalicije (na republičkom nivou jedna, u Vojvodini druga, a u Beogradu treća). Koalicioni dogovori igrali su važnu ulogu oko preusmeravanja podrške u drugom krugu predsedničkih izbora. Ključna pitanja za formiranje vlade u Srbiji su: pitanje partnera, pitanje premijera, pitanje programa i pitanje resora.

Ključne reči: predizborne koalicije, sinergetski efekat, izborne liste, mandati

U ovom tekstu bavimo se pitanjem koalicija na izborima i formiranjem vlade u Srbiji 2012. godine. Koalicija se određuje kao skup političkih aktera koji su se udružili kako bi maksimalizovali korist. Drugim rečima, koalicije predstavljaju

* Autor je vanredni profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, rukovodilac projekta prof. dr Vesna Knežević Predić, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, i koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

organizacije i pojedince koji se ujedinjuju i udružuju svoje resurse i stručnost da bi uvećali snagu za što uspješnije ostvarivanje postavljenog cilja.¹ Ovi izbori su karakteristični zbog nekoliko stvari. Najpre, posle dužeg vremena održani su izbori na svim nivoima – opšti izbori. Drugo, izbori su održani po nešto izmenjenim izbornim pravilima. Treće, istovremeno su održani parlamentarni i predsednički izbori, što je uticalo i na preplitanje koalicionih dogovora i podrške partija i kandidata.

1. Predizborne koalicije

Koalicije mogu biti predizborne i postizborne. Predizborne koalicije predstavljaju povezivanje i udruživanje stranaka u izborne saveze s ciljem da se povećaju šanse za uspeh na izborima. Najčešće su male stranke zbog izbornog cenzusa zainteresovanije za predizborne koalicije.

1.1. Prva faza – ko će s kim

Ne samo prvu fazu izborne kampanje već i period pre raspisivanja izbora obeležili su pregovori oko predizbornih koalicija. Postoji više razloga i motiva za ulazak u predizborne koalicije. Velike stranke nastoje da se nametnu kao stožerne stranke i lideri svog bloka partija. Male stranke imaju „strah od cenzusa“, za koji pojedine partije nisu bile sigurne da ga mogu preskočiti, a većina partija nastoji da postigne „sinergetski efekat“.

1.1.1. Stožerne stranke i „sinergetski efekat“

Kada je reč o „sinergetskom efektu“ kao motivu za predizborne koalicije, podsticaj i podstrek za udruživanje postoji ako se očekuje da će korist od udruživanja nadmašiti troškove ili štetu, odnosno ako će se ostvariti bolji rezultat nego kada se nastupa samostalno. Velike partije su nastojale da se javnosti predstave kao stožer okupljanja opozicije (SNS) i vladajuće koalicije (DS), ali nisu bile sigurne kome će se pre ili kasnije privoleti manje stranke.

Srpska napredna stranka (SNS) najpre je postigla dogovor da ulazi u koaliciju sa Novom Srbijom (NS) Velimira Ilića, zatim sa Pokretom snaga Srbije – Bogoljub Karić (PSS–BK) i sa Pokretom socijalista (PS) Aleksandra Vulina. Zatim su potpisali sporazum o zajedničkom učešću na izborima s Asocijacijom malih i srednjih preduzeća i preduzetnika Srbije (APPS).² Kasnije su se dogovorili sa

¹ Slaviša Orlović, „Teorija koalicija i formiranje vlade“, *Godišnjak 2010*, Fakulteta političkih nauka, 2010. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, uredio: prof. dr Ilija Vujačić, godina IV, broj 4.

² *Danas*, 29. 2. 2012.

Koalicijom udruženja izbeglica u Republici Srbiji. Lista je podneta pod nazivom „Pokrenimo Srbiju – Tomislav Nikolić“ (Srpska napredna stranka, Nova Srbija, Asocijacija malih i srednjih preduzeća i preduzetnika Srbije, Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji, Pokret snaga Srbije – BK, Narodna seljačka stranka, Bošnjačka narodna stranka, Demokratska partija Makedonaca, Romska partija, Pokret vlašskog ujedinjenja, Pokret socijalista, Pokret privredni preporod Srbije).³

Ova lista je osvojila sledeći broj glasova i mandata:

Pokrenimo Srbiju – Tomislav Nikolić (940.659) 73

Srpska napredna stranka 55

Nova Srbija 8

Pokret snaga Srbije – BK 2

Bošnjačka narodna stranka 1

Pokret socijalista 1

Koalicija udruženja izbeglica u Srbiji 1

Narodna seljačka stranka 1

Romska partija 1

Demokratska partija Makedonaca 1

Pokret privredni preporod 1

Asocijacija malih i srednjih preduzeća i preduzetnika Srbije 1

Demokratska stranka (DS) – Za razliku od prethodnih parlamentarnih izbora kada je DS u okviru liste „Za evropsku Srbiju“ izašla sa G17 plus, LSV, Sandžačkom demokratskom partijom Rasima Ljajića i SPO, na ovim izborima DS je izašla sa znatno manje partnera. Na zajedničkoj listi više nisu bili G17 plus i SPO. LSV Nenada Čanka predložila je princip po kojem na listi DS traži broj mesta srazmerno procentu osvojenih glasova u Vojvodini. S obzirom na to da je LSV izašla samostalno na pokrajinske izbore (kao i na lokalne), onaj broj glasova koji osvoji u Vojvodini računaće se kao njen ulog na republičkom nivou.⁴ Socijaldemokratska partija Srbije (SDPS) na čelu sa Rasimom Ljajićem dugo je prolongirala da saopšti sa kime će na izbore. Pregovarali su sa Savezom samostalnih sindikata Srbije, SPS i DS. Ipak im je najbliži ostao DS, samo je bilo pitanje da li će dobiti broj mandata koliko su tražili. Na kraju su „ispregovarali“ sedam mandata za stranku i dva za predstavnike sindikata. Lista „Izbor za Bolji život – Boris Tadić“ prijavljena je kao jedinstvena, a na njoj su bili: DS, SDPS, LSV, DHSS, Zeleni Srbije, DSH, bivši članovi SPO i predstavnici sindikata.

³ *Vreme*, 3. 5. 2012.

⁴ *Politika*, 29. 2. 2012.

Ova lista osvojila je sledeći broj glasova i mandata:

Izbor za bolji život – Boris Tadić (863.294) 67

Demokratska stranka 49

Socijaldemokratska partija Srbije (7 + 2 sindikati) 9

Liga socijaldemokrata Vojvodine 5

Demohrišćanska stranka Srbije 1

Zeleni Srbije 1

Demokratski savez Hrvata 1

Izvorni srpski pokret obnove 1

I DS i SNS, kao najjače stranke, nekritički su na svojim listama „šlepali“ manje stranke kako bi proizvele utisak pobednika. Zahtevi malih partija najčešće nisu bili u skladu sa njihovim uporištem u biračkom telu i njihovom izbornom snagom. U prethodnom periodu, pokazalo se da male stranke imaju više strategija: prelazak cenzusa, ulazak u parlament, formiranje poslaničkog kluba, ulazak u vladu, kao i trgovina i ucena kod krhkih većina. Sindikati su u predvečerje izbora više pričali o poslaničkim i ministarskim mestima, a manje o socijalno-ekonomskom dijalogu, o pravima zaposlenih i programskim principima. Rukovodstva su radije vodila računa kako i gde da se udenu, uhlebe i ušeme. Radnicima od toga teško da će biti bolje.

1.1.2. Manje stranke i „strah od cenzusa“

Izborni cenzus od pet odsto, koji u zavisnosti od izlaznosti može da iznosi oko 200.000, osim za DS i SNS, za većinu partija predstavlja noćnu moru. Male partije imaju strah od cenzusa, ali i od velike koalicije. Na predizbornoj berzi izrazi „miraz“ i „udavača“ najviše su se vezivali za PUPS i SDPS.

SPS–PUPS–JS jedna je od retkih koalicija koja je imena sve tri članice navela u nazivu liste. Dok je Ljajić bio usmeren uglavnom samo levo, PUPS je koketirao i levo i desno. Od SPS je tražio i dobio trećinu mesta na listi. U jednoj fazi pregovora predsednik PUPS-a Krkobabić je upozorio: „Ako nam socijalisti uskoro ne odgovore, ponudiću razgovore Tadiću, Nikoliću i Ljajiću“.⁵ Odluku o zajedničkom nastupu sa socijalistima ranije je doneo lider Jedinствene Srbije Dragan Marković Palma. Na osnovu koalicionog sporazuma, SPS će dobiti 54 odsto, PUPS 30, a JS 17 odsto mandata. Ova koalicija je, kao i na prethodnim izborima, na svojoj listi imala i Pokret veterana Srbije, koji je dobio jedno mesto.

⁵ *Večernje novosti*, 22. 2. 2012.

Broj glasova i mandata ove liste je sledeći:

Ivica Dačić – SPS, PUPS, JS (567.689) 44

Socijalistička partija Srbije 24

Partija ujedinjenih penzionera Srbije 12

Jedinstvena Srbija 7

Pokret veterana Srbije 1

Koaliciju „Preokret“, u osnovi, činili su Liberalno demokratska partija (LDP) i Srpski pokret obnove (SPO). Sa LDP kao ključnom strankom Preokret je spojio do juče nespojivo – Ravnu goru (Draža Mihailović) i Goli otok (Jovo Kapičić). SPO je na zajedničkoj listi trebalo da dobije pet mesta, a dobio je četiri. Sa njima je i SDU Žarka Koraća. LDP je ustupio dva mesta Asocijaciji samostalnih i nezavisnih sindikata (ASNS, Ranka Savić i Dragan Milovanović). Njima se pridružila i Bogata Srbija Zaharija Trnavčevića. Lista Čedomir Jovanović – Preokret ima osam članica (Liberalno-demokratska partija, Srpski pokret obnove, Socijaldemokratska unija, Bogata Srbija, Vojvođanska partija, Demokratska partija Sandžaka, Zelena ekološka partija – Zeleni, Partija Bugara Srbije).

Ova lista osvojila je sledeći broj glasova i mandata:

Čedomir Jovanović – Preokret (255.546) 20

Liberalno demokratska partija 14

Srpski pokret obnove 4

ASNS 2

Bogata Srbija 1

Socijaldemokratska unija 1

Ujedinjeni regioni Srbije (URS) u više navrata su javno saopštavali da će na izbore izaći samostalno. URS nije registrovan kao stranka. To je koalicija osam partija (G17 Plus, Zajedno za Šumadiju, Živim za Krajinu, Narodna partija Maje Gojković, Bunjevačka partija, Koalicija za Pirot, Vlaška demokratska stranka iz Negotina, Sandžačka narodna partija), zatim tridesetak grupa građana iz Aleksandrovca, Babušnice, Bele Crkve, Bele Palanke, Bojnika, Požarevca, Smedereva, Surčina itd.⁶ Ključna stranka u okviru URS nesumnjivo je G17 plus. Ova lista je osvojila:

⁶ *Vreme*, 3. 5. 2012.

Ujedinjeni regioni Srbije (215.666) 16

G17 plus 9 (8 + Koalicija za Pirot 1)

Zajedno za Šumadiju 3

Narodna partija 2

Pokret Život za Krajinu 2

Dveri su, ne računajući SNS, koja je nastala rascepom SRS, jedno od najvećih novosti na političkoj sceni Srbije. Ponudile su predizbornu koaliciju DSS, SRS, NS i SNS, ali nisu dobile odgovor. Ova lista je izašla samostalno na izbore kao grupa građana „Dveri za život Srbije“ i nisu prošli cenzus, osvojivši 4,33 odsto glasova (*Politika*, 15. 3. 2012).

Pokret radnika i seljaka čine 32 organizacije, od kojih su tri političke stranke: Građanska inicijativa Goranaca, Vlaška demokratska stranka Srbije i Ujedinjena seljačka stranka. Osim njih, u Pokretu su i Unija malinara, Asocijacija poljoprivrednika, manje sindikalne organizacije i lokalni politički pokreti. Ova lista nije prošla cenzus osvojivši 1,46 odsto.

1.1.3. Manjinske liste – sindrom „dva Srbina – tri partije“

Na ovim izborima partije nacionalnih manjina su međusobno bile konkurentnije nego ranije.

Mađari. Od mađarskih stranaka, „Savez vojvođanskih Mađara“ (SVM) izašao je samostalno pod listom: Savez vojvođanskih Mađara – Istvan Pastor, osvojivši 68.323 glasova i pet mandata. Pored njih, izlazak na izbore najavljivala je i Koalicija „Mađarski zaokret“, koju su činili: Građanski savez Mađara (GSM), Pokret mađarske nade (PMN), Demokratska stranka vojvođanskih Mađara (DSVM) i Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM).⁷ Međutim, jedan broj ovih stranaka izašao je u okviru liste „Sve zajedno“ Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ), Građanski savez Mađara (GSM), Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM) i Slovačka stranka – Emir Elfić. Ova lista osvojila je 24.993 glasova i jedan mandat.

Bošnjaci su, osim u okviru koalicije Sve zajedno, izašli i sa listom „Stranka demokratske akcije Sandžaka – Sulejman Ugljanin“, koja je osvojila 27.708 glasova i dva mandata.

Albanci. Albanske stranke na jugu Srbije dele se na one koje učestvuju na parlamentarnim izborima i one koje učestvuju samo na lokalnim, kao što je Demokratska partija Albanaca, predsednika opštine Preševo, Ragmi Mustafe. Koaliciju Albanaca Preševske doline (*Koalicioni i Shqiptarëve të lugines së Preshevës*) čine četiri partije: Partija za demokratsko delovanje (Rize Haljimija), Pokret za

⁷ *Blic*, 25. 2. 2012.

demokratski progres (Jonuza Muslija), Demokratska unija doline (Skendera Destanija) i Demokratska Albanaca (Rahmi Zuljifjua). Koalicija Albanaca Preševske doline osvojila je 13.384 glasova i jedan mandat.

Vlasi. Nijedan od ponuđenih odgovora (NOPO) – Nikola Tulimirović – politička stranka koja je registrovana kao partija koja zastupa vlašku nacionalnu manjinu. Ova partija je otvorila debatu da li se pod „firmom“ partije nacionalnih manjina, za koje ne važi cenzus od pet odsto već prirodni prag, može zloupotrebljavati takvo zakonsko rešenje i registrovati stranka koja nema mnogo veze sa manjinama. Drugi na listi ove stranke bio je Đorđe Vukadinović. Nijedan od ponuđenih odgovora je osvojio 22.905 glasova i jedan mandat.

1.2. Druga faza predizbornih koalicija – sastavljanje izbornih lista

Ovogodišnji parlamentarni izbori u Srbiji održali su se po nešto izmenjenim izbornim pravilima. Uprkos otporu političkih partija, zahvaljujući zahtevima Evropske i Venecijanske komisije, tokom 2011. izmenjen je Zakon o izboru narodnih poslanika. Dve novine su ključne i partijama zadaju najviše problema. Prva je obaveza stranaka da sastave izborne liste koje će biti „zatvorene“ za birače i za stranke. Mandati se dodeljuju prema unapred utvrđenom redosledu na listi. Druga novina je obaveza podnosilaca liste da svaka treća osoba na listi bude predstavnik „manje zastupljenog pola“. Reč je o pozitivnoj diskriminaciji koja obezbeđuje jednu trećinu žena na izbornim listama, kako bi se povećao njihov procenat u parlamentu. Novim izmenama, Republička izborna komisija će najkasnije u roku od deset dana od dana objavljivanja ukupnih rezultata izbora „sve dobijene mandate sa izborne liste dodeliti kandidatima po redosledu na izornoj listi, počev od prvog kandidata sa liste“.⁸ To deluje jednostavno, ali su partije bile suočene sa problemima koji su im do sada bili nepoznati. Sastavljanje izbornih lista po novim pravilima imalo je svoje unutarpartijske i međupartijske posledice. Nije lako zadovoljiti kriterijume da na listi budu zastupljeni visoki funkcioneri, jedna trećina žena, teritorijalna zastupljenost opština, gradova i regiona, ali kako nagraditi lokalne političare koji imaju dobre rezultate i koji mogu doneti najviše glasova. Problem je utoliko teži kada se radi o predizbornim koalicijama. To naročito važi za one mnogobrojnije kao što su Ujedinjeni regioni Srbije. Male partije su imale motiv da se udruže kako bi prešle cenzus, ali što je više aktera na listi, može se dobiti manje mandata. Ako lista osvoji 15–20 mesta, a svaka od nekoliko članica koalicije dobije po nekoliko mandata, ne ostaje mnogo prostora za najveću stranku. Kod predizbornih koalicija izvesnije je koliko će veće stranke dati mandata manjim, nego koliko

⁸ Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika, „Službeni glasnik RS“, broj 36/11, usvojen 25. maja 2011.

će im manje partije doneti glasova. Demokratska stranka, na primer, trebalo je da razreši pitanja distribucije mesta unutar svoje stranke, zatim koga pozvati i (ili) prihvatiti u koaliciju (LSV, SDPS) i koliko mesta im dati, ali i kojim redosledom. Slično je i sa SNS (NS, PSSBK, PS), ali i sa svim drugim predizbornim koalicijama. Poslanici PUPS su još u vreme usvajanja zakona postavili pitanje, šta se dešava ako neko od njih ostane bez mandata, odnosno kako da ta stranka u okviru iste koalicije zadrži mandat? Pitanje je bilo logično jer su njihovi poslanici najvremešniji. PUPS je izlobirao rešenje po kom u slučaju prestanka mandata kandidata sa koalicione liste, njega menja kandidat za poslanika sa liste iz iste partije. Ove probleme najmanje imaju stranke koje su odlučile da na izbore izađu samostalno. A njih nije mnogo. Od relevantnih stranaka samostalno su na izbore izašle jedino SRS i DSS, pri čemu SRS (Srpska radikalna stranka – Dr Vojislav Šešelj) nije prošla cenzus (180.558 glasova, 4,61%), dok je Demokratska stranka Srbije – Vojislav Koštunica (DSS) osvojila 273.532 glasova (6,99%) i 21 mandat. Na izbore su prvi put pod svojim imenom izašli: Dveri – za život Srbije, Pokret radnika i seljaka, Socijaldemokratski savez, Komunistička partija – Josip Broz, koji nisu prošli cenzus, i Nijedan od ponuđenih odgovora, koji je dobio jedan mandat.

Potvrdilo se da koalicije ne samo da su skupe za građane već nisu jeftine ni za stranke. Partije su se u sastavljanju lista pre izbora malo pomučile, ali je nakon izbora bilo jasno ko ulazi u parlament. Jedna od očekivanih posledica jeste i ta što će biti teško zadržati partijsku disciplinu u parlamentu.

1.3. Različite koalicije na različitim nivoima

S obzirom na to da su održani opšti izbori, ukupno 3.065 kandidata 18 izbornih lista borilo se za 250 mesta u parlamentu (12:1). Za poslanike u Skupštini Vojvodine borilo se 14 izbornih lista; za odbornike u Gradskoj skupštini Beograda 16; za odbornike u Gradskoj skupštini Novog Sada 15; za odbornike Skupštine grada Kragujevca 10; za odbornike Skupštine grada Niša 14 izbornih lista. Procenjuje se da se na lokalnim izborima kandidovalo preko 50.000 ljudi. Evidentno je da na različitim nivoima (republički, pokrajinski, gradski i opštinski) postoje različiti koalicioni aranžmani koji su više rezultat kalkulacija nego programske bliskosti. Koalicije su više personalne a manje programske. Uvid u postojanje koalicija na različitim nivoima vlasti ukazuje nam da relacije vlasti i opozicije nisu jednostavne ni jednoznačne. Naime, moguće je da istovremeno neka partija bude na republičkom nivou u jednoj koaliciji, u Vojvodini u drugoj, a u Beogradu u trećoj. Na republičkom, odnosno centralnom nivou vlasti sklapanje koalicionih sporazuma je i najosetljivije i globalno najvidljivije. Na nižim nivoima vlasti, naročito u gradovima i opštinama, gotovo da su moguće sve kombinacije stranaka. Koalicije na lokalnom nivou mogu biti testiranje javnosti za potencijalnu

koaliciju na nacionalnom nivou, ali i kompenzacija koalicionim partnerima sa republičkog nivoa.

LSV i DS na republičkom nivou u istoj predizbornoj koaliciji, ali ne i u Vojvodini, gde je LSV izašla samostalno. Demokratska stranka je u Novom Sadu potpisala sporazum o zajedničkom nastupu na izborima za Skupštinu Vojvodine sa nacionalnim savetima šest nacionalnih zajednica sa sedištem u Pokrajini.⁹

SDPS je, takođe, u koaliciji sa DS na republičkom nivou, ali je u Vojvodini izašla na izbore zajedno sa koalicijom SPS–PUPS–JS.¹⁰

URS je najpre rekao da će na lokalne izbore u Beogradu izaći „samostalno“, ali će podržati aktuelnog gradonačelnika Dragana Đilasa.¹¹ Potom su započeli kampanju sa svojim kandidatom za gradonačelnika, Zoranom Stankovićem, koji je u tom momentu bio ministar zdravlja u republičkoj vladi, da bi istog čoveka kasnije kandidovali za predsednika Srbije.

U Novom Pazaru je formirana predizborna koalicija između Sandžačke demokratske partije, Socijaldemokratske partije Srbije, Demokratske stranke i Stranke za Sandžak. Potpisnici koalicionog sporazuma za Novi Pazar su Rešad Hodžić (SDP), Radoslav Milić (DS), Albin Šabotić (SDPS) i Fevzija Murić, lider Stranke za Sandžak.¹²

1.4. Koalicije na predsedničkim izborima i podrška u drugom krugu

Koalicioni dogovori igrali su važnu ulogu oko preusmeravanja podrške u drugom krugu predsedničkih izbora. Na predsedničkim izborima kandidovalo se ukupno 12 predsedničkih kandidata, od kojih su njih šestorica lideri političkih stranaka: Boris Tadić (DS), Tomislav Nikolić (SNS), Vojislav Koštunica (DSS), Ivica Dačić (SPS), Čedomir Jovanović (LDP) i Ištvan Pastor (SVM). U prvom krugu izbora, stranke koje nisu imale svog kandidata, a koje su bile u predizbornoj koaliciji sa strankama koje su imale kandidata, učestvovala su u kampanji i podržavale predsedničkog kandidata iz svoje koalicije. U drugi krug predsedničkih izbora ušli su Boris Tadić i Tomislav Nikolić. Jedno od važnih pitanja za drugi krug bilo je ponašanje kandidata koji su ispali u prvom krugu, odnosno koga će oni i njihove stranke podržati. Ovo je važno iz dva razloga. Prvo, kakva je socijalna struktura i kome su bliže pristalice i birači ovih predsedničkih kandidata? Drugo pitanje, čiji je odgovor manje izvestan, jeste koliko birači slede apele svojih lidera prilikom opredeljivanja u drugom krugu? Odgovor bi glasio – ne sasvim. Podrška predsedničkim kandidatima koji su ušli u drugi krug bila je u vezi sa pregovorima o formiranju buduće vlade. LDP, URS i većina

⁹ *Danas*, Beta, 16. 3. 2012.

¹⁰ *Blic*, Tanjug, 15. 3. 2012.

¹¹ *Blic*, Tanjug, 26. 2. 2012.

¹² *Blic*, Tanjug, 15. 3. 2012.

manjinskih partija su, prilično očekivano, podržale Borisa Tadića. Tako je postupila i koalicija SPS–PUPS–JS. Koalicije Izbor za bolji život – Boris Tadić i Ivica Dačić – SPS–PUPS–JS postigle su (9. 5. 2012) dogovor da nastave zajedničko političko delovanje. Prema ovom dogovoru, dve koalicije će zajednički raditi na formiranju parlamentarne većine u Skupštini Srbije, kao i skupštinama lokalnih samouprava, Beogradu i AP Vojvodini. Dačić je pozvao birače da glasaju za Tadića i naglasio da očekuje da će većina pristalica koalicije oko SPS odgovoriti na njegov poziv i podržati Tadića, „jer će na taj način podržati i dogovor o narednoj vladi“.¹³ SRS je postupila kao Marin Lepen, lider Nacionalnog fronta u Francuskoj, koja je bila kandidatkinja u prvom krugu, a u drugom krugu nije podržala ni Sarkozija ni Olanda na predsedničkim izborima u Francuskoj 2012. godine. SRS, dakle, nije podržala nijednog kandidata. DSS je dva dana pre izborne tišine potpisala sporazum sa SNS, koji je podrazumevao nekoliko načelnih principa i podršku Nikoliću u drugom krugu. Prema ovom sporazumu, „Nikolić i Koštunica saglasni su da postoji opravdana sumnja da je došlo do ozbiljnih izbornih neregularnosti i izborne krađe 6. maja“. U sporazumu je navedeno da su Koštunica i Nikolić saglasni da se pitanje da li je u interesu Srbije da bude politički neutralna država ili Srbija treba da bude članica EU razreši na demokratski način, tako što će se o tome narod izjasniti na slobodnom referendumu. „DSS i SNS će vođenjem usaglašene politike u Skupštini Srbije omogućiti da se građani i o političkoj i o vojnoj neutralnosti izjasne na referendumu“, navedeno je u sporazumu. Lideri DSS i SNS saglasni su da se pitanje promene Ustava Srbije neće pokretati i biti podržano bez saglasnosti obe stranke i da će DSS i SNS u Skupštini Srbije voditi usaglašenu politiku kada je u pitanju Ustav Srbije.¹⁴

U drugom krugu predsedničkih izbora Borisa Tadića podržali su: Socijaldemokratska partija Srbije, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Zeleni Srbije, Demokratski savez Hrvata u Vojvodini, Demohrišćanska stranka Srbije, SPS–PUPS–JS, Ujedinjeni regioni Srbije, Liberalno demokratska partija, Srpski pokret obnove, Socijaldemokratska unija, SDA Sandžaka, Savez vojvođanskih Mađara i Pokret radnika i seljaka. Tadića su još podržali i predsednik RS Milorad Dodik, premijer Norveške Jens Stoltenberg, predsednik EP Martin Šulc, šef poslaničke socijaldemokratske grupe u EP Hanes Svoboda, ministar BiH Zlatko Lagumdžija, bivši premijer Jugoslavije Milan Panić, Evropski pokret Srba na KiM.

Tomislava Nikolića podržali su: Nova Srbija, Pokret socijalista, Demokratska stranka Srbije, Koalicija udruženja izbeglica, bivši premijer Crne Gore Milo Đukanović, predsednica Fonda za humanitarno pravo Nataša Kandić i narodna poslanica Vesna Pešić.

Na predsedničkim izborima pobedio je Tomislav Nikolić, osvojivši 1.552.063 (49,54%), u odnosu na Borisa Tadića, koji je osvojio 1.481.952 (47,31%) glasova.

¹³ *Politika*, 10. 5. 2012.

¹⁴ *Tanjug*, 16. 5. 2012.

2. Postizborna koalicija i formiranje Vlade Republike Srbije

Formiranje vlade jedno je od najvažnijih pitanja u parlamentarnim demokracijama. Vlada se neretko formira daleko od izbornog tela u zamagljenim prostorijama, u očekivanju da će slediti želje birača.¹⁵ Proces formiranja vlade suštinski je važan kao pretakanje izborne i parlamentarne većine u izvršnu vlast i mogućnost sprovođenja politike za koju je dobijen mandat i legitimitet na izborima. Kada je većina nejasna i neizvesna, proces pregovaranja o tome ko će deliti vlast u koaliciji, pod kojim uslovima i sa kakvom politikom, jeste jedan od najvažnijih momenata u većini evropskih zemalja.

Jedna od osnovnih dilema u teoriji koalicija jeste da li su važnija mesta u vladi (*office*) ili ostvarivanje programa (*policy*). Na formiranje koalicija utiču i „familijarnost“ partija, kada su partije u prošlosti vladale zajedno, i „inercija“, kada su partije reafirmisale prethodnu koaliciju.¹⁶ Na formiranje i stabilnost vladajućih koalicija utiču i međuljudski odnosi između lidera partija, kao i međunarodni kontekst i međunarodno okruženje (posleratna Italija, Srbija nakon 2000).

Ključna pitanja za formiranje vlade u Srbiji su: pitanje partnera, pitanje premijera, pitanje programa i pitanje resora. Nakon održanih parlamentarnih izbora i prvog kruga predsedničkih izbora, nametnulo se pitanje da li će odmah biti poznato koje partije sastavljaju vladu ili će se sačekati drugi krug predsedničkih izbora. Zahvaljujući izbornom rezultatu, Dačiću je povećan koalicioni potencijal, i zato je on nastojao da pre drugog kruga predsedničkih izbora (u koji nije ušao) završi pregovore oko nove vlade. S druge strane, Tadić je već najavio da će se o vladi razgovarati nakon drugog kruga predsedničkih izbora. Očigledno je da su pregovori o formiranju vlade imali elemente i strategije i taktike za drugi krug predsedničkih izbora. Na osnovu rezultata parlamentarnih izbora tri ključne stranke, odnosno koalicije stranaka bile su DS, SNS i SPS–PUPS–JS. U ovom trouglu, teorijski su bila moguća tri scenarija Tadić–Dačić, Nikolić–Dačić, Tadić–Nikolić. Prva mogućnost delovala je najrealnije iz više razloga. Prvo, Dačić je stratešku odluku o koalicionim partnerima (DS) doneo 2008. godine. Tada su mnogi sumnjali u njegov izbor i procenjivali su da će ga birači kazniti. Desilo se upravo suprotno. Dačić je posle četiri godine koalicije sa DS i Tadićem dobio duplo više glasova. Partija je „podignuta iz pepela“, a u tom podizanju najviše im je pomogao Tadić, „pranjem“, „umivanjem“, otvaranjem evropskih vrata, socijaldemokratizovanjem i trasiranjem puta ka Socijalističkoj internacionali. Drugo, DS i SPS su bili najstabilniji i najpouzdaniji partneri u dosadašnjoj koaliciji. Neretko

¹⁵ Laver Michael and Schofield Norman (1998), *Multiparty Government, The politic of Coalition in Europe*, Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press, str. 89.

¹⁶ De Winter Lieven (2005), „Parties and Government Formation, Portfolio Allocation, and Policy Definition“. In: Kurt Richard Luther and Ferdinand Muller-Rommel, *Political Parties in the New Europe*, Oxford University Press, str. 176.

se najstabilniji savezi stvaraju između oponentata, jer oni međusobno ne konkurišu kod istog biračkog tela. Druga mogućnost, Nikolić–Dačić, imala je šanse u činjenici da je Nikolić predsednik Srbije i nema problem da Dačiću ponudi mesto premijera. To je verovatno bilo odlučujuće za prihvatanje ponude za vladu koja je sastavljena od SNS, SPS-PUPS-JS i URS. Malo iznenađenje predstavljao je ulazak SDPS-a u Vladu jer je ova stranka dobila sedam mandata na listi DS-a plus dva mandata za predstavnike sindikata.

2.1. Pitanje partnera – ko sa kim hoće i ko sa kim neće

Sudeći po izornoj kampanji i predizbornim dogovorima, koalicijama i najavama, mogla se očekivati jedna koalicija (DS-SPS-PUPS-JS), a na kraju je formirana sasvim druga (SNS-SPS-PUPS-JS). Više je razloga za takav ishod. Najpre, šta je bilo očekivano? SPS je na osnovu rezultata izbora još više pojačao svoj, inače prilično veliki koalicioni potencijal, odnosno stepen prihvatljivosti za druge stranke, kao i mogućnost opredeljivanja za određenu partiju ili kombinaciju partija za formiranje Vlade. Postojao je mali problem što je u kampanji najavljivao strateški dogovor za DS-om. Ima osnova da se pretpostavlja da je još između dva kruga predsedničkih izbora, ili nakon njih, predsednik SPS-a Ivica Dačić već postigao dogovor sa predsednikom SNS-a, Tomislavom Nikolićem oko formiranja Vlade. Za taj aranžman pojavila su se tri potencijalna problema. Prvo, kako to obelodaniti i predstaviti javnosti. Drugo, kako to objasniti DS-u, i treće kako će na to reagovati zamenik predsednika SNS-a, Aleksandar Vučić, kao i koje mesto u Vladi je za njega prihvatljivo, koji, po svoj prilici, nije učestvovao u prvobitnom dogovoru između Dačića i Nikolića. Za prvi problem Dačić je nastojao da ponudi obrazloženje u programskim principima, na način kako SPS „neće u Vladu sa onima za koje je Republika Srpska genocidna tvorevina“, misleći pri tom na LDP. Radi se o pravljenju alibija za neulazak u Vladu koja je već bila na putu da se sastavi sa učešćem LDP-a. U tom kontekstu se može razumeti i sastanak Ivice Dačića sa predsednikom Republike Srpske, Miloradom Dodikom, koji se, takođe na posredan način, umešao u sastavljanje Vlade u Srbiji. On je tokom Dačićeve posete Banjaluci izjavio da će „RS protestovati protiv bilo kakve Vlade Srbije u kojoj bude neko ko govori ružno o RS, te da je protiv toga da u njoj bude lider LDP-a Čedomir Jovanović“.¹⁷ Na to je Tadić odgovorio da Dodik nije nadležan za Vladu.¹⁸

U opredeljivanju između LDP-a i URS-a, SPS je dao prednost URS-u a DS LDP-u. Potpredsednica SPS-a, Slavica Đukić-Dejanović je naglašavala da

¹⁷ *Blic*, Agencije, 03. 06. 2012.

¹⁸ „Dodik ima pravo da izriče stav o pitanjima bitnim za budućnost RS. Što se tiče nje-govog i stava Čedomira Jovanovića, mislim da ta komunikacija nije korisna, kao i da je izašla iz okvira političkog dijaloga i prešla na lični nivo“, naveo je Tadić. *Danas*, 06. 06. 2012.

je SPS imao pozitivno iskustvo u saradnji sa Ujedinjenim regionima Srbije u još aktuelnoj Vladi, a da će lider Liberalno demokratske partije Čedomir Jovanović morati da objasni pojedine izjave, poput stavova o Republici Srpskoj i statusu Kosova.¹⁹

Za drugi problem, u razgovoru sa dojučerašnjim „strateškim“ partnerima, DS-om, od Tadića je zatražena funkcija premijera, što je već znak da je to nemoćna misija. Za treći problem, kako zadovoljiti Aleksandra Vučića, pobrinuo se Tomislav Nikolić, ali verovatno i uticaji spolja. Vučiću je nuđeno mesto ministra inostranih poslova ili odbrane, što, očigledno, nije bilo dovoljno.

DS i SPS su teorijski mogli da formiraju Vladu bez LDP-a i URS-a. Teorijski, postojala je mogućnost da se Vlada sastavi od DS-a (67), SPS-PUPS-JS (44), SVM, četiri poslanika SPO, dva poslanika sa liste „Preokreta“ (Zaharije Trnavčević i Ranka Savić), dva poslanika Maje Gojković sa liste URS-a i dva poslanika Sulejmana Ugljanina. Ova ideja i verovatni pregovori Maje Gojković sa DS-om bili su razlog da je predsedništvo URS-a izbacilo iz koalicije.

Osim ovog trougla DS-SPS-SNS, na početku pregovora o formiranju Vlade startne pozicije su izgledale ovako. SNS i DSS su javno izjavljivali da su prirodni partneri.²⁰ Prema pisanju medija, Amerikanci su funkcionerima SNS-a jasno stavili na znanje da je za njih neprihvatljiva koalicija sa onima „koji su palili ambasade“.²¹ Dinkić je izjavljivao da neće u Vladu sa naprednjacima (SNS) i radikalima (SRS).²² Tadić je na sednici Glavnog odbora svoje stranke izjavio da DS neće sa SNS, DSS i SRS. Predsednik SVM- a Ištvan pastor je bio eksplicitan da u vlast ulazi isključivo sa DS, a nikako sa SNS.²³ Lider LDP-a, Čedomir Jovanović se jasno opredelio za saradnju sa DS-om.²⁴ Interesantne su bile izjave PUPS-a, „uslov za koaliciju je ulazak u vlast i važne funkcije,²⁵ dok je potpredsednica SPS-a Slavica Đukić-Dejanović izjavila da „neće biti Vlade bez socijalista“.²⁶

¹⁹ „Ne možemo se politički toliko razlikovati, a biti u istoj Vladi i zastupati iste ciljeve“, istakla je Đukić-Dejanović. *Blic*, Tanjug, 29. 05. 2012; Ako neko uđe u Vladu Srbije, koja tvrdi da je Republika Srpska „genocidna tvorevina“, SPS u njoj neće biti. Takvu politiku nikada neće prihvatiti kao politiku Vlade Srbije“, izjavio je Ivica Dačić. *Politika*, 02. 06. 2012.

²⁰ Demokratska stranka Srbije je prirodni partner naprednjaka za razgovor o koaliciji posle izbora, izjavio je predsednički kandidat Srpske napredne stranke Tomislav Nikolić, *Danas*, 29. 02. 2012, 19:00, Beograd.

²¹ *Blic*, 06. 03. 2012.

²² *Blic*, Tanjug, 07. 03. 2012.

²³ Savez vojvodanskih Mađara uzeće ulogu u radu vladajuće koalicije isključivo pod vođstvom Demokratske stranke, ali ne po svaku cenu, izjavio je poslanik u Skupštini Srbije Balint Pastor u intervjuu za portal „Vajdašag Ma“, *Blic*, Tanjug, 16. 04. 2012.

²⁴ *Dnevnik NS*, 23. 04. 2012.

²⁵ *Blic*, Tanjug, 07. 03. 2012.

²⁶ *Dnevnik NS*, 23. 04. 2012.

2.2. Uticaji međunarodnih faktora i predstavnika krupnog kapitala

Kao i nakon parlamentarnih izbora 2008. godine, i nakon ovih izbora ima dosta indicija da je na formiranje Vlade značajan uticaj imao strani faktor. U atmosferi iščekivanja koje partije će sastaviti Vladu, predsednik Srbije Tomislav Nikolić, u tom momentu još uvek predsednik SNS-a imao je zvaničnu posetu Rusiji. To je bilo učešće na kongresu Jedinствене Rusije, sa kojom SNS ima saradnju. Interesantan je bio komentar Nikolića da je to poseta koja je zakazana unapred a da će prva zvanična poseta kao predsednika Republike biti Briselu, odnosno EU. Na ovaj način Nikolić je imao dve „prve“ posete. Jedna Moskvi, stranački, a druga Briselu, kao predsednik. Osim Nikolića, u atmosferi formiranja Vlade, i Iвица Dačić je u dva ili tri navrata bio u poseti Rusiji. Susreo se sa Sergejom Šojguom, u tom momentu guverner regiona Moskva, ranije ministar za vanredne situacije sa kojim je Dačić dobro saradivao kao ministar unutrašnjih poslova. Kasnije (u novembru) Šojgu postaje ministar odbrane. Mediji su izveštavali da je u tim susretima Dačić dobio „blagoslov“ da odustane od strateškog partnerstva sa DS-om i krene u formiranje koalicije sa SNS-om. Na spekulacije da je njegova poseta Rusiji imala veze sa formiranjem Vlade Dačić je rekao kako nikome nije smetalo kada su ga „prošli put“ zvali predsednici država i ministri inostranih poslova da podrži Borisa Tadića, a „sada je problem kada neko misli da Rusija podržava da ja budem premijer u vladi sa Nikolićem“.²⁷ Na ovaj način, Dačić, ne samo da nije demantovao, već je potvrdio i uticaj međunarodnih faktora na formiranje vlade 2008. i uticaj Rusije sada.

Kada je već delovalo da su se Nikolić i Dačić već dogovorili oko formiranja vlade i podele resora, ostalo je nejasno da li i u kojoj ulozi u tu vladu ulazi i Aleksandar Vučić. Ovo je bilo važno i za Nikolića i za Dačića. Nikolić je u kampanji obećao građanima da ako pobedi neće više biti predsednik SNS-a, što je i ispunio i na taj način otvorio je pitanje izbora novog predsednika stranke. A za Dačića je bilo važno ko će mu biti sagovornik i oko formiranja, ali i oko vođenja vlade. U toj atmosferi u zvaničnu posetu Beogradu doputovao je pomoćnik američkog državnog sekretara Filip Gordon, čijoj poseti je prethodila poseta njegovog zamjenika Filipa Rikera. Gordon se sastao sa Nikolićem, Dačićem i Tadićem. Gordonova zvanična izjava bila je „u Beograd je doputovao sa porukom podrške SAD, a ne da sugeriše kako treba da izgleda nova vlada“.

Indikativno je da je nakon toga usledio ubrzani rasplet po kojem, uprkos animozitetima između Dačića i Vučića, Vučić donosi odluku da uđe u vladu kao prvi potpredsednik Vlade zadužen za odbranu, bezbednost i borbu protiv korupcije i kriminala. On je istovremeno i ministar odbrane. Ipak ono što je, po svoj prilici, najvažnije, nakon izmene Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti, predviđeno je da predsednik Republike imenuje i razrešava sekretara Saveta

²⁷ *Politika*, 14. 06. 2012.

za nacionalnu bezbednost. Do ove izmene ta dužnost je pripadala šefu kabineta predsednika Republike. Na ovaj način je izvršena podela i međusobna kontrola poluga moći između Nikolića i Vučića. Nikolić imenuje Vučića, a za šefa BIA-e imenovan je Nebojša Rodić koji je neposredno pre toga bio imenovan za savetnika predsednika Republike Tomislava Nikolića. Prema pisanju „Blica“, Ivica Dačić je prepustio vođenje Bezbednosno-informativne agencije Srpskoj naprednoj stranci posle razgovora koji je vodio sa zamenikom pomoćnika američkog državnog sekretara Filipom Rikerom.²⁸

Osim spoljnih uticaja, provejavale su izjave kojima su podgrevane sumnje da je na formiranje vlade bilo i unutrašnjih uticaja pre svega predstavnika krupnog kapitala. Predsednik DS-a je izjavljivao da „tajkuni žele formiranje koalicije SNS-SPS-URS, jer su proteklih godina izgubili mogućnost da uvećavaju svoje bogatstvo zahvaljujući privilegijama koje im daje država“. U intervjuu za NIN, na pitanje da li je Miroslav Mišković taj koji želi vladu bez DS-a, odgovorio je: „Mislim da da. Verujem da je to“.²⁹ Istovremeno, slične sumnje podgrevale su i izjave Aleksandra Vučića da ima pritisaka na formiranje vlade i postavljanje određenih ministara: „Tajkuni neće praviti vladu, a ljudi koje oni žele na ministarskim mestima neće dobiti taj položaj“.³⁰

2.3. Konstituisanje Narodne skupštine Republike Srbije

Narodna skupština Republike Srbije, konstituisana nakon izbora 2012, ima dve izrazite karakteristike: prvo, imaće skoro duplo više parlamentarnih stranaka nego prethodna, odnosno partijski je fragmentirana, i drugo, teritorijalno nereprezentativna. Od 89 registrovanih partija u vreme održavanja izbora, bilo je podneto 18 lista. U parlament je ušlo šest većinskih i šest manjinskih stranaka. Na njihovim listama može se identifikovati između 34 i 44 stranaka, sindikata i udruženja. Poslanici dolaze iz 51 opštine ili grada (od ukupno 150 opština, 23 grada i glavni Grad Beograd). U njima živi oko 1.300.000 građana Srbije. Osim toga, parlament je još više „Beogradocentričan“ nego ranije, jer je u njemu 119 (od ukupno 250) poslanika i poslanica iz Beograda. Iz Novog Sada je 15, Niša i Kragujevca po 10. Na ovakav ishod su uticala rešenja u izbornom sistemu i odluke partijskih rukovodstava.³¹ U Skupštini Srbije formirano je 13 poslaničkih grupa.³² Za predsednika Skupštine izabran je Nebojša Stefanović iz SNS-a.

²⁸ *Blic*, 06. 07. 2012.

²⁹ *Politika*, 03. 07. 2012.

³⁰ *Politika*, 03. 07. 2012.

³¹ Slaviša Orlović, „Političke posledice izbornog sistema u Srbiji“, *Politički život*, br. 4, 2012. Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka u Beogradu i Službeni glasnik, str. 19–35.

³² U Skupštini Srbije 13 poslaničkih grupa: Poslanička grupa Srpska napredna stranka, koja ima 64 poslanika, čiji je šef Aleksandar Vučić, a njegov zamenik Jorgovanka Tabako-

Izabrano je pet potpredsednika skupštine: Gordana Čomić (DS), Konstantin Arsenović (PUPS), Nenad Popović (DSS), Vesna Kovač (URS) i Žarko Korać (LDP, odnosno „Preokret“). Od devetnaest skupštinskih odbora, opozicija je dobila predsedavanje u osam a vladajuća koalicija jedanaest. Odborima za privredu, ustavna pitanja, Administrativnim odborom i Odborom za kontrolu službi bezbednosti predsedavaće poslanik SNS-a. Odbor za odbranu i bezbednost vodiće Socijalistička partija Srbije. Ovo je razlika u odnosu na prethodni saziv da Odbor za kontrolu službi bezbednosti vodi neko iz vladajuće koalicije. U Skupštini Srbije biće 34%, odnosno 81 predstavnica lepšeg pola. Za izbor Nebojše Stefanovića za predsednika Skupštine glasali su poslanici stranaka koje će činiti novu vladu – SNS-NS-SPS-PUPS-URS-SDPS-a Rasima Ljajića (izabrani na listi „Za evropsku Srbiju“), SDA Sulejmana Ugljanina, zatim Zaharije Trnavčević iz pokreta Bogata Srbija, izabran na listi opozicionog Preokreta, poslanici Saveza vojvođanskih Mađara i Narodne partije. Protiv izbora Stefanovića za predsednika Skupštine glasalo je 48 poslanika iz opozicionih DS, LSV, SPO–DHSS i LDP-a, a poslanici DSS-a su bili uzdržani.

2.4. Formiranje Vlade Republike Srbije i podela resora

Pregovori o formiranju vlade trajali su od izbora 6. maja do potpisivanja Koalicionog sporazuma o formiranju vlade, potpisanog 10. jula 2012. godine. Vlada je formirana 27. 07. 2012, 82 dana nakon republičkih izbora, 30 dana od kako je lider socijalista Ivica Dačić dobio mandat od predsednika Srbije Tomislava Nikolića. Za izbor vlade (prozivkom) glasalo je 142 poslanika, protiv je bilo 72, a 26 poslanika nije bilo prisutno na sednici.

Dvanaesta vlada od obnavljanja višepartizma u Srbiji ima sedamnaest ministarstava i ukupno devetnaest članova. Od 17 ministara nove vlade, sedmoro su bili ministri u prethodnoj vladi (Dačić, Obradović, Mrkonjić, Dinkić, Kalanović, Ljajić, Ugljanin), a ukupno devetoro je ranije obavljalo posao ministra (uz navedene Ilić i Vučić). U vladi je četrnaest muškaraca i pet žena. Većinom su stranački funkcioneri i dve nestranačke ličnosti. Među njima je i šest doktora nauka i troje magistara. Tri ministra su profesori na Univerzitetu Megatrend (Žarko

vić; Poslanička grupa Demokratska stranka, koja ima 48 poslanika, čiji je šef Dragoljub Mićunović; Poslanička grupa Socijalistička partija Srbije, 25 poslanika (Ivica Dačić); Demokratska stranka Srbije – Vojislav Koštunica, 21 poslanika (Slobodan Samardžić); Poslanička grupa Liberalno demokratska partija, 15 poslanika (Čedomir Jovanović); Poslanička grupa Ujedinjeni regioni Srbije, 14 poslanika (Mladen Dinkić); Poslanička grupa Partije ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), 12 (Jovan Krkobabić); Poslanička grupa Socijaldemokratska partija Srbije, 9 (Miodrag Mijatović); Poslanička grupa Nova Srbija, 8 (Velimir Ilić); Poslanička grupa Jedinstvena Srbija, 7 (Dragan Marković); Poslanička grupa Liga socijaldemokrata Vojvodine, 5 (Nenad Čanak); Poslanička grupa Savez vojvođanskih Mađara, 5 (Balint Pastor); Poslanička grupa SPO–DHSS, 5 (Aleksandar Jugović).

Obradović, Zorana Marković, Alisa Marić), na kojem je diplomirao i predsednik Skupštine Nebojša Stefanović.

Sastav Vlade republike Srbije formirane 27. 07. 2012.

a) PREDSEDNIK

Ivica Dačić, Predsednik Vlade i ministar unutrašnjih poslova

b) POTPREDSEDNICI

1. **Aleksandar Vučić**, Prvi potpredsednik Vlade zadužen za odbranu, bezbednost i borbu protiv korupcije i kriminala i ministar odbrane (SNS)

2. **Rasim Ljajić**, Potpredsednik Vlade i ministar spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija (SDPS)

3. **Jovan Krkobabić**, Potpredsednik Vlade i ministar rada, zapošljavanja i socijalne politike (PUPS)

4. **Suzana Grubješić**, Potpredsednica Vlade za evropske integracije (URS)

c) MINISTRI

1. **Mladan Dinkić**, ministar finansija i privrede (URS)

2. **Ivan Mrkić**, ministar spoljnih poslova (SNS)

3. **Verica Kalanović**, ministarka regionalnog razvoja i lokalne samouprave (URS)

4. **Milutin Mrkonjić**, ministar saobraćaja (SPS)

5. **Velimir Ilić**, ministar građevinarstva i urbanizma (NS)

6. **Nikola Selaković**, ministar pravde i državne uprave (SNS)

7. **Goran Knežević**, ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (SNS)

8. **Žarko Obradović**, ministar prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (SPS)

9. **Slavica Đukić-Dejanović**, ministar zdravlja (SPS)

10. **Zorana Mihajlović**, ministarka energetike, razvoja i zaštite životne sredine (SNS)

11. **Bratislav Petković**, ministar kulture i informisanja (SNS)

12. **Milan Bačević**, ministar prirodnih resursa, rudarstva i prostornog planiranja (SNS)

13. **Alisa Marić**, ministarka omladine i sporta (SNS)

14. **Sulejman Ugljanin**, ministar bez portfelja (SDA Sandžaka)

* **Generalni sekretar** Veljko Odalović (SPS)

U podeli resora, kao i ranije, najveća bitka se vodila oko resora „sile“. To je razrešeno činjenicom da je Ivica Dačić ostao ministar unutrašnjih poslova a Vučić ministar odbrane. Međutim, prevagu u podeli poluga moći odneo je Vučić imenovanjem za sekretara Saveta za nacionalnu bezbednost i vođenjem operativnog tela u okviru ovog saveta, a to je Biro za nacionalnu bezbednost, čime je objedinio kontrolu nad bezbednosnim službama BIA, VOA i VBA. Ako se tome doda činjenica da je krajem septembra (2012) izabran za predsednika SNS-a on je postao jedan od najmoćnijih ličnosti u Srbiji (potpredsednik vlade, ministar odbrane, sekretar Saveta za nacionalnu bezbednost, predsednik Biroa za nacio-

nalnu bezbednost, predsednik SNS-a). To znači da Vlada uz formalnog premijera – Dačića, ima još jednog neformalnog – Vučića. Mladan Dinkić je objedinio ministarstvo finansija i privrede i zaokružio jedno veliko ministarstvo. Osim podele resora u Vladi, među strankama vladajuće koalicije izvršena je i druga „podela plena“. Jedna, posebno interesantna podela izvršena je između ministra saobraćaja Velimira Ilića i ministra građevinarstva i urbanizma Milutina Mrkonjića. Prvom je pripalo vođenje Koridora 10 a drugom Koridor 11.³³ Nakon izmene Zakona o Narodnoj banci Srbije, za guvernera je izabrana Jorgovanka Tabaković, zamenica predsednika SNS (zamrzla stranačku funkciju). Za direktora vladine Kancelarije za Kosovo i Metohiju izabran je Aleksandar Vulin (SNS), za direktora Kancelarije za pridruživanje EU imenovan je Milan Pajević (URS), za predsednika Koordinacionog tela Vlade RS za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa imenovan je Zoran Stanković (ministar zdravlja u prethodnoj Vladi).

Iako su se skoro sve stranke u izbornoj kampanji „zaklele“ da će se boriti za departizaciju javnih preduzeća i profesionalizaciju državne uprave, to je nakon izbora ostalo u drugom planu. Lider Jedinstvene Srbije, Dragan Marković Palma izjavio je da „priča o departizaciji u Srbiji nema nikakvog smisla, jer je to nešto o čemu se priča u izbornoj kampanji“.³⁴ U prvom naletu na ove resurse izvršena je sledeća podela. SNS je dobio Lutriju Srbije, SDPR, Telekom, EPS, Elektromrežu, Transnaftu, Srbijavode, rudnike, Srpsku banku i Jumbes banku. SPS je dobio Srbijagas, JAT, Železnicu, Galeniku, Dunav osiguranje i Puteve Srbije. URS je dobio Aerodrom, Skijališta, Komercijalnu banku. PUPS je dobio Poštu (PTT), Poštansku štedionicu i PIO. SDPS je dobio Srbijašume.³⁵

Zaključak

Proporcionalnost izbornog sistema ima za posledicu srazmernije transponovanje i veću zastupljenost manjinskih stranaka, malih stranaka, ali i fragmentaciju partijskog sistema kao neminovnost koalicione vlade. To znači da se izborna volja birača ne prevodi u vladu odmah nakon izbora, već se koalicione većine formiraju ne tako lako i ne tako brzo. Zato je Ustavom predviđen rok za formiranje Vlade od 90 dana: „Narodna skupština se raspušta ako u roku od 90 dana od dana konstituisanja ne izabere Vladu“ (član 109. Ustava Srbije). Boris Tadić je donevši odluku da raspiše prevremene predsedničke izbore, napravio grešku (kao i Slobodan Milošević 2000), iako je postizborni rasplet oko formiranja Vlade mogao da prati i na njega utiče kao predsednik Srbije. Iako je postojala, ne izgleda čvrsta veza između DS-a i SPS-a, na bazi Deklaracije o pomirenju iz 2008.

³³ *Vreme* 1125, 26. jul 2012.

³⁴ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=08&dd=04&nav_category=11&nav_id=632163 (pristupljeno 04. 08. 2012)

³⁵ *Blic*, 23. 08. 2012; *Blic*, 29. 09. 2012.

Kao i na osnovu dobre saradnje u koaliciji 2008–2012, to nije sprečilo SPS da promeni partnera. Osim saradnje u Vladi, DS je pomogao SPS-u i lobiranjem u Socijalističkoj internacionali i oslobađanju tereta prošlosti iz devedesetih. Sve to je bilo na jednoj strani a ponuda Nikolića da Dačić bude premijer na drugoj. Osim premijerskog mesta, Dačiću je ponuđeno i da ostane ministar unutrašnjih poslova. Ostalo je pitanje ulaska Vučića u Vladu i koji resor bi za njega bio prihvatljiv. Pominjali su se ministarstvo inostranih poslova, pravde i odbrane. Rešenje je nađeno u potpredsedničkom mestu u Vladi zaduženom za odbranu, bezbednost i borbu protiv korupcije i kriminala. Ako se tome doda činjenica da je izabran za sekretara Saveta za nacionalnu bezbednost i predsednika Biroa za nacionalnu bezbednost kao njegovog operativnog tela, jasno je gde je skoncentrisana moć u Vladi. Raspodela u Vladi Srbije 2012. mogla bi da se okarakterise na sledeći način: Dačić ima najviše vlasti, Vučić najviše moći, a predsednik Republike Nikolić najviše autoriteta. Jedna od neobičnih stvari u formiranju ove Vlade je i to što je Rasim Ljajić ušao u nju iako je dobio mandate na listi Demokratske stranke koja je u formiranju Vlade „izigrana“. Ljajić je dobio sedam mandata plus dva mandata za predstavnike sindikata, što je ukupno devet poslanika. Podela resora u Vladi ostala je po principu „feuda“. Na primer, URS i Dinkić kontrolišu kompletne finansije i ekonomiju. Bez obzira na izborna obećanja o departizaciji i profesionalizaciji državne uprave, ni ovoga puta se nije odstupilo od partokratskih manira i sistema „podele plena“. Za kadrovsku kombinatoriku izmenjen je Zakon o Narodnoj banci, kako bi potpredsednica, a kasnije i zamenica predsednika SNS-a Jorgovanka Tabaković (koja je zamrzla tu funkciju) izabrana za guvernerku. Izmenjen je Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti: Po ranijim rešenjima sekretar Saveta za nacionalnu bezbednost bio je šef kabineta predsednika Republike, po funkciji. Sada sekretara imenuje predsednik Republike. Najneobičniji deo u podeli resora i plena prilikom formiranja ove Vlade nesumnjivo je bila podela koridora. Ministru saobraćaja Velimiru Iliću pripalo je vođenje Koridora 10, a ministru građevinarstva i urbanizma, Milutinu Mrkonjiću, Koridor 11. Još jedna nedoslednost u odnosu na obećanja iz izborne kampanje bila je podela javnih preduzeća. Vlada je imenovala direktora PTT-a (PUPS), Telekomu (SNS), EPS-a (SNS), Elektromreža (SNS), Srbijagasa (SPS) i drugih, sve do ulaska partijskih kadrova u fudbalski klub Crvena Zvezda. Nakon formiranja i ove Vlade, gotovo da nije ostalo partijskim kadrovima nezaposednutog prostora.

Literatura

- Laver, Michael and Schofield, Norman (1998), *Multiparty Government, The politic of Coalition in Europe*, Ann Arbor Paperbacks, The University of Michigan Press.
- De Winter, Lieven (2005), „Parties and Government Formation, Portfolio Allocation, and Policy Definition“, in: Kurt Richard Luther and Ferdinand Muller-Rommel, *Political Parties in the New Europe*, Oxford University Press.
- Orlović, Slaviša (2010), „Teorija koalicija i formiranje vlade“, *Godišnjak 2010*, Fakulteta političkih nauka. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, uredio: prof. dr Ilija Vujačić, godina IV, broj 4.
- Orlović, Slaviša (2012), „Političke posledice izbornog sistema u Srbiji“, *Politički život*, br. 4. Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka u Beogradu i Službeni glasnik, str. 19–35.

Ostali izvori

Ustav Republike Srbije

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika, „Službeni glasnik RS“, broj 36/11, usvojen 25. maja 2011.

Vreme

Danas

Politika

Blic

Večernje novosti

www.b92.net

Abstract: This paper analyzes pre-electoral coalitions in Serbian 2012 parliamentary elections. Pre-electoral period has been characterized by negotiations over electoral coalitions. There are several reasons for entering electoral coalition. Large parties are trying to become leaders of party blocks they belong to. Small parties have „threshold fear“. Most parties are making coalitions in attempt to create „synergy effect“. 11 parties entered parliament through SNS list, while 7 parties were included on DS list. Small parties' demands usually were not in accordance with their popular support and electoral strength. During these elections national minority parties were more competitive than before and they acted in compliance with the syndrome „two Serbs – three parties“. Drafting of electoral lists according to new electoral rules had inter and intra party consequences. It was not easy to respond to a request to include high rank party officials, one third of women, representatives of different municipalities, towns and regions on the electoral lists and at the same time to award local politicians that had good results and could bring many votes. Simultaneous elections on all levels (national, provincial and local) allowed forming of different coalitions on each level. Coalition agreements played an important role in the second round of presidential elections

regarding the support to one of the candidates. Key questions that influenced forming of the government were about coalition partners, prime minister, government program and division of ministries.

Key words: pre-electoral coalitions, synergy effect, electoral lists, mandates.

Jelena Lončar*

Univerzitet u Beogradu

Fakultet političkih nauka

UČEŠĆE POLITIČKIH STRANAKA I KOALICIJA NACIONALNIH MANJINA NA IZBORIMA 2012. U SRBIJI**

Sažetak: U radu se analizira učešće političkih stranaka nacionalnih manjina na izborima 6. maja 2012. godine. Prvi deo rada posvećen je predstavljanju rezultata izbornih lista nacionalnih manjina na parlamentarnim, predsedničkim, pokrajinskim i lokalnim izborima, dok se u drugom delu ukazuje na određene specifičnosti ovih izbora u pogledu participacije manjinskih stranaka i grupa.

Ključne reči: nacionalne manjine, politička stranka nacionalne manjine, izbori 2012, izborni zakonodavstvo

Nakon uvođenja mera pozitivne diskriminacije 2004. godine za političke stranke nacionalnih manjina, primetno je veće učešće predstavnika nacionalnih manjina na izborima za gotovo sve nivoe vlasti. U tom smislu, značajna aktivnost manjinskih političkih stranaka nije specifičnost ni izbora održanih 6. maja 2012. godine. Štaviše, s obzirom na to da je Srbija poslednjih godina preduzela značajne mere u cilju unapređenja prava nacionalnih manjina, s pravom se mogao očekivati veći izborni angažman predstavnika nacionalnih manjina.

Političke stranke nacionalnih manjina pojavile su se na više od pola izbornih lista na parlamentarnim izborima, odnosno na 10 od ukupno 17 izbornih lista, bilo samostalno ili u koaliciji sa većinskim ili drugim manjinskim strankama. Na lokalnim izborima stranke nacionalnih manjina su u još većem broju samostalno izlazile na izbore, a imale su svoje kandidate i na predsedničkim izborima. Značajno je istaći i to da više od polovine registrovanih političkih stranaka u Srbiji pretenduju da predstavljaju nacionalne manjine.

* Autorka je asistentkinja Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

** Rad je nastao u okviru naučno-istraživačkog projekta Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Imajući sve ovo u vidu, cilj ovog rada je da ukaže na rezultate i specifičnosti izbora održanih 6. maja u pogledu izborne participacije stranaka nacionalnih manjina.

Parlamentarni izbori

Na parlamentarnim izborima 6. maja 2012. godine kandidovalo se šest lista nacionalnih manjina: 1. Savez vojvođanskih Mađara – Ištvan Pastor, 2. Stranka demokratske akcije Sandžaka – dr Sulejman Ugljanin, 3. Sve zajedno: BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Emir Elfić, 4. Koalicija Albanaca Preševske doline, 5. Crnogorska partija – Nenad Stevović i 6. Nijedan od ponuđenih odgovora.

Od šest manjinskih lista, dve predstavljaju koalicije manjinskih političkih stranaka, dok su četiri političke stranke nacionalnih manjina samostalno izašle na izbore. Koaliciju Sve zajedno formirali su predstavnici hrvatske zajednice, a njeni članovi su Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ), Slovačka stranka, Demokratska partija Makedonaca (DPM), Demokratska zajednica Hrvata (DZH), Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM) i Građanski savez Mađara (GSM). Koaliciju Albanaca Preševske doline (KAPD) čine četiri stranke iz Preševa, Bujanovca i Medveđe: Stranka za demokratsko delovanje (SDD), Pokret za demokratski progres (PDP) Jonuza Muslija, Demokratska unija Albanaca Rahmi Zuljufjua i Demokratska unija doline Skendera Destanija.¹ Iako nisu istakle listu na izborima, Demokratski savez Bugara i Rusinska demokratska stranka podržale su listu Crnogorske partije koja je samostalno izašla na izbore.

Najviše poslaničkih mesta osvojio je Savez vojvođanskih Mađara (SVM), dok poslanička mesta u Narodnoj skupštini Republike Srbije od manjinskih lista nije osvojila jedino Crnogorska partija (tabela 1). SVM je jedina manjinska stranka koja je uspela da ostvari bolji rezultat nego na prethodnim parlamentarnim izborima. Štaviše, od kada je ukinut izborni prag od 5% za stranke nacionalnih manjina, SVM na svakim narednim izborima dobija sve veći broj skupštinskih mandata. Na parlamentarnim izborima održanim 21. januara 2007. godine SVM se sa 1,30% samostalno osvojenih glasova izborio za 3 poslanička mandata, na narednim izborima 11. maja 2008. godine SVM je izašao u trojnoj Mađarskoj koaliciji (SVM, DSVM i DZVM), koja je sa 1,81% glasova dobila 4 mandata, dok će nakon izbora 2012. godine SVM sa 1,75% glasova samostalno imati 5 poslanika u Narodnoj skupštini (Lučić, 2008). Iako je u koaliciji osvojio veći broj glasova nego pri samostalnom izlasku na izbore, kada se pogleda broj mandata, SVM-u se samostalan izlazak na izbore nesumnjivo isplatio.

¹ Koalicioni dogovor predviđa da se za vreme trajanja poslaničkog mandata na tom mestu smenjuju predstavnici svih stranaka koje učestvuju u koaliciji proporcionalno njihovoj snazi na lokalnim izborima 6. maja.

Lista koju predvodi dr Sulejman Ugljanin je i 2007. i 2008. godine osvajala po dva mandata, ali je na izborima 2012. osvojila manji procenat glasova nego ranije.² Koalicija Albanaca Preševske doline takođe je osvojila jednak broj mandata kao ranijih godina i nešto manji procenat glasova.³ Crnogorska partija je i na ovim izborima ostvarila sličan rezultat kao i na prethodnim izborima. Koalicija Sve zajedno se očigledno isplatila njenim članovima jer su uspeli da se izbore za poslaničko mesto, što nijedna od članica koalicije samostalno ne bi uspela.

Tabela 1. Rezultati parlamentarnih izbora za izborne liste nacionalnih manjina 2012. godine

Lista	Osvojeni glasovi (%)	Broj mandata
Savez vojvođanskih Mađara	1,75	5
Socijaldemokratska akcija Sandžaka	0,71	2
Sve zajedno	0,64	1
Nijedan od ponuđenih odgovora	0,59	1
Koalicija Albanaca Preševske doline	0,34	1
Crnogorska partija	0,10	0

Pored šest izbornih lista nacionalnih manjina, veliki broj partija nacionalnih manjina izašao je u koaliciji sa većinskim političkim partijama. Tako su se na listi Čedomir Jovanović – Preokret našle dve stranke nacionalnih manjina: Demokratska partija Sandžaka i Partija Bugara Srbije. Na listi Pokrenimo Srbiju – Tomislav Nikolić našle su se 4 stranke nacionalnih manjina: Bošnjačka narodna partija, Demokratska partija Makedonaca, Romska partija i Pokret vlašskog ujedinjenja. Ujedinjenim regionima Srbije pristupili su Bunjevačka partija, Vlaška demokratska stranka, Sandžačka narodna partija i Demokratska partija Bugara. Konačno, Demokratski savez Hrvata u Vojvodini kandidovao se u okviru koalicije Izbor za bolji život – Boris Tadić, dok je stranka Zajedno za Vojvodinu izašla je na izbore u koaliciji sa Ligom socijaldemokrata Vojvodine. Zahvaljujući predizbornim koalicionim sporazumima, 5 od 12 političkih stranaka nacionalnih manjina koje su na izbore izašle u koaliciji sa većinskim političkim strankama imaju svoje predstavnike u parlamentu. Po jednog predstavnika imaju Bošnjačka narodna partija, Demokratska partija Makedonaca, Romska partija, Pokret vlašskog ujedinjenja i Demokratski savez Hrvata u Vojvodini.

² 2007. godine je ova stranka osvojila 0.84% glasova, 2008. godine 0,92% glasova.

³ 2007. godine je Koalicija Albanaca Preševske doline imala 0,42% glasova, a 2008. godine 0,41% glasova.

Predsednički izbori

Na predsedničkim izborima partije nacionalnih manjina takođe su imale svoje kandidate. Jedan je Muamer Zukorlić iz Novog Pazara, koga je predložila Grupa građana i koga su podržali Sabor Islamske zajednice u Srbiji i Koalicija Albanaca Preševske doline. Drugi manjinski kandidat bio je Ištvan Pastor, koga je predložio Savez vojvođanskih Mađara. Muamer Zukorlić osvojio je 54.492 glasa u prvom krugu predsedničkih izbora, odnosno 1,39% glasova, dok je Ištvan Pastor osvojio 63.420 glasova, odnosno 1,62% glasova. Ištvan Pastor se na predsedničkim izborima prvi put kandidovao 2008. godine, kada je osvojio 2,26% glasova.

Pokrajinski izbori

Na pokrajinskim izborima mandate je osvojio jedino SVM i to ukupno 8 mandata (4 po proporcionalnom izbornom sistemu i 4 po većinskom). Na pokrajinskim proporcionalnim izborima kandidovale su se još tri liste: Sve zajedno – BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Laslo Rac Sabo, Pokret mađarske nade – Balint Laslo i Crnogorska partija – Nenad Stevović, ali ove stranke nisu uspele da osvoje dovoljan broj glasova za osvajanje mandata u Skupštini AP Vojvodine (tabela 2).

Lista	Osvojeni glasovi (%)	Broj mandata
Savez vojvođanskih Mađara – Ištvan Pastor	6,16	4
Sve zajedno – BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Laslo Rac Sabo	0,48	0
Pokret mađarske nade – Balint Laslo	0,59	0
Crnogorska partija – Nenad Stevović	0,26	0

Pored ove četiri liste, kandidate za izbore u drugom krugu, prema većinskom izbornom sistemu imalo je još pet stranaka nacionalnih manjina: DSVM, DZVM, Građanski savez Mađara, Stranka vojvođanskih Slovaka i Savez bačkih Bunjevaca, ali je mandate osvojio jedino SVM.

Kada se rezultati pokrajinskih izbora uporede sa parlamentarnim, primećuje se da će znatno veći broj političkih stranaka nacionalnih manjina biti zastupljen u parlamentu Srbije nego u parlamentu Vojvodine, iako u Vojvodini, prema Popisu stanovništva iz 2002. godine, od ukupne populacije 34,95% čine nacionalne manjine, dok je udeo nacionalnih manjina u populaciji Srbije 17,14% (Republički zavod za statistiku Srbije, 2003). Jedan od razloga za to je što su mnogi pripadnici

nacionalnih manjina istaknuti članovi većinskih političkih stranaka tako da su nacionalne manjine imale svoje predstavnike na praktično svim izbornim listama. Tako se, na primer, na listi Izbor za bolju Vojvodinu – Bojan Pajtić na trećem mestu našla Ana Tomanova Makanova, predsednica Nacionalnog saveta slovačke nacionalne manjine, na osmom mestu Slavko Rac, predsednik Nacionalnog saveća rusinske nacionalne manjine, zatim potpredsednica Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine, kao i predstavnici rumunskog, romskog, makedonskog i hrvatskog nacionalnog saveta.

Rezultati lokalnih izbora

Stranke nacionalnih manjina su na izbore u gradovima Srbije izašle samostalno jedino u Novom Sadu. U ovom gradu Romska demokratska stranka – Tomislav Bokan osvojila je 6,41% glasova i ima 6 odbornika u Skupštini grada, Savez vojvodanskih Mađara – Ištvan Pastor osvojio je 1,9% glasova i NOPO 1,07% glasova, što je ovim dvema strankama omogućilo da imaju po 1 odbornika u Skupštini Novog Sada.

Kada je reč o opštinskim izborima, najbolje rezultate ostvario je SVM. SVM je osvojio značajan procenat glasova u Senti (33,98%), Kanjiži (32,61%), Bačkoj Topoli (30,88%), Čoki (30,04%), Malom Idošu (25,93%), Subotici (22,52%), Adi (19,7%), Novom Kneževcu (17,94%), Bečeju (15,94%), Novoj Crnji (10,21%), Žitištu (8%), Temerinu (7,72%), Apatinu (7,38%), Novom Bečeju (6,38%), Srbobranu (4,74%), Somboru (4,55%) i Zrenjaninu (3,4%).

Od ostalih stranaka koje predstavljaju mađarsku nacionalnu manjinu značajniji broj glasova osvojili su Građanski savez Mađara i DSVM. Građanski savez Mađara je u Senti osvojio 9,04% glasova, što mu je donelo tri odbornička mesta. DSVM je najznačajniji procenat glasova osvojio u Temerinu (7,94% glasova i tri mandata).

Partije albanske nacionalne manjine osvojile su značajan procenat glasova na jugu Srbije i to u:

- Bujanovcu (Demokratska partija Nagipa Arifija sa 23.74% glasova (12 odbornika), PDD sa 19,03% (9 odbornika), PDD – Jonuz Musliu 13,07% (6 odbornika) i Demokratska unija Albanaca – Mejdi Zećiri sa 6,65% glasova (3 odbornika);
- Preševu (Demokratska partija Albanaca 40,6% glasova (17 opštinskih odbornika), PDD 25,4% (10 odbornika), Demokratska unija Albanaca 13,6% (6 odbornika), Grupa građana Demokratski preporod – Ramiz Ljatići 6,5% (3 odbornika), Demokratska unija doline 5,7% (2 odbornika).

Političke stranke bošnjačke nacionalne manjine značajan procenat glasova na opštinskim izborima osvojile su u:

- Novom Pazaru (Evropski Novi Pazar – Rasim Ljajić 32,66% (17 odbornika), SDA – Sulejman Ugljanin 26,31% (14 odbornika), Sve zajedno – BDZ – Emir Elfić 19,88% (10 odbornika), SNP – URS Mirsad Đerlek 7,66% (4 odbornika));
- Priboju (Najbolje za Priboj (SDP–LDP) 14,72% (7 odbornika), SDA Sandžaka 6,56% (2 odbornika), Sve zajedno 3,73% (1 odbornik), zatim Prijepolju (SDP – 16,4% (13 odbornika), DPS – 12,05% (10), SDA – 8,19% (6), BDZ 6,67% (5));
- Sjenici (SDA Sandžaka 23,75% (12 odbornika), Sve zajedno 21,28% (10 odbornika), koalicija Za Sjenicu – SDP–DS–LDP–SDPS – Muriz Turković 15,7% (8 odbornika), Samostalna SDA za Sjenicu 6,5% (3 odbornika));
- Tutinu (SDA Sandžaka Sulejman Ugljanin 54,67% (21 odbornik), Sve zajedno – BDZ – Emir Elfić 23,64% (9 odbornika), Sandžačka narodna partija Mirsad Đerlek 3,2% (1 odbornik)).

Romska nacionalna manjina će predstavnike romskih političkih partija imati jedino u skupštini opštine Opovo, gde je Unija Roma Srbije osvojila 2,54% glasova, i u Beočinu, gde je Romska demokratska stranka – Asan Murina (Cana) osvojila 5,51% glasova i 2 mandata.

Od dve političke stranke slovačke nacionalne manjine, jedino se Stranka vojvođanskih Slovaka izborila da bude predstavljena i to u Bačkom Petrovcu sa osvojenih 5,88% glasova, odnosno 2 odbornička mesta.

Političke stranke vlaške nacionalne manjine osvojile su mandate u Kučevu: Vlaška lista za Kučevo 4,16% glasova, odnosno 1 odborničko mesto, i Vlaška demokratska stranka 3,70% glasova i 1 odborničko mesto. Formalno, stranka vlaške nacionalne manjine, Nijedan od ponuđenih odgovora, u Vladičinom Hanu ostvarila je najbolji rezultat i sa 3% glasova osvojila 1 odborničko mesto.

Crnogorska partija je osvojila po jedan mandat u Malom Idošu (4,86% glasova) i Prokuplju (1,67% glasova).

Savez bačkih Bunjevaca je sa 2,72% glasova osvojio 2 mandata u skupštini Subotice, dok je Bunjevačka stranka – Blaško Gavrić osvojila 2,63% glasova u istom gradu i takođe dva mandata.

Specifičnosti izbora

Prvo, znatno manji broj političkih stranaka nacionalnih manjina odlučio se da samostalno izađe na izbore. Razloge za to što se mali broj partija nacionalnih manjina opredelio za samostalno kandidovanje na izborima možemo naći u nepovoljnim uslovima kandidovanja. Zakonom o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika 2004. godine, kao mera pozitivne diskriminacije za

liste nacionalnih manjina ukinut je izborni prag. Članom 81. ovog zakona propisano je da: „Političke stranke nacionalnih manjina i koalicije političkih stranaka nacionalnih manjina učestvuju u raspodeli mandata i kad su dobile manje od 5% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali“. Izmene zakona, međutim, nisu predvidele i smanjivanje broja potpisa neophodnih za kandidovanje manjinskih lista tako da partije manjina, kao i ostale političke partije, i dalje uz izbornu listu dostavljaju 10.000 potpisa građana (Lončar, 2011: 139–149). Zakonodavac je, s jedne strane, uveo pozitivnu diskriminaciju kada je reč o broju glasova potrebnih za osvajanje mandata, ali je, paradoksalno, uslove za kandidovanje ostavio identičnim. Mnoge političke stranke su, smatrajući da ne mogu da obezbede toliko glasova, odustale od kandidature na izborima.

Da strankama nacionalnih manjina nije lako da skupe 10.000 potpisa čak ni kada se udruže u koaliciju svedoči to što za kandidovanje liste Koalicija Albanaca Preševske doline četiri političke stranke, koje čine koaliciju, nisu mogle same da skupe dovoljan broj potpisa, već su im sa 200 potpisa pomogli članovi URS-a iz Kuršumlje.⁴ Stranka Muamera Zukorlića je takođe pomogla kandidovanje ove liste sakupljanjem 500 potpisa podrške iz Sandžaka, nakon čega je ova koalicija podržala Muamera Zukorlića na predsedničkim izborima.

Drugo, po prvi put je došlo do značajnijeg pokušaja stranaka nacionalnih manjina da se udruže u manjinske koalicije kako bi ostvarile bolji rezultat na izborima. Političke stranke albanske nacionalne manjine su, potaknute dobrim iskustvom zajedničkog kandidovanja na izborima i na izbore 2012. godine izašle u koaliciji. Druga koalicija političkih stranaka nacionalnih manjina koja je istakla listu na majskim parlamentarnim izborima, 2012. godine je koalicija Sve zajedno. Formiranju ove koalicije prethodile su dve inicijative za zajedničkim kandidovanjem stranaka nacionalnih manjina na izborima.

Prva inicijativa je bila da se formira široka koalicija predstavnika nacionalnih manjina. Dogovor o formiranju koalicije postignut je krajem oktobra 2011. godine tokom okruglog stola „Političke partije nacionalnih zajednica u Srbiji u predvečerje izbora“. Na okruglom stolu su učestvovala Crnogorska partija, Savez vojvođanskih Slovaka, Slovačka stranka, Rusinska demokratska stranka, Demokratska zajednica Hrvata, Pokret mađarske nade, Romska partija, Bošnjačka demokratska zajednica, Savez vojvođanskih Mađara, Demokratski savez Bugara, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, Demokratska partija Albanaca, Demokratska partija Makedonaca, Savez bačkih Bunjevaca i Građanski savez Mađara. Ove stranke, međutim, nisu uspele da postignu konačan dogovor o kandidovanju na izborima.

Sledeća inicijativa potekla je od političkih stranaka mađarske nacionalne manjine koje su pokušale da na konceptu manjinske autonomije formiraju

⁴ <http://www.nspm.rs/hronika/urs-pomogao-koaliciji-albanaca-presevske-doline-da-sakupe-potpise-za-ucesce-na-parlamentarnim-izborima-q.html> (pristupljeno 24. 04. 2012)

koaliciju Mađarski zaokret. Koaliciju su formirale četiri mađarske stranke, GSM, Pokret mađarske nade, DSVM i DZVM, ali je DSVM nakon podrške predsjednika Vlade Mađarske SVM-u napustio koaliciju i odlučio da se ne kandiduje na parlamentarnim izborima. Nakon toga su se GSM i DZVM priklonile ideji o zajedničkom nastupu na izborima sa strankama drugih nacionalnih manjina u koaliciji Svi zajedno.

Treće, uprkos tome što je, zahvaljujući Dekadi Roma od 2005. godine, veći akcenat stavljen na zaštitu i unapređenja prava romske nacionalne manjine, nijedna romska politička stranka se nije kandidovala na parlamentarnim izborima, za razliku od 2008. godine kada su predstavnici Roma izašli na parlamentarne izbore sa tri izborne liste. Uprkos tome što prema zvaničnim podacima u Srbiji živi 108.193 Roma, a prema nezvaničnim i do 5 puta više, nijedna od tri političke stranke romske nacionalne manjine nije uspjela da osvoji dovoljan broj glasova za prelazak prirodnog praga. Glavnim razlozima za to mogu se smatrati nedovoljna motivisanost pripadnika romske nacionalne manjine za izlazak na izbore, ali pre svega teritorijalna raštrkanost i razjedinjenost unutar romske zajednice i nedovoljna saradnja između političkih predstavnika Roma. Činjenica da je za kandidovanje izborne liste potrebno 10.000 glasova sprečila je političke stranke romske nacionalne manjine da na ovim izborima uopšte pokušaju da se kandiduju. S druge strane, zbog razjedinjenosti i nedovoljne saradnje, romske stranke nisu ni pokušale da, poput npr. stranaka albanske nacionalne manjine, postignu dogovor o zajedničkom kandidovanju na izborima.

Četvrto, neposredno pred izbore osnovan je veliki broj stranaka nacionalnih manjina. Od 89 političkih stranaka koliko je upisano u Registru političkih stranaka, 51 okuplja nacionalne manjine koje žive na teritoriji Srbije. Najviše partija imaju Bošnjaci – 12, zatim Albanci, Romi i Mađari po 6 partija, Vlasi 4, tri imaju Bugari i Bunjevci, po dve Hrvati, Slovaci, Rumuni i Rusini, a po jednu Crnogorci, Goranci i Makedonci. Od ukupno 51 političke stranke nacionalnih manjina čak 14 je osnovano u protekle tri godine.⁵

Peto, susedna država Srbije, Mađarska, direktno je učestvovala u izbornoj kampanji stranaka mađarske nacionalne manjine. Premijer Mađarske Viktor Orban jasno je podržao SVM na majskim izborima 2012. godine i lično učestvovao u kampanji ove stranke. Iz Mađarske su takođe dolazile poruke kritike pripadnicima mađarske nacionalnosti koji su nastupali na listama nemađarskih političkih

⁵ U 2009. godini osnovane su Pokret mađarske nade, Demokratska levica Roma i dve političke stranke bošnjačke nacionalne manjine, Sandžačko raška partija i Sandžačka narodna partija. U 2010. godini su osnovane Stranka vojvodanskih Slovaka, politička stranka vlaške nacionalne manjine, Nijedan od ponuđenih odgovora i Bošnjačka demokratska zajednica. U 2011. su osnovane politička stranka vlaške nacionalne manjine, Srbija na istoku, politička stranka albanske nacionalne manjine, Demokratska partija, politička stranka rusinske nacionalne manjine, Zajedno za Vojvodinu, Unija Roma Srbije. U prva tri meseca 2012. godine osnovane su Bunjevačka stranka, Bošnjačka narodna stranka i Stranka mađarskog jedinstva.

stranaka. Uključivanje zvaničnika iz Mađarske u izbornu kampanju u Srbiji mnogi su shvatili kao direktno mešanje u unutrašnje poslove jedne države. Posebno nezadovoljstvo su pokazale političke stranke mađarske nacionalne manjine zbog neravnopravnog tretmana od strane matične države.

Zloupotrebe izbornog zakonodavstva

Dve partije su na ovim izborima direktno zloupotrebile zakonodavstvo namenjeno nacionalnim manjinama: Nijedan od ponuđenih odgovora (NOPO) i Romska demokratska stranka. Ove stranke su osnovane kao manjinske stranke zahvaljujući lakšim uslovima za osnivanje stranke nacionalne manjine i, zahvaljujući prirodnom pragu, prešle cenzus i ušle u Skupštinu Srbije, odnosno u Skupštinu Novog Sada.

Stranka Nijedan od ponuđenih odgovora osnovana je kao politička stranka vlaške nacionalne manjine 2010. godine. Zakon o političkim strankama definiše političku stranku nacionalne manjine kao stranku čije je delovanje posebno usmereno na predstavljanje i zastupanje interesa jedne nacionalne manjine i zaštitu i unapređenje prava pripadnika te nacionalne manjine u skladu sa ustavom, zakonom i međunarodnim standardima, uređeno osnivačkim aktom, programom i statutom političke stranke (Zakon o političkim strankama, čl. 3). Prema tome, kako i sami predstavnici NOPO ističu na svom internet portalu: „Manjinska stranka nije ona stranka koju čine pripadnici neke nacionalne manjine, nego ona stranka koja ministarstvu kaže da će posebno zastupati interese određene manjine“.⁶

Sa etičke tačke gledišta nije sporno to što stranku nisu osnovali pripadnici vlaške nacionalne manjine već upravo namere i ciljevi osnivanja ove stranke. NOPO nije osnovana kao politička stranka vlaške nacionalne manjine zarad unapređenja položaja i prava Vlaha u Srbiji, već kako bi zloupotrebila izborna pravila i lakše osnovala političku stranku. Naime, dok je za osnivanje političke stranke potrebno 10.000 potpisa punoletnih i poslovno sposobnih državljana Republike Srbije, političku stranku nacionalne manjine može osnovati tek 1.000 punoletnih i poslovno sposobnih državljana Republike Srbije (Zakon o političkim strankama, čl. 7. i 8). Takođe, za osnivanje političke stranke koja nije manjinska potrebno je izdvojiti znatno više finansijskih sredstava, što su osnivači NOPO-a želeli da izbegnu (Rakić-Vodinić, 15. 04. 2012).

U Izornoj platformi ove stranke se nijednom rečju ne pominju Vlasi, a kamoli predstavljanje i zastupanje interesa vlaške nacionalne manjine i zaštita i unapređenje prava Vlaha.⁷ Kao deo svog programa NOPO je prihvatio i program koji je formulisan u okviru Nove srpske političke misli „Inicijativa za spas

⁶ <http://nopo.org.rs/> (pristupljeno 03. 06. 2012)

⁷ <http://nopo.org.rs/program/> (pristupljeno 03. 06. 2012)

Srbije“.⁸ Od dvadeset tačaka programa se, takođe, ni u jednoj ne pominje vlaška nacionalna manjina. S razlogom se može postaviti pitanje kako je ova stranka uspjela da se registruje kao stranka nacionalne manjine.

Prema Zakonu o političkim strankama, upis političke stranke u registar se, između ostalog, vrši na osnovu statuta i programa političke stranke. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu je nadležno da zatraži od podnosioca prijave za upis stranke u registar da u roku od mesec dana otkloni nedostatke ako prijava, osnivački akt, program i statut političke stranke ne sadrže sve podatke propisane Zakonom o političkim strankama, odnosno ako prijava nije podneta na propisanom obrascu, odnosno ako izjave osnivača nisu date na propisanom obrascu ili ne sadrže overu potpisa. Ako podnosilac prijave u datom roku ne otkloni nedostatke, Ministarstvo je nadležno da odbaci prijavu. Prema Zakonu o političkim strankama, položaj stranke nacionalne manjine utvrđuje se upravo ciljevima stranke i zastupanjem interesa nacionalne manjine, što se utvrđuje upravo programom stranke. Postavlja se pitanje da li je Ministarstvo smelo da donese rešenje u upisu ove političke stranke u Registar s obzirom na to da program NOPO-a ne zadovoljava kriterijume na osnovu kojih bi stranka bila registrovana kao stranka nacionalne manjine (Tepšić, 24. 05. 2012).

Sporno je i to što su neupućeni birači zbog imena ove stranke mogli da pomisle da se zaokruživanjem broja ispred ove stranke na glasačkom listiću opredeljuju da ne glasaju ni za jednu od ponuđenih opcija. Pozicija poslednje izborne liste na glasačkom listiću dodatno je doprinela ovakvom uverenju određenog broja građana. Postavlja se pitanje da li je i kako moguće osnovati stranku pod imenom koje potencijalno može da dovede birače u zabludu. Prema Zakonu o političkim strankama, naziv političke stranke ne može da sadrži lično ime, naziv strane države i stranog pravnog lica, niti može samo pozivati na ili asociirati na političke stranke koje su sprovodile nasilno rušenje ustavnog poretka i narušavanje teritorijalne celokupnosti Republike Srbije, kršenje zajamčenih ljudskih ili manjinskih prava ili izazivanje i podsticanje rasne, nacionalne ili verske mržnje (čl. 18). Naziv političke stranke takođe ne može biti identičan nazivu druge političke stranke koja je upisana ili uredno prijavljena za upis u Registar, odnosno koja je brisana iz Registra pod uslovom da od dana brisanja iz Registra nije proteklo više od četiri godine, odnosno takav da izaziva zabunu u javnosti ili povređuje moralna osećanja građana (čl. 19). Naziv stranke Nijedan od ponuđenih odgovora ne spada ni u jednu od pomenutih kategorija, zbog čega je zakonski bilo moguće da se stranka registruje pod ovim imenom.

S druge strane, Romska demokratska stranka osvojila je 6,41% glasova u Novom Sadu i pravo na šest odbornika u Skupštini grada. Iako je osnivač ove stranke, Bela Kurin, pripadnik romske nacionalne manjine, na listi odbornika

⁸ <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/inicijativa-za-spas-srbije.html> (pristupljeno 03. 06. 2012)

ove stranke nema nijednog pripadnika romske nacionalne manjine. Stranka ovo objašnjava time što „među romskom populacijom ima malo obrazovanih ljudi” (prema Latković i Lalić, 10. 05. 2012). Pored toga, od 6 odborničkih mesta, koliko je ova stranka dobila u skupštini Novog Sada, četiri su pripala članovima porodice Bokan.⁹

Zaključak

U pokušaju da sumiramo zapažanja izneta u analizi učešća manjinskih stranaka i grupa na izborima 6. maja 2012. godine, pre svega je značajno istaći da su političke stranke nacionalnih manjina aktivno učestvovala na izborima za sve nivoe vlasti i uspele da se izbore za to da se u najznačajnijim predstavničkim institucijama u Srbiji nađe bar nekoliko predstavnika nacionalnih manjina. Najbolje rezultate ostvarili su predstavnici mađarske nacionalne manjine, a pre svega SVM koji je osvojio mandate i u Narodnoj skupštini Republike Srbije, Skupštini AP Vojvodine i velikom broju lokalnih samouprava. Analiza je pokazala i da političke stranke nacionalnih manjina sve više uviđaju značaj međusobne saradnje i šansu da sklapanjem predizbornih koalicija ostvare bolje rezultate na izborima. S druge strane, izbori su pokazali da za kandidovanje stranaka nacionalnih manjina ozbiljnu prepreku predstavlja uslov da za kandidovanje izborne liste prikupe 10.000 potpisa građana. Jedna od posledica toga je da se na izborima nije kandidovala nijedna stranka romske nacionalne manjine. Konačno, povoljniji uslovi za registrovanje manjinskih stranaka uticali su na to da se formira veći broj stranaka nacionalnih manjina i da one budu aktivnije u izbornom procesu, ali su oni uticali i na to da određeni pojedinci i grupe pokušaju da ih zloupotrebe.

Literatura

- Inicijativa za spas Srbije, <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/inicijativa-za-spas-srbije.html> (Datum posete: 03. 06. 2012).
- Izborna lista kandidata za izbor odbornika Skupštine grada Novog Sada, Romska demokratska stranka, <http://skupstinans.rs/latinica/gradska-izborna-komisija/1547-izborna-lista-romska-demokratska-stranka-tomislav-bokan> (Datum posete: 02. 06. 2012).
- Izborna platforma NOPO, <http://nopo.org.rs/program/> (Datum posete: 03. 06. 2012)
- Latković, Nataša i Lalić, Ana (10. 05. 2012.), „Velike prevare glasača: Romska stranka bez Roma, vlaška lista bez Vlaha“, Blic, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/322971/Velike-prevare-glasaca-Romska-stranka-bez-Roma-vlaska-lista-bez-Vlaha> (Datum posete: 04. 06. 2012).

⁹ <http://skupstinans.rs/latinica/gradska-izborna-komisija/1547-izborna-lista-romska-demokratska-stranka-tomislav-bokan> (pristupljeno 02. 06. 2012)

- Lončar, Jelena (2011), „Izborna formula i reprezentacija manjina“, u: Stojiljković, Zoran i Spasojević, Dušan (ur.), *Preporuke za izmenu izbornog zakonodavstva u Srbiji*, Beograd: NDI, str. 137–151.
- Lučić, Zoran (2008), „Pogled na izborne rezultate“, u: Mihajlović, Srećko (ur), *Oko izbora 17: parlamentarni izbori u Republici Srbiji, 11. maja 2008. godine*, Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju.
- Pokrajinska izborna komisija, Izveštaj o privremenim rezultatima izbora za poslanike u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine nakon ponovljenog glasanja održanog 20. maja 2012. godine, <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/docs/2012izvestajV2krug.pdf> (Datum posete: 01. 06. 2012)
- Pokrajinska izborna komisija, Rezultati izbora za poslanike u Skupštinu Autonomne pokrajine Vojvodine po proporcionalnom izbornom sistemu, održanih 6. maj 2012. godine, <http://www.pik.skupstinavojvodine.gov.rs/Strana.aspx?s=rezultati2012p> (Datum posete: 01. 06. 2012)
- Rakić-Vodinelić, Vesna (15. 04. 2012), „Da li će Vukadinovićeve bruka postati javna“, Peščanik, <http://pescanik.net/2012/04/da-li-ce-vukadinoviceva-bruka-postati-javna/> (Datum posete: 17. 04. 2012)
- Republička izborna komisija (09. 02. 2007), Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi/IzvestajRIK210107.htm> (Datum posete: 01. 06. 2012)
- Republička izborna komisija (10. 05. 2012), Izveštaj o konačnim rezultatima izbora za predsednika Republike, održanih 6. maja 2012. godine, <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/RezultatiRIK%20PR%20IK%20060512.htm> (Datum posete: 30. 05. 2012)
- Republička izborna komisija (10. 05. 2012), Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine, <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/RezultatiRIK%20NP%20060512.htm> (Datum posete: 30. 05. 2012)
- Republička izborna komisija (20. 05. 2008), Izveštaj o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije, <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/RezultatiRIK110508.htm> (Datum posete: 01. 06. 2012)
- Republički zavod za statistiku Srbije (2003), *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002: Stanovništvo. Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima*, Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Tepšić, Goran (24. 05. 2012), „NOPO – „rupa u zakonu“ ili zakon u rupi“, Politika, <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/NOPO-rupa-u-zakonu-ili-zakon-u-rupi.sr.html> (Datum posete: 30. 05. 2012)
- Zakon o izboru narodnih poslanika, Službeni glasnik RS, 35/2000, 57/2000, 72/2003, 75/2003, 18/2004, 101/2005, 85/2005.
- Zakon o političkim strankama, Sl. glasnik RS, br. 36/2009.

Abstract: This paper analyzes the participation of political parties of national minorities in Serbian elections on May 6th 2012. The first part of the paper is dedicated to presenting the results of parliamentary, presidential, provincial and local elections for the electoral lists of national minorities, while the second part points to certain characteristics of these elections in terms of participation of minority parties and groups.

Key words: national minorities, political party of national minority, elections 2012, electoral legislation.

Despot Kovačević
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

BELI LISTIĆI – NA IZBORIMA 2012.*

Sažetak: Organizovana kampanja „belih listića“ za parlamentarne i predsedničke izbore u Srbiji 2012, kao vid izborne apstinencije, nastojala je da na određeni način delegitimiše izbornu ponudu i da podstakne političke aktere na promene u izbornom zakonodavstvu. Pravni okvir izbora u Srbiji, po svojoj prirodi, svaku vrstu izborne apstinencije oslobađa uticaja na krajnji izborni rezultat političkih aktera, tako da broj i uticaj „belih listića“ ostaju pretpostavka na osnovu koje se može raspravljati na datu temu. Nakon izbora, procene uticaja ove kampanje veoma su zanimljive u politikološkoj analizi.

Ključne reči: beli listić, izborna apstinencija, izbori

Jedno od veoma zanimljivih obeležja parlamentarnih i predsedničkih izbora u Srbiji 2012, pored niza drugih, svakako je i kampanja „belih listića“. Najpreciznije rečeno, ovi listići predstavljaju vid organizovane, političke, izborne apstinencije. Naizgled mali uticaj i beznačajnost ove teme u predizbornom periodu pokazala se kao jedna od zanimljivih aktivnosti u izbornom i postizbornom periodu i kao kampanja koja je privukla podršku određenih ljudi, ali i tako što je otvorila niz rasprava u javnosti. U ovom tekstu ćemo pokušati da objasnimo šta su zapravo „beli listići“, gde je njihovo utemeljenje i kakav uticaj imaju na rezultate izbora, s obzirom na komponente izbornog sistema u Srbiji. Takođe, govorićemo i o pretpostavkama kako su i na koji način oni uticali na rezultate pojedinih kandidata, političkih partija i koalicija na izborima 2012. godine.

Apstinencija (lat. abstinentia – odustati, lišiti se) u širem smislu znači uzdržavanje od određene aktivnosti, odnosno delovanja. U političkom smislu, ona znači uzdržavanje od glasanja pri izboru predstavničkih tela od strane birača, kao i uzdržavanje od glasanja pri donošenju odluka u takvim kolektivnim telima. Ona može biti spontana i organizovana (Politička enciklopedija, 1975: 43)

Kampanja „belih listića“ mogla bi se okarakterisati kao apstinencija u političkom smislu, ali bi ovakav vid političkog uzdržavanja bilo preciznije svrstati u kategoriju organizovane političke apstinencije. „U pojedinim slučajevima apstinencija može biti i izraz i sredstvo političke borbe i izražavanja političkog stava.

* Student master studija i Demonstrator na Fakultetu političkih nauka.

U takvom slučaju najčešće je u pitanju organizovana apstinencija – tj. ona koja nastupa kao posledica akcije organizovane političke snage (npr. neke političke partije koje traže od svojih pristalica da ne uzmu učešća u izborima da bi na taj način izrazili neki politički stav, odnosno postigli neki politički efekat: uticali na rezultat izbora, izrazili svoje nepoverenje u objektivnost izbora itd.)“ (Politička enciklopedija, 1975:43–44). „Beli listići“ predstavljaju organizovanu političku apstinenciju, nezavisnu od političke partije, ali se svakako mogu okarakterisati kao akcija organizovane političke snage. Politička snaga koja je podržala ovu kampanju obuhvata mnoštvo različitih ljudi – one koji su bili ili nisu bili u nekoj od političkih partija, one koji su i dalje politički aktivni, ali i one čije mišljenje nosi određenu težinu i ima uticaj na javno mnjenje u Srbiji. Na srpskom – „beli listić“, na engleskom govornom području – „blank ballot“ ili „white ballot“, na nemačkom govornom području – „Weißwählen“, na francuskom – „le vote blanc“, konotacija je svuda slična.

Zanimljivo je posmatrati ih kroz *cost-benefit* analizu i teoriju racionalnog izbora. Antoni Dauns u svojoj ekonomskoj teoriji demokratije ističe „racionalnog glasača“ kao pojedinca koji glasa po istom principu postupanja, kao i u drugim odlukama „ukoliko je dobit (benefit) od glasanja veća od troškova (cost), on glasa, ako nije, onda on apstinira“ (Downs, 1957a: 260). Sama pojava „belih listića“ daje nam povod da govorimo o racionalnosti ovakvog izbora, bar kada je reč o određenom broju glasača koji su se opredelili za ovakav vid glasanja. Relevantnost „belih listića“, dakle, dobija značaj s povećanjem broja takvih birača, pa bi njihov veliki broj mogao da znači i delegitimaciju samih izbora, odnosno delegitimaciju političkih subjekata koji učestvuju na izborima, a samim tim i izabranih kandidata za određene pozicije, zavisno od nivoa izbora.

U uporednoj praksi nalaze se razni primeri ovih listića, u zavisnosti od toga koji je motiv i efekat koji žele da postignu birači. Primera radi, u Belgiji, zemlji koja ima najstariju tradiciju obaveznog glasanja, na izborima se pojavljuje veliki broj nevažećih (belih listića), tako da ih je na poslednjim izborima za Predstavnički dom bilo 6,64 odsto (460.375 glasova) (www.electionguide.org/results.php?ID=1549), što je verovatno odgovor nezadovoljnih građana zbog obaveznog glasanja. Drugi zanimljiv primer jeste kampanja „belih listića“ u Velikoj Britaniji. „Pred parlamentarne izbore u Britaniji 2010, na društvenim mrežama, putem blogova i na druge načine izneseni su validni argumenti o tome kako prazni glasovi mogu da ojačaju i obnove demokratiju“ (Rakić-Vodinelić, 2011).

Osnovno pitanje jeste šta predstavlja „beli listić“ u Srbiji i koje su posledice njihove pojave na izborima, odnosno na učinak celokupne kampanje. U zakonodavstvu Republike Srbije „beli listić“ ne postoji kao takav, može se samo svrstati u kategoriju „nevažećih glasačkih listića“, koji je zakonom definisan na sledeći način: „Nevažeći glasački listić jeste nepopunjeni glasački listić, listić koji je popunjen tako da se ne može utvrditi za koju se izbornu listu glasalo i listić na kome

je zaokruženo više od jedne izborne liste“ (član 75. Zakona o izboru narodnih poslanika, „Službeni glasnik RS“, broj 35/2000). U ovakvo objašnjenje se uklapa i ono što je rečeno o načinu sprovođenja akcije „beli listić“ na dan izbora, kao i celokupna kampanja koja je to promovisala. Pitanje njihove svrhe je sporna stavka u ovoj kampanji, s obzirom na ciljeve koji su pretpostavljeni i s obzirom na sam izborni sistem Republike Srbije i ograničenja koja donosi. Izorno zakonodavstvo je takvo da učinak „belih listića“ eliminiše u potpunosti. Naime, u Srbiji nemamo na snazi, ni na jednom nivou sprovođenja izbora, odredbu prema kojoj je potreban određen broj glasača koji su izašli na izbore ili važećih glasova da bi oni bili uspešni, samim tim „beli listići“ su irelevantni i na istom nivou uticaja kao i apstinenti koji nisu ni izašli na izbore. Takođe, oni nemaju uticaj na izborne rezultate, jer se uzimaju u obzir samo važeći glasački listići i na osnovu njih se izračunava rezultat izbora, pa tako oni ne utiču ni na to koliko ko ima mandata ili ko će od političkih partija, pokreta ili koalicija ući u parlament. Dakle, u formalnom smislu, „beli listići“ ne znače apsolutno ništa i ne mogu da utiču na izborne aktere pojedinačno ili sve zajedno, kao ni na norme koje propisuje izborni zakon.

Sama kampanja je zasnovana na peticiji Inicijative MI17 i zahtevima za promenu, prema njihovom mišljenju, loše zakonske regulative koja se odnosi na izbore. Bila je propraćena različitim aktivnostima i performansima (npr. kurs dopunskih časova iz crtanja za parlamentarne izbore u Centru za kulturnu dekontaminaciju) (www.dostaje.net), brojnim skupovima i tribinama o ciljevima i uticaju „belih listića“ (npr. tribina „Ekstremi sivila – kakav trag će ostaviti 6. maj“, koja je održana u Domu omladine), kontinuiranim onlajn debatama o ciljevima i uticaju (npr. V. Pavićević vs. M. Dereta, V. Pavićević vs. I. Stanković na www.peščanik.net/2011/10/beli-glas/), velikom količinom različitih poziva i objašnjenja na internet stranicama (www.dostaje.net), kao i blogovima, društvenim mrežama i tako dalje. U ovim debatama se moglo čuti mnoštvo intelektualnih javnih rasprava – neki su govorili o besmislu i nesvršishodnosti, o lošim namerama „belih listića“ na štetu nekih političkih subjekata ili na štetu svih, drugi su govorili o njihovim prednostima, o elementima građanske neposlušnosti i o građanskoj odgovornosti u sprovođenju ove kampanje i slično. Kako predizborni, tako i postizborni period protiče u znaku nedoumica o učinku „belih listića“.

Njihov značaj ili uticaj pronalazi se kada je reč o pitanjima u vezi s demokratskom konsolidacijom, kao i generalnim odnosom političkih aktera i građana prema demokratiji u Srbiji. „Beli listići“ na ovom polju demokratije mogu da prikažu nivo participacije građana, da suštinski prikažu njihov odnos prema izornoj ponudi i borbu protiv „partokratije“, koja je izvesno usporila demokratske reforme u Srbiji i da, na taj način, prikažu nezadovoljstvo i ospore legitimitet izabranih predstavnika, političkih partija i političke scene u Srbiji. Ono što su učesnici ove kampanje istakli jeste da su potrebne izmene izbornog zakonodavstva, da

je neophodno preispitivanje demokratije u Srbiji, težnja ka promeni pogleda na politiku i promeni ciljeva koje ima aktuelno političko vođstvo u bavljenju politikom (kako u vlasti, tako i u opoziciji). Glavni cilj je svakako bio da se prikažu nedostaci demokratije u Srbiji, ili kako to kažu akteri kampanje, „upravljana demokratija“, „fasadna demokratija“, tj. demokratija s velikim nedostacima.

„Beli listići“ mogu da prikažu mnogo toga, ali mi ne možemo da prikažemo njihov broj. Rezultati svih dosadašnjih parlamentarnih izbora pokazuju nam da broj „nevažećih glasačkih listića“ varira od izbora do izbora, i da je matematički izveden prosek za svih osam parlamentarnih izbornih ciklusa (ne računajući izbore 2012) bio 3,18 odsto nevažećih glasačkih listića (parlamentarni izbori 1990, 1992, 1993, 1997, 2000, 2003, 2007. i 2008). Rezultati izbora 2012. prikazuju nam podatak od 4,37 odsto nevažećih glasačkih listića, što je malo odstupanje od prosečnog broja nevažećih listića na izborima u Srbiji. Ono što mogu da tvrde nosioci kampanje „beli listić“ jeste da je ovo ipak određeni učinak s obzirom na to da je u poslednja tri izborna ciklusa bilo znatno manje nevažećih listića nego što je to slučaj sa parlamentarnim izborima 2012. godine. Ekstreman primer, kada je reč o broju nevažećih listića, predstavljaju izbori za Veće građana Savezne Republike Jugoslavije, kada je bilo 12 odsto nevažećih glasova, odnosno 448.785 nevažećih glasačkih listića (Stojiljković, 2008: 506).

Tabela 1. Parlamentarni izbori u Republici Srbiji 1990–2012.

Parlamentarni izbori	Broj izašlih glasača	Broj nevažećih listića	% nevažećih listića
1990.	5.035.613	205.212	4,07
1992.	4.723.711	275.861	5,84
1993.	4.300.440	171.824	4,15
1997.	4.139.080.	164.307	3,96
2000.	3.752.170	89.378	2,39
2003.	3.825.471	49.755	1,30
2007.	4.033.586	65.468	1,62
2008.	4.141.176	88.148	2,16
2012.	3.912.904	176.995	4,37

*Rezultati u tabeli 1 preuzeti su sa sajta Republičke izborne komisije www.rik.parlament.gov.rs

Rezultati drugog kruga predsedničkih izbora, održanih 20. maja 2012, pokazuju da je broj nevažećih glasačkih listića bio „samo“ 3,14 odsto ili 98.664, što je znatno manje u odnosu na parlamentarne izbore održane 6. maja 2012. godine. Takođe, taj broj značajno ne odstupa od broja nevažećih glasova u odnosu

na ranije predsedničke izbore (2008. – 1,72 odsto – 78.806; 2004. – 1,36 odsto – 42.975) (www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm).

Na osnovu rezultata izbora možemo samo izvesti pretpostavku o broju „belih listića“ i učinku kampanje, ali ne možemo da tvrdimo koliki je taj broj, pa je zbog toga teško govoriti o stvarnom uticaju ovih listića. Veliki deo javnosti je o njima govorio kao o indirektnom uticaju na glasače koalicije Preokret, koalicije oko Demokratske stranke, kao i uticaju na glasače predsedničkog kandidata Borisa Tadića; smatralo se da poziv na „bele listiće“ uzima glasove ovim političkim opcijama. Teško je tvrditi ovako nešto, s obzirom na to da je „poziv“ bio upućen celokupnoj javnosti i svim biračima u Srbiji. Oni koji iznose ovakve tvrdnje osnov nalaze u tome što su neki od aktera i simpatizera ove kampanje bivši članovi i funkcioneri pomenutih političkih opcija. Ako je ona zaista uticala na glasače na ovaj način, ne možemo da krivimo nosioce kampanje, jer oni nisu u svojim zahtevima i ciljevima istakli javno bilo koji osnov za to. Kao prilog cele priče možemo da dodamo i to da je prema zvaničnim rezultatima razlika između predsedničkih kandidata Tomislava Nikolića i Borisa Tadića u korist prvog bila 70.111, a broj nevažećih listića 98.664, pa bi se opet, na osnovu pretpostavke, moglo reći da su „beli listići“ imali uticaja. Posebno je indikativno da koalicija Preokret nije prešla cenzus u Beogradu, a da je u nekim centralnim beogradskim opštinama broj nevažećih listića bio veliki, čak natprosečan za te opštine (Vračar 6,45 odsto nevažećih listića a Stari grad 6,54) i odskakao od republičkog nivoa nevažećih glasova. (www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm) Ako ima uticaja „belih listića“, možemo govoriti o njemu iz razloga što se „nevažeći glasački listići“ u natprosečnom broju pojavljuju u sredinama gde je ranijih godina glasačko telo bilo više naklonjeno ovim subjektima, što opet ne može da bude tvrdnja.

U kolikoj je meri ova kampanja ispunila postavljene ciljeve ostaje otvoreno pitanje. Možemo reći da je privukla pažnju javnosti, da je otvorila rasprave o demokratiji i demokratskim procesima u Srbiji ali, isto tako, možemo reći i da nije oduzela legitimitet trenutnoj političkoj sceni Srbije i da ih nije podstakla na promene u izbornom zakonodavstvu, koje su bile prvenstveni cilj. Možda je ovo samo jedan novi mehanizam za kontrolu vlasti i opozicije, i jedno upozorenje da se stalno moraju preispitivati utvrđeni mehanizmi izbora vlasti i izgradnje demokratskog društva.

Ono što kao zaključak možemo izvesti jeste da zakonski okvir u Srbiji „belim listićima“ daje mali, gotovo nikakav prostor za prikazivanje njihove svrhe, da su ostali motivi i ciljevi teško utvrdivi i da ih je još teže koristiti kao argument za pritisak na vlast da se menja odnos prema demokratiji i da se izade iz partitokratskog vladanja. Postizborni proces i naredne godine će pokazati da li će neki od ciljeva „belih listića“ biti ispunjeni, a javnost i građani će ostati uskraćeni za podatak u kojoj je zaista meri ova kampanja uticala na ishod eventualnih promena.

Literatura

- Downs, Antony (1957a), *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, New York.
- Politička enciklopedija (1975), Savremena administracija, Beograd.
- Rakić-Vodinelić, Vesna (2011), „Prazni glas“, www.pescanik.net/2011/11/prazni-glas/ (datum pregleda 26. maj 2012).
- Stojiljković, Zoran (2008), *Partijski sistem Srbije*, Službeni glasnik, Beograd.

Ostali izvori

- Zakon o izboru narodnih poslanika Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, broj 35/2000.
- www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm (datum pregleda 26. maj 2012).
- www.dostaje.net (datum pregleda 22. maj 2012).
- www.electionguide.org/results.php?ID=1549 (datum pregleda 15. maj 2012).
- www.peščanik.net/2011/10/beli-glas/ (datum pregleda 27. maj 2012).

Abstract: An organized campaign of „white ballots“ for the parliamentary and presidential elections in Serbia 2012th as a form of electoral abstention, had a purpose to, in the propriate way, delegitimise election bid and to encourage political actors to changes in electoral legislation. The legal framework for elections in Serbia, by their nature throw away any type of electoral abstention from the impact of the final election result of political actors, so that the number and impact of „white ballots“ based on the assumption remains that can be discussed on a given topic. After elections, the estimates of the impacts of this campaign are very interesting for political analysis.

Key words: white ballot, electoral abstention, elections.

MONITORING IZBORA

MONITORING IZBORNE KAMPANJE

Sažetak: Parlamentarne, predsedničke, pokrajinske i lokalne izbore, koji su održani maja 2012. u Srbiji, kao i izbornu kampanju koja je prethodila izborima, pratili su međunarodni i domaći posmatrači, kao i državne institucije. U tekstu su predstavljeni različiti aspekti i do sada objavljeni nalazi monitoringa koji su sprovodili međunarodni posmatrači relevantnih tela OEBS-a i SE, Republička izborna komisija, Republička radiodifuzna agencija i Agencija za borbu protiv korupcije, kao i nekoliko domaćih nevladinih organizacija (CESID, Transparentnost–Srbija, Fond BKV, Birodi), prateći, između ostalog, regularnost izbornog procesa i njegovu usaglašenost sa međunarodnim standardima, predstavljanje učesnika na izborima u medijima, finansiranje izborne kampanje, odabir i pristup temama u izbornoj kampanji.

Ključne reči: izbori, kampanja, posmatračka misija, učesnici na izborima, emiteri, finansiranje, ravnopravnost, međunarodni standardi, nadzor

Različite aspekte majskih izbora 2012. i kampanje koja im je prethodila pratili su međunarodni posmatrači, državne institucije i nevladine organizacije. U ovom tekstu se ukratko predstavljaju njihovi postupci i učinci.

Međunarodni posmatrači

Majske izbore (predsedničke i parlamentarne) pratile su eminentne međunarodne organizacije. Njihovi preliminarni izveštaji (objavljeni dan nakon parlamentarnih i dan posle drugog kruga predsedničkih izbora), koji su za sada jedino dostupni, sadrže zajedničke stavove posmatračke misije u kojoj su učestvovali Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a (OEBS/KDILJP–OSCE/ODIHR), Parlamentarna skupština OEBS-a (PS OEBS) i Parlamentarna skupština Saveta Evrope (PSSE). Treba napomenuti da su nalazi ove misije zasnovani na dokumentima, razgovorima s predstavnicima učesnika na izbore, državnih institucija i drugih aktera, kao i na neposrednom uvidu u rad RIK-a i dela biračkih odbora. Procena je obavljena radi utvrđivanja „da li su izbori održani u skladu sa opredeljenjima OEBS-a i standardima koje je za sprovođenje demokratskih izbora propisao Savet Evrope, kao i da li su održani u skladu s nacionalnim zakonodavstvom“.

Kako se u preliminarnom izveštaju od 7. maja 2012.¹ navodi (slični navodi mogu se naći i u izveštaju od 21. maja²), „parlamentarni i prevremeni predsjednički izbori pružili su biračima veliku mogućnost izbora među različitim političkim opcijama a kandidati su bili registrovani na način koji je obuhvatao sve opcije“. „Kampanja je sprovedena u povoljnom okruženju u kojem su se poštovala osnovna građanska i politička prava. Takođe je bio prisutan visok nivo poverenja među zainteresovanim stranama u izbornom procesu u profesionalnost i integritet izborne administracije. Iako je medijsko okruženje pluralističko, prisutan je nedostatak transparentnosti u pogledu vlasništva nad medijima, dok su određene zainteresovane strane u izbornom procesu istakle potrebu za uravnoteženijim izveštavanjem medija tokom celokupnog perioda izborne kampanje. Potrebno je uložiti i dodatne napore u ostvarivanje većeg integriteta izbornog procesa, posebno u odnosu na transparentnost upisivanja birača u birački spisak.“

U vezi s medijima navodi se da „su prenosili biračima različite političke stavove kroz emitovanje emisija uživo, besplatna i plaćena predstavljanja, izveštavanje o vestima i televizijske debate. I dok se, s jedne strane, biračima omogućavao pristup širokom spektru informacija o različitim učesnicima izbora, na osnovu kojih bi oni trebalo da donesu odluku kao dobro obavešteni pojedinci, za njih bi bilo korisnije da su pratili snažnije analitičko i kritičko izveštavanje kako o kampanji tako i o državnim organima“, te da je „određen broj sagovornika [...] izrazio zabrinutost zbog pritiska koji na medije vrše političke stranke i državni organi“.

Izveštaj takođe navodi da „nisu zabeleženi ozbiljniji incidenti“ tokom glasanja (na kontrolisanim mestima), da su „izborne komisije ispunjavale svoje dužnosti na profesionalan način iako su zabeleženi manji proceduralni problemi“, da tako „zbog lošeg kvaliteta paravana za glasanje, tajnost glasanja nije bila ispoštovana“, da se „prebrojavanje glasova odvijalo na pravilan, transparentan i profesionalan način na većini posećenih biračkih mesta“.

Posmatrači se osvrću na pojedine slabosti zakonodavnog okvira i pored poboljšanja Zakona o izboru narodnih poslanika iz 2011. (poput odredbe Ustava „koja predviđa imperativne mandate“, odsustvo odredaba o posmatračima i objavljivanju rezultata na biračkim mestima). U vezi sa organima koji sprovode izbore, posmatrači su sugerisali uspostavljanje „prelaznog nivoa izborne administracije između RIK-a i biračkih odbora“.

U vezi s jedinstvenim biračkim spiskom, posmatrači ukazuju na to da „nije postojala obaveza da se omogući javna provera biračkih spiskova tokom postupka verifikacije, ali su birači mogli proveriti svoj upis upućivanjem zahteva

¹ Link za originalni izveštaj na engleskom: <http://www.osce.org/odihr/elections/90335> – u tekstu je korišćen nezvaničan prevod izveštaja na srpski.

² Link za originalni izveštaj na engleskom: <http://www.osce.org/odihr/elections/90703> – u tekstu je korišćen nezvaničan prevod izveštaja na srpski.

svojoj opštini, na internet stranicama ministarstva ili slanjem SMS-a“. „Iako uputstva RIK-a omogućavaju podnosiocima izbornih lista da provere „celokupan birački spisak“, Ministarstvo (za državnu upravu) ostalo je pri stavu da niko neće moći da proveri celokupan birački spisak“ (pozivajući se na zaštitu podataka o ličnosti). „Ovakva odluka nije doprinela ublažavanju zabrinutosti kod određenih učesnika izbora u vezi s činjenicom da značajan broj birača, koji su svojim potpisima podržali izborne liste, uopšte nisu upisani u birački spisak, odnosno opovrgavanju navoda u izveštajima o velikom broju birača koji nisu registrovani“.

Nakon sumarnog prikaza najvažnijih nalaza, u izveštaju se detaljnije obrađuju pojedini aspekti izbornog procesa, daju preporuke ili opisuju potencijalno sporne situacije, bilo da je reč o neposrednim zaključcima posmatrača ili informacijama koje su dobili iz drugih izvora (izdvajanje izvršio autor ovog teksta iz pojedinih delova Izveštaja):

- Potreba da se ispituju navodi o „rasprostranjenosti kupovini glasova među romskom populacijom, uznemiravanju zaposlenih s različitih strana kao i mogućim zloupotrebama u korišćenju javnih sredstava“, radi „očuvanja poverenja koje javnost ima u izborni proces“;
- „Dva dana pred izbore uhapšen [je] određeni broj etničkih Albanaca, uključujući i lokalnog kandidata, jer su navodno počinili ratne zločine 2001. godine“; „ova hapšenja na prilično vidljiv način objavio [je] ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić, koji je i sam kandidat na izborima“;
- U predizbornom periodu „Agencija za borbu protiv korupcije nije podnela ni protiv jednog kandidata ili izborne liste nijednu prijavu ali je od dve stranke zatražila informacije o pojedinačnim troškovima njihovih kampanja“. Zakon predviđa, kako se kaže, „obavezu ABK da objavi svoje zaključke o izveštajima stranaka“ ali „ne propisuje rok za objavljivanje takvih izveštaja na internet stranicama ABK, čime se potkopava efikasnost kontrolnog mehanizma koji je uveden Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti“;
- „ZFPA nije dovoljno jasan na koji način se utvrđuje razlika između finansiranja redovnih aktivnosti stranke i onih aktivnosti koje se odnose na kampanju; on ne obezbeđuje jasne mehanizme odnosno ne upućuje na druge zakone za utvrđivanje vrednosti nenovčanih priloga, ne sadrži odredbe koje se odnose na pozajmice i nije dosledan u primeni sankcija za učinjene prekršaje“;
- „Određen broj sagovornika procenio [je] kako 70–90 procenata finansiranja političkih stranaka zavisi od javnih sredstava, što uzrokuje zabrinutost jer takav nivo učešća javnih sredstava može dovesti do prevelike zavisnosti stranaka od državnih subvencija“;

- Besplatno predstavljanje lista je emitovano na RTS 2, koji ima manju gledanost;
- Prigovori i odluke RIK o prigovorima nisu objavljeni već su samo dostavljeni učesnicima na izborima; Upravni sud je rešavao o žalbama na zatvorenim sednicama, objašnjavajući to „kratkim rokovima koje propisuje zakon, oslanjajući se pri tom na sopstveno tumačenje Zakona o upravnim sporovima iz 2009. godine“. Kratki rokovi i nepostojanje transparentnih rasprava „nisu u skladu sa opredeljenjima OEBS-a i ostalim međunarodnim standardima za održavanje demokratskih izbora“;
- „RRA ne objavljuje svoje odluke po prigovorima u celosti već na svoje internet stranice postavlja informacije o odlukama“;
- Od 9. maja nadalje kampanja je bila usredsređena na navode o izbornoj prevari, koje su iznela četiri učesnika izbora a za koje su ostale stranke tvrdile da su politički motivisani. Delovanje institucija u ovom slučaju naglasilo je potrebu za uspostavljanjem sistema koji će na primereniji način reagovati u slučajevima rešavanja izbornih sporova;
- Način na koji je RIK doneo odluku o konačnim rezultatima izbora održanim 6. maja, te nekoliko drugih odluka, odražavao je povećanu polarizaciju članova RIK-a u skladu s njihovom stranačkom pripadnošću. Pozitivan potez RIK-a, u skladu s primerima dobre prakse u svetu, bilo je objavljivanje pregleda izbornih rezultata po biračkim mestima na RIK-ovoj internet stranici;
- Iako su određeni prigovori, podneti RIK-u, sadržavali navode o ozbiljnim nepravilnostima, svi su bili odbačeni, uglavnom zato što nisu bili podneti u skladu s procedurom za podnošenje prigovora;
- U nalazima koji se odnose na period između prvog i drugog kruga predsedničkih izbora kaže se, između ostalog, da su „neki od zapisnika o radu biračkih odbora dostavljeni opštinama u kojima su se prikupljali podaci uz značajna kašnjenja“, da postoje informacije da je razlog za to nedovoljno stručno usavršavanje članova biračkih odbora, kao i održavanje više izbora istovremeno;
- „U periodu između dva kruga, Agencija za borbu protiv korupcije nije odgovorila ni na jedan zahtev Ograničene misije OEBS-a/KDILJP-a za dostavljanje dodatnih informacija o potrošnji sredstava u kampanji niti je objavila bilo kakve dodatne informacije o finansiranju kampanje“;
- U vezi s medijskim predstavljanjem, Misija konstatuje pojavljivanje predsedničkih kandidata u emisijama zabavnog karaktera, kao i „zakasneli odgovor RRA“ od 10. maja na primedbe u vezi s gostovanjem g. Tadića na TV Prva;
- Kaže se da je podneto ukupno 83 prigovora u vezi sa izborima od 6. maja, da su „materijali za sednice bili podeljeni članovima RIK-a samo

nekoliko minuta pre početka svake sednice“, da je „RIK odbacio sve prigovore, od kojih većinu zbog toga što nisu bili podneti u skladu s procedurom za podnošenje prigovora, odnosno, jer su bili podneti neblagovremeno ili su ih podnela lica koja prema zakonu nisu ovlašćena za podnošenje prigovora“, da su „neki od prigovora sadržavali navode o ozbiljnim prekršajima, uključujući i navode koji su potencijalno mogli da dovedu do poništavanja izbornih rezultata na onim biračkim mestima na koja su se prigovori odnosili“, da su „neki članovi RIK-a predložili da RIK samoinicijativno ispita te navode ali njihov predlog nije usvojila većina članova RIK-a“, te da se „mogao steći utisak da su članovi RIK-a kod odlučivanja o prigovorima bili podeljeni u skladu sa stranačkom pripadnošću umesto da deluju u cilju pružanja podrške integritetu izbornog procesa“;

- „Kombinacija nekoliko činilaca je umanjila delotvornost RIK-a u pružanju pravnog leka i slabila ulogu komisije u obezbeđivanju integriteta procesa“, uključujući i sledeće: „vrlo kratki rokovi za podnošenje prigovora i zakonske odredbe koje je RIK usko tumačio“, kao i to da je „odluku Vrhovnog suda kojom RIK-u nije dozvoljeno poništavanje izbora ukoliko nije podnet zvanični prigovor, RIK je tumačio kao zabranu da navode samoinicijativno ispita“;
- RRA je posmatračkoj misiji dostavila detaljne informacije o prigovorima i dozvolila članovima Ograničene misije da prate njen rad ali da, „u odnosu na širu javnost, i dalje nedostaje transparentnost u načinu na koji RRA donosi odluke o prigovorima“, i da se „time nanosi šteta potencijalno pozitivnoj ulozi koju agencija može imati u rešavanju prigovora koji se odnose na elektronske medije“, i
- „Za neke prigovore nije pronađeno rešenje; RIK je objasnio da su oni u nadležnosti Nadzornog odbora koji nikada nije formiran uprkos zakonskoj obavezi.“

Monitoring Republičke izborne komisije

Iz onoga što je navedeno u izveštaju posmatračke misije OEBS i SE može se videti da je Republička izborna komisija ograničila svoj nadzor na razmatranje podnetih prigovora i odbacivanje tih prigovora iz formalnih razloga, bez ispitivanja, po sopstvenoj inicijativi, spornih situacija koje bi mogle da poljuljaju poverenje u izborni proces.

Pored toga, iako nije reč o monitoringu RIK-a, treba istaći da je pred ove izbore RIK unela neke pozitivne promene u svoj rad, kao što je objavljivanje podataka o sastavu biračkih odbora po strankama koje su predložile članove, na osnovu čega javnost po prvi put može da uvidi koliko su novca predstavnici poje-

dinih stranaka, koalicija i grupa građana dobili za sprovođenje izbornog procesa,³ kao i da je ispravnost postupanja RIK-a osporena i u nekim slučajevima koji se u izveštaju OEBS/SE ne pominju – npr. u vezi s proglašenjem liste stranke Nijedan od ponuđenih odgovora.⁴

Monitoring Republičke radiodifuzne agencije

Republička radiodifuzna agencija, u skladu sa svojim ovlašćenjima, pravovremeno je donela Opšte obavezujuće uputstvo za ponašanje emitera u izornoj kampanji,⁵ kojim je neka sporna pitanja, koja su se javljala ranije, uredila na bolji način (npr. jasnija pravila u vezi s predizbornim plaćenim terminima, u vezi sa emitovanjem oglasa za pojedine vrste izbora kod emitera koji imaju određenu željenu zonu pokrivanja). Takođe, Uputstvo je i ovaj put sadržalo bitna pravila o tome da emiteri treba da omoguće oglašavanje učesnika na izborima pod istim finansijskim i tehničkim uslovima, kao i zabrane o remećenju programske šeme i predstavljanju. Međutim, neka pitanja su ostala nedovoljno pokrivena, poput načina i obima predstavljanja aktivnosti javnih funkcionera tokom kampanje, kao i nadzora nad internet medijima (koji su elektronski mediji u smislu aktuelnih propisa, ali čiji rad RRA ne nadzire).

Kroz proaktivni monitoring, RRA je prikupila emitovane sadržaje od nacionalnih i određenog broja drugih emitera (regionalni, lokalni), i nakon analize predstavila podatke u sumarnom obliku. Na osnovu tih izveštaja građani mogu da saznaju dužinu trajanja reklama i zakupljenih termina za svaku izbornu listu ili kandidata na svakoj od TV stanica s nacionalnim pokrivanjem, RTV-u, Radio Beogradu i Radio B92, podatke o prisutnosti lista, kandidata i javnih funkcionera u informativnom programu tih TV i radio stanica i slično. Izveštaji RRA se ne bave cenama za političko oglašavanje, niti drugim pitanjima poštovanja Uputstva. Objavljena su četiri izveštaja za različite periode kampanje.⁶

³ <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi/295%20Odluka%20Numericki%20prikaz.htm>

⁴ <http://pescanik.net/2012/05/pravosude-izborne-komisije-vlasi-doka-deja-vu/>

⁵ http://www.rra.org.rs/uploads/useruploads/Obavezujuca_uputstva/Uputstvo_izbori_2012.pdf

⁶ <http://www.rra.org.rs/cirilica/article/Izvestaj-RRA-o-nadzoru-programa-emitera-tokom-predizborne-kampanje-za-predsednike-izbore-2012-godine-2-krug>

<http://www.rra.org.rs/cirilica/article/Treci-Izvestaj-RRA-o-statistici-predizbornog-programa>

<http://www.rra.org.rs/cirilica/article/Drugi-Izvestaj-RRA-o-statistici-predizbornog-programa>

<http://www.rra.org.rs/cirilica/article/Prvi-Izvestaj-RRA-o-statistici-predizbornog-programa>

Reaktivni monitoring RRA je sprovodila prema primljenim pritužbama ili po informacijama koje su objavljene na drugim mestima. O tome se može suditi na osnovu podataka koje je sama RRA objavljivala kao saopštenja.⁷ Tako se u saopštenju od 23. maja 2012. govori o čestitki EU predsedniku Srbije na izboru, koja je objavljena na internetu u doba izborne tišine, pa se zaključuje da RRA nije nadležna za postupanje u tom slučaju, jer je reč o „drugim vidovima elektronskih medija“ a ne o TV i radio stanicama; u saopštenju od 19. maja konstatuje se „grubo kršenje predizborne tišine“ kablovskih emitera TV KCN Svet Plus 3; saopštenjem od 11. maja obaveštava se o prosleđivanju dopisa A. Stankovića (novinar HRT-a) kojim je ovaj tražio zaštitu svojih autorskih prava; saopštenjem od 10. maja opovrgava se da je RRA zabranila emitovanje emisije u kojoj gostuje predsednički kandidat SNS-a u emisiji *Informativno veče sa Ivanom Ivanovićem*; saopštenjem od 10. maja ukazuje se na moguće povrede Uputstva – osvrt na to što je pred početak izborne tišine TV Pink bitno promenila programsku šemu i četiri časa pred ponoć emitovala uživo gostovanja predsedničkih kandidata, uz ocenu da je „interesovanje javnosti prihvatljiv razlog za bitnu izmenu programske šeme i da neće biti pokretan postupak“, analiza emisije TV Prva, uz ocenu da je *Informativno veče sa Ivanom Ivanovićem* emitovano u različitom terminu i sa izmenjenim nazivom u odnosu na standardnu emisiju, te da će „nakon detaljnih analiza i izveštaja službe RRA dati svoju konačnu ocenu“, uz podsećanje na dužnost emitera da tokom kampanje u drugom krugu izbora omoguće prisustvo obojice kandidata; u saopštenju od 7. maja Savet RRA je dao opširno tumačenje člana 16. obavezujućeg Uputstva koji, između ostalog, nalaže da sadržaj političkih reklama mora biti istinit i proverljiv od strane nadležnih državnih organa, da je dozvoljeno koristiti isključivo javno emitovane audio-vizuelne snimke, da je zabranjeno koristiti neprihvatljive simbole, ime, lik, glas ili delo lica koja nisu učesnici izbornog procesa bez njihove saglasnosti, zabranjeno iznositi podatke ili optužbe o bilo kojem licu osim ako nije reč o podacima koje su nadležni državni organi učinili javno dostupnim, koristiti navode iz istražnog postupka ukoliko je kasnije došlo do oslobođenja lica ili odbijanja optužbe, da je zabranjeno iznositi sadržaje kojima se podstiču diskriminacija, mržnja ili nasilje, i da je zabranjeno manipulisanje izjavama, saopštenjima i sličnim sadržajima radi promene njihovog osnovnog smisla (maliciozne montaže, zlonamerno skraćivanje ili uklanjanje ključnih delova sadržaja i sl.); saopštenje od 30. aprila, kojim se tvrdi da RRA nije zabranila emitovanje nijednog spota; saopštenje od 27. aprila o predstavkama lica koja se pominju u kontekstu optužnica iako su oslobođena odgovornosti; saopštenje od 18. aprila povodom korišćenja dece u spotovima i poziv emiterima da obrate pažnju; saopštenje od 17. aprila, povodom spornog emitovanja spota LSV-a sa S. Miloševićem i V. Koštunicom; saopštenje od 9. aprila povodom pritužbi o cenama zakupljenih termina i malom broju stranaka koje su do tada

⁷ Sva saopštenja su dostupna na: <http://www.rra.org.rs/news/cirilica/category/16/1>

emitovale takve reklame; saopštenje od 2. aprila povodom razmatranja predstavljanja logotipa kompanija u spotovima URS-a; saopštenje od 26. marta u kojem je RRA, povodom predstavljanja URS-a i SNS-a, zaključila da nije dan emiter do tog datuma nije prekršio pravila emitujući priloge o aktivnostima državnih organa i državnih funkcionera; saopštenje od 18. marta povodom tvrdnji da je RRA zabranila *Insajder*.

Monitoring Agencije za borbu protiv korupcije

Agencija za borbu protiv korupcije je 7. novembra 2011. donela Pravilnik o posmatračima izborne kampanje⁸, a tokom 2012. je organizovala obuku za posmatrače. Sudeći prema navodima iz štampe,⁹ angažovano je 165 terenskih posmatrača, koordinatora i centralnih koordinatora u 23 grada, koji „prate obim i vrstu aktivnosti stranaka u kampanji tako što obilaze teren i evidentiraju plakate, bilborde, štandove ili prate druge aktivnosti partija, posebno skupove i eventualne mitinge“, „izveštaje dostavljaju nedeljno Agenciji, Agencija podatke razvrstava u odnosu na stranke i izbore o kojima je reč“. Takođe se navodi da „građani u svakom trenutku mogu da se obrate posmatračima ili Agenciji pismom ili mejlom, kako bi se pravilno informisali o tome koje ponašanje političkih partija je dozvoljeno u izornoj kampanji, ili da dostave prijavu u slučajevima kada smatraju da je došlo do povrede pravila finansiranja“. Najzad, kaže se da „Agencija ne kontroliše samu kampanju i aktivnosti koje stranke preduzimaju i u tom smislu reaguje samo u slučaju kada aktivnosti vidno izlaze iz okvira izbornih – ako se radi o humanitarnim aktivnostima ili nedozvoljenom pružanju usluga u vidu lekarskih pregleda, opreme ili organizovanja besplatnih časova i kurseva. Sve druge prijave Agencija prima i odmah obrađuje“.

Tokom kampanje Agencija je neposredno intervenisala u tri navrata, tražeći podatke od predlagача predsedničkih kandidata o određenim troškovima, a pojedini podaci o održanom monitoringu predstavljeni su 3. maja na konferenciji za štampu. Na toj konferenciji¹⁰ Agencija je iznela procene da je 70 odsto troškova predizbornih aktivnosti u vezi s raznim vrstama medijske promocije, kao i procene da je usled manjeg broja održanih mitinga, nego što je to do sada bio slučaj, kampanja jeftinija (Z. Marković), odnosno da je „finansijski pristojnija i jeftinija od ranijih“ (Z. Stojiljković), kao i da je znatan broj aktivnosti sproveden na internetu. Agencija je zatražila podatke o dolasku bivšeg gradonačelnika Njujorka u

⁸ http://www.acas.rs/images/stories/Pravilnik_o_posmatracima_izborne_kampanje.doc

⁹ Intervju direktorke Agencije za borbu protiv korupcije, Zorane Marković, dnevnom listu *Danas* od 31. marta 2012, http://webklip.kliping.rs/stream/pdf?id_user=2085&id_article=2834947

¹⁰ *Politika* od 4. maja 2012, http://webklip.kliping.rs/stream/pdf?id_user=2085&id_article=2867182

Beograd (učesće u kampanji SNS-a), odlasku ministra zdravlja i predsedničkog kandidata URS-a u Dansku i putovanju lidera DS-a u Hanover. Takođe, i direktorka i predsednik Odbora Agencije istakli su da je „antikampanja legitimna“, pozvali učesnike izbora da daju Agenciji podatke o skupim kampanjama političkih protivnika, ukoliko ih poseduju, i obećali da će izveštaji biti dostupni na sajtu Agencije nakon što budu „tehnički obrađeni“. Krajem meseca je saopšteno da je Agencija podnela prekršajnu prijavu protiv ministra zdravlja zbog zloupotrebe javnih resursa, zato što je, tokom boravka u Danskoj, na skupu na kome je bio u svojstvu ministra davao izjave u vezi sa izbornom kampanjom.¹¹

Monitoring drugih državnih organa

Organ koji bi trebalo da vrši aktivan monitoring izborne kampanje jeste Nadzorni odbor. Na osnovu Zakona o izboru narodnih poslanika,¹² „u postupku sprovođenja izbora opšti nadzor nad postupcima političkih stranaka, kandidata i sredstava javnog obaveštavanja u toku izbornih aktivnosti sprovodi nadzorni odbor“. Taj odbor bi trebalo da ima 10 članova od kojih polovinu imenuje Narodna skupština Republike Srbije na predlog Vlade Republike Srbije, a polovinu na predlog poslaničkih grupa u Narodnoj skupštini Republike Srbije iz reda istaknutih javnih radnika, pod uslovom da oni nisu članovi organa političkih stranaka koje učestvuju na izborima. Nadzorni odbor: 1) prati predizborne aktivnosti i ukazuje na eventualne nepravilnosti u postupanju političkih stranaka, kandidata i drugih učesnika u izbornom postupku; 2) kontroliše postupanje sredstava javnog obaveštavanja u primeni odredaba ovog zakona koje se odnose na obezbeđivanje ravnopravnih uslova za predstavljanje podnosilaca izbornih lista i kandidata sa izbornih lista; 3) predlaže mere za poštovanje jednakosti kandidata u izlaganju njihovih programa; 4) obraća se javnosti radi zaštite moralnog integriteta ličnosti kandidata; i 5) upozorava na postupke političkih stranaka organa uprave, kandidata i sredstava javnog obaveštavanja kojima se ometa izborna kampanja i ugrožava jednakost prava svih kandidata.

Takođe su predviđene nadležnosti Nadzornog odbora u vezi s ponašanjem koje „poziva na nasilje, širi nacionalnu, versku ili rasnu mržnju ili podstiče na neravnopravnost polova“, kao i jednakim predstavljanjem kandidata u medijima. Kada je reč o izborima 2012, nije bilo ni pokušaja da se Nadzorni odbor formira.

¹¹ *Politika* od 31. maja 2012, http://webklip.kliping.rs/stream/pdf?id_user=2085&id_article=2889235

¹² „Službeni glasnik RS“, br. 35/2000 i 57/03 – odluka USRS, 72/03 – dr. zakon, 75/2003 – ispr. dr. zakona, 18/04, 101/05 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 28/11 – odluka US, 36/11 i 104/09 – dr. zakon, čl. 99. i 100.

Monitoring nevladinih organizacija

Tokom izborne kampanje 2012. bile su aktivne mnoge nevladine organizacije. Centar za slobodne izbore i demokratiju i ovaj put je organizovao praćenje izbornog procesa preko posmatrača, a u izornoj noći je predstavljao, zajedno s novinskom agencijom Tanjug, rezultate izbora na osnovu pregledanog uzorka.¹³ Grupa nevladinih organizacija je takođe, u saradnji s beogradskim Medija centrom, predstavila svoje viđenje izbornog procesa u izornoj noći.¹⁴

Transparentnost – Srbija je sprovela monitoring finansiranja izborne kampanje, obuhvativši, između ostalog, oglašavanje na nacionalnim elektronskim i štampanim medijima, oglašavanje putem bilborda (na uzorku), monitoring drugih troškova kampanje u Beogradu i više od 20 drugih gradova i opština, ali i podatke o prijavljenim prihodima učesnika na izborima, delovanju javnih institucija u sprovođenju propisa o finansiranju kampanje (npr. prilikom određivanja i raspodele budžetskih sredstava). Preliminarni podaci su predstavljeni na konferencijama za štampu.¹⁵

Biro za društvena istraživanja¹⁶ je sproveo monitoring štampanih i elektronskih medija u izornoj kampanji, predstavljajući kroz četiri dosadašnja izveštaja podatke o poštovanju standarda novinarske profesije, načinu predstavljanja podataka o kandidatima i listama u medijima, zastupljenosti pojedinih učesnika na izborima u medijima, temama koje su dominirale u kampanji i tako dalje.

Fond Biljana Kovačević-Vučo organizovao je monitoring predizborne kampanje u Srbiji 2012, „s ciljem da upozori na kršenje demokratskih načela i pravila koja regulišu izborni proces“, posebno upozoravajući na situacije „kršenja demokratskih vrednosti, izbornih pravila, standarda i praksi i fer-pleja, kao i ljudskih prava i zloupotrebe državnih i društvenih institucija, govor mržnje, diskriminacije itd.“. Nalazi su predstavljeni u četiri tematska biltena.¹⁷

Dešavanja tokom kampanje pratila je i nevladina organizacija CRTA, poznata po projektu Istinomer, koja je na svojem podsajtu¹⁸ objavila mnoštvo podataka i komentara o izborima, listama i programima učesnika. Najzad, treba reći da su se izborima bavile i mnoge druge nevladine organizacije, kroz tematske skupove ali i na druge načine, a u retkim slučajevima i vodile kampanje radi povećanja izlaznosti na izborima.¹⁹

¹³ <http://www.cesid.org/lt/articles/rezultati-izbora-2012/>

¹⁴ <http://www.mc.rs/watchdogging-serbia-izborna-noc-2012.4.html?eventId=8496>

¹⁵ http://www.transparentnost.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&id=28&Itemid=&lang=sr

¹⁶ <http://www.birodi.rs/>

¹⁷ <http://www.bkvfond.org/vesti-i-saopstenja/vesti/monitoring-predizborne-kampanje-2012/>

¹⁸ <http://izbori2012.istinomer.rs/>

¹⁹ npr. Beogradski fond za političku izuzetnost, emitujući spotove između dva izborna kruga na TV stanicama.

Abstract: Parliamentary, presidential, provincial and local elections, held in May 2012 in Serbia, as well as preceding election campaign was followed by international and national observers and relevant state institutions. The text presents various aspects of currently published monitoring findings, including data about work of international observers from relevant bodies of OSCE and CoE, Republican Electoral Committee, Republican Broadcasting Agency, Agency for Fight Against Corruption and several non-governmental organizations (CESID, Transparency Serbia, Fond BKV, Birodi) that monitored, among other things, regularity of election process and its compliance with international standards, representation of election participants in media, election campaign financing, selection and approach to various topics of election campaign.

Key words: Elections, campaign, observing mission, election participants, broadcasters, financing, equality, international standards, oversight.

Zoran Stojiljković
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

FINANSIRANJE IZBORNIH AKTIVNOSTI

Sažetak: Izborne igre su partije sa najvećim mogućim ulogom – u igri je sama pozicija vlasti. Dobitak i pozicija partije/koalicije na vlasti nudi mogućnost usmeravanja politike, ali i distribucije sredstava uz istovremeno smeštanje funkcionera i stranačkih miljenika na jaslje vlasti. Da bi se mnogo dobilo, treba puno i uložiti, pa i zadužiti se kod onih koji očekuju da im se po dolasku na vlast dug, u vidu unosnih poslova i privilegija, i vrati. U demokratskim društvima *građani zato moraju znati ko i pod kojim uslovima daje novac onima za koje glasaju*. Nije svejedno da li se, pored sredstava iz javnih izvora, stranke i kandidati finansiraju milionima malih priloga ili zavise od tek nekoliko desetina najbogatijih. Nije svaki novac ni legitiman i dobrodošao, posebno ne onaj iz anonimnih izvora, od stranih država ili javnih preduzeća i privatnih firmi koje su u ugovornim odnosima sa državom. Da bi politička utakmica bila fer, tokove novca mora kontrolisati nezavisno telo opremljeno sredstvima koja to zaista omogućuju, a ne organi pod kontrolom partija.

Ključne reči: kampanja, kontrola, prihodi i troškovi, korupcija

Antikoruptivni regulatorni okvir i izazovi političke korupcije

Gotovo neodoljivi, sirenski zov novca u politici jeste fenomen star koliko i ljudska težnja za moći i vlašću. Gotovo isto toliko traju i pokušaji da se politika emancipuje od diktata novca i „srebroljublja“. Posebno demokratske režime i ideologije karakteriše nastojanje da se prisustvo novca u politici ograniči i reguliše, odnosno učini legalnim i legitimnim (Stojiljković, 2008).

Potrebno da se zakonski uredi i reguliše politička i izborna aktivnost proizlazi, dakle, iz činjenice da ako vlast može biti unosna, a pri tom nije dovoljno kontrolisana i odgovorna, onda je put korupciji u politici širom otvoren.

Pošto se na vlast dolazi izborima i u međustranačkoj utakmici, onda su izbori i stranke logičan okvir za koruptivnu razmenu i obavljanje transakcija kupovine pozicija, prava ili materijalnih dobara.

Posebno je to slučaj u društvima u kojima partije, kroz manje-više razvijene kartelske sporazume i aranžmane, „poseduju“ državu, odnosno mogu na različ-

tim nivoima vlasti podeliti svojim poslušnicima i miljenicima, koji su ih na ovaj ili onaj način zadužili, na desetine hiljada unosnih poslova i mesta.¹

Kontrola i javni nadzor nad stranačkim finansijama

Kontrola i nadzor finansija imaju ulogu da prvo ograniče, ako ne i u potpunosti spreče, predizbornu prodaju velikim donatorima, a onda i naknadnu, postizbornu korupciju. Nastojanje da se spreči podriavanje i potkopavanje ključnih

¹ U priručniku *Novac u politici: vodič za povećanje transparentnosti u nastajućim demokratijama* (USAID) bliže se objašnjavaju mehanizmi uticaja novca na donošenje političkih odluka.

Koruptivni proces je podeljen na dva perioda i tri segmenta. Prvi, predizborni period, sadrži dva segmenta – nelegalne vidove izbornih prihoda i izbornih troškova. Drugi, postizborni period uključuje treći segment – „vraćanje duga“, odnosno „legalno“ patrontasko zapošljavanje, imenovanje na visoke položaje ili glasanje u skladu sa obećanjem, ali i nelegalne primere korumpiranja funkcionera, glasanja na prodaju, prijema poklona, putovanja.

Jedan od vodećih stručnjaka za političke finansije, Marsin Valeski, sistematizovao je osnovne vidove korupcije stvarajući jednu vrstu tipologije oblika i aktera korupcije vezanih za finansiranje stranaka i njihovih kampanja. U rubrici *nelegalnih rashoda* dominira nelegalna kupovina glasova birača ili poslanika i savetnika, pri čemu se obilato koriste državni resursi, pre svega javni fondovi.

Daleko razvijeniji u kreativniju *prihodnu stranu čine*: prodaja imenovanja, zvanja, titula i pristupa informacijama, iznuda doprinosa od javnih službenika, lično bogaćenje i primanje sredstava od neprimerenih izvora poput organizovanog kriminala, odnosno prisiljavanje privatnika da „plate novac za zaštitu“, kao postizborne dobijene donacije za usluge, ugovore ili promenu politike.

Analizirajući „kreativnu praksu“, Pinto-Dušinski navodi šest oblika izigravanja ili kršenja zakona koji su najkarakterističniji: a) nezakoniti pokloni, b) korišćenje novca stečenog korupcijom za partijske kampanje ili za ciljeve partija, c) upotreba državnih resursa za partijske svrhe, d) prihvatanje sredstava radi obezbeđenja ili obećanja neke koristi, e) uzimanje sredstava iz nečasnih izvora, pre svega iz kriminalnih krugova, f) trošenje novca za zabranjene namene, poput kupovine glasova (Duschinski, 2002: 71–72).

Na drugoj strani, pojačan interes i pažnja javnosti i međustranačka konkurencija vodili su otkrivanju slučajeva korupcije i finansijskih partijskih afera i skandala, poput afere Daso u Belgiji, afere Flik i Kolove afere u Nemačkoj, ili „akcije čistih ruku“ u Italiji.

Pozitivni efekat manifestovao se, dakle, u sve razvijenijim pravilima i procedurama za njihovo detektovanje i, bar uslovno i preventivno, sprečavanje. Strah od negativnih reakcija javnosti zbog slučajeva političke i izborne korupcije, uz istovremeni dalji rast potrebe za finansijskim i materijalnim resursima, opet je, međutim, zavodljivim činio iznalazjenje još složenijih tehnika „upumpavanja i prikrivanja“ sredstava. Pri tome se politička korupcija precizno definiše kao „razmena finansijskih donacija za političke usluge“ (Edwards, 1996: 5).

demokratskih vrednosti i procedura svrstava zakone o finansiranju stranaka u red osnovnih antikorupcionih zakona.

Preporuke IFES-a i drugih međunarodnih organizacija i praksa u okruženju govore u prilog formiranja posebnog, autonomnog i autoritativnog tela zaduženog za kontrolu političkih finansija.²

Komparativna praksa pokazuje da je neophodno da telo koje vrši nadzor i kontrolu finansiranja ima uvid u svu dokumentaciju stranke, kao i mogućnost, kada god se sumnja u istinitost podnetih izveštaja o finansijama, da šalje svoje revizore. To podrazumeva i mogućnost da ovaj organ može da sankcioniše stranku koja je prekršila zakon, ne samo novčano nego i uskraćivanjem daljeg finansiranja, a u ekstremnim slučajevima i isključivanjem iz izborne trke.

Da bi se zadovoljio kriterijum javnosti, potrebno je da stranka, ali i državne institucije, pružaju podnete izveštaje na uvid građanima ili nevladinim organizacijama.

Od stranaka se, osim toga, očekuje da objave za svakog donatora: ime i prezime, identifikacioni broj, visinu te donacije i total.

Pored političkih stranaka, i elektronski mediji, štamparije, izdavači štampanih medija imaju obavezu da objave koliko je svaka politička stranka potrošila na svoju promociju ili reklamu, što dovodi stranke u situaciju da ne smeju da prikrivaju stvarne sume u svojim izveštajima.

Uloga nevladinih organizacija i javnosti jeste da stvaraju pritisak za donošenje i ostvarivanje zakona o slobodnom pristupu informacijama, pokreću inicijative za izmene zakona, iniciraju javnu debatu, stavljaju na dnevni red određene teme, da prikupljaju informacije i konstantno prate rad političkih stranaka i političara, i samim tim vrše određeni stepen javne kontrole.

Karakter i ograničenja rešenja u Srbiji

U Srbiji je tek nakon promena iz 2000, Zakonom o finansiranju političkih stranaka iz 2003, na koherentan i relativno celovit način regulisano kako finansiranje redovnih stranačkih aktivnosti, tako i finansiranje izbornih kampanja, kao i subjekti, obim i ograničenja privatnih i javnih izvora finansiranja političkih stranaka.

² Primera radi, u BIH je, na osnovu primene iskustava iz Slovenije, iz redova stručnjaka i od strane parlamenta, izabrana Centralna izborna komisija. Ova komisija ima autonomne izvore prihoda, mandat da donosi podzakonska akta i raspolaže Službom za reviziju (Petrić, 2006: 113–316). Procenjujući pak značaj javnog izveštavanja i nadzora nad stranačkim finansijama, Herbert Aleksander ističe uverenje da će „efektivni sastav javnog izveštavanja dovesti do finansijske odgovornosti, povećati poverenje javnosti u izborni proces i suzbiti ekcese i zloupotrebe, povećavajući politički rizik svakome ko je uključen u nepravedne ili ilegalne prakse izborne kampanje“ (Alexander, 1976: 172).

Ovim zakonom, primera radi, državno finansiranje stranaka postaje, u odnosu na gotovo eksponencijalno rastuće troškove medijske izborne kampanje, nešto realnije, odnosno izdašnije. Partije, za svoje redovne aktivnosti mogu, srazmerno izbornim rezultatima, računati na 0,15% budžeta Republike Srbije, kao i na 0,1% sredstava iz budžeta teritorijalne autonomije i lokalnih samouprava. Pored toga, u izbornoj godini za finansiranje izborne kampanje, njima se dodeljuje još 0,1% iz budžeta Republike Srbije i 0,05% budžeta opština i pokrajine Vojvodine.

Realno, radi se, na republičkom nivou, o iznosima koji su se kretali između pet i osam miliona evra – približno o iznosu od jednog evra po biraču.

No, rešenja predložena zakonom iz 2003, koja su stupila na snagu 1. januara 2004, imaju brojne slabosti.

Na prvom mestu, Srbija je pripadala grupi zemalja u kojima visina državnih davanja, odnosno javne političke finansije služe kao limit – „sidro“ za utvrđivanje visine prikupljenih sredstava iz privatnih izbora, što je nepotrebno i arbitrarno administriranje.

Prema Zakonu iz 2004, ograničeni su kako ukupna visina, tako i iznos pojedinačnih privatnih priloga, i to i za finansiranje izborne kampanje i za finansiranje rada stranke.

Ukupan iznos iz privatnih izvora finansiranja izborne kampanje jedne stranke limitiran je tako da ne sme preći petinu ukupnih sredstava predviđenih za tu namenu budžetom, što se, imajući u vidu skromna budžetska sredstva, posebno na lokalnom nivou, pokazalo kao nerealno, nepotrebno i praktično neodrživo rešenje.

No, najveći problem i ključnu slabu tačku prakse u Srbiji predstavljalo je zakonsko rešenje kojim su nadzor i kontrola nad partijskim budžetima i troškovima kampanje podeljeni između Odbora za finansije republičkog parlamenta i RIK-a (Republičke izborne komisije), organa u čijem sastavu i radu dominantnu ulogu imaju predstavnici stranaka. Rešenje po kome predstavnici stranaka imaju ključnu ulogu u kontroli stranačkih finansija polazi od iste logike po kojoj bi zečevi najbolje čuvali šargarepu.

Istovremeno, oba organa su lišena dovoljnih sredstava i pratećih službi za efektivno delovanje i praktično bez mogućnosti da sankcionišu kršenje zakona.

Posledično, u toku važenja ovog zakona, nijedan politički akter nije sankcionisan za kršenje zakonskih odredaba, iako je u javnosti dominirala ocena da se radi o daleko većim sumama i indirektnim davanjima od onih iznosa koji su se našli u izveštajima političkih aktera.

Praktično, jedini izlaz iz začaranog kruga bio je da se zakonskim promenama, pored kontrolora, promene i pravila igre i konačno i ponašanje igrača.

Zakon o finansiranju političkih aktivnosti³

Zakon o finansiranju političkih aktivnosti, u odnosu na prethodno rešenje, ima iza sebe široki konsultativni proces, veliki broj uključenih aktera i četiri ključne prednosti.

Pre svega, on je celovit jer, pored delovanja stranaka, reguliše i delovanje i finansiranje i drugih političkih subjekata – koalicija i lista grupa građana.

Tako oni stiču pravo na prikupljanje sredstava, ali i sve obaveze u odnosu na poštovanje zakonskih rešenja, uključiv i evidenciju i kontrolu prihoda i rashoda.

Drugo, ukidaju se ograničenja u pogledu ukupne visine sredstava iz privatnih izvora – akteri politike mogu prikupiti i namenski trošiti onoliko sredstava koliko uživaju poverenje i podršku građana. Istovremeno, postoje jasna ograničenja u odnosu na visinu pojedinačnih priloga kako ne bi bili zavisni od malog broja bogatih i uticajnih. Limiti su postavljeni na 20 prosečnih plata za fizička lica i 200 za pravna lica – iznose koji su značajni, ali ne i toliki da bi njihov davalac mogao da „kupi“ stranku.

Zabranjeni su i dalje anonimni, nelegalni i prilozima donatora koji se mogu naći u konfliktu interesa.

Primerda da, zbog eksponencijalnog rasta troškova, treba ograničiti i ukupne troškove (medijske) izborne kampanje izlazi se u susret stavom da se to može postići indirektno limitiranjem vremena emitovanja i cena plaćenih termina na medijima, pre svega elektronskim.

Kada je o sredstvima iz javnih izvora reč, učesnici izbora dobijaju u jednakom iznosu petinu od ukupnih sredstava za vođenje kampanja, kako bi bili u situaciji da birače upoznaju sa svojim programima. Primerda da će tako svi pohrliti u polje politike otklonjena je obavezom da oni koji ne osvoje minimalni procenat glasova (1%, odnosno za stranke manjina 0,2%) polože *izbornu jemstvo*, odnosno moraju da vrate dobijena sredstva, što svakako uozbiljuje izbornu ponudu.

Sredstva iz budžeta za redovne aktivnosti dele se proporcionalno postignutim rezultatima, uz korekciju u prilog „malih“ koji su uspeli da obezbede parlamentarni status.

Najzad, obezbeđuje se i javna dostupnost podataka o prihodima i rashodima, uključiv i one o visini pojedinačnih priloga, ukoliko prelaze vrednost prosečne mesečne zarade.

Umesto organa pod kontrolom stranaka, kontrolu i nadzor vrši nezavisno telo – Agencija za borbu protiv korupcije. Ona će, pored naknadne kontrole ispravnosti izveštaja, vršiti i paralelni monitoring, odnosno procenu realnosti prikazanih iznosa.

³ Zakon o finansiranju političkih aktivnosti usvojen je u Narodnoj skupštini Republike Srbije 14. juna 2011, a stupio je na snagu 22. juna 2011. godine.

Sistem mera i sankcija od upozoravajućih do prekršajnih, krivičnih i političkih, kojima se, recimo, subjekti prekršioci lišavaju dela ili celine sredstava iz javnih izvora treba da bude srazmeran učinjenom prestupu i da ima odvratajuće dejstvo.

Značajno je, kao i u većini drugih zemalja, produžavanje roka zastarevanja prekršaja na pet godina, što ostavlja dovoljan prostor za njihovo procesuiranje.

Pozicija i ovlašćenja Agencije za borbu protiv korupcije

Nešto širi komentar zaslužuju posebno zakonske odredbe koje se bave krugom odgovornosti i ovlašćenja Agencije za borbu protiv korupcije.

U obavljanju poslova propisanih zakonom, Agencija ima pravo neposrednog i neometanog pristupa knjigovodstvenoj evidenciji i dokumentaciji i finansijskim izveštajima političkog subjekta, kao i da angažuje odgovarajuće stručnjake i institucije. Ima i pravo na neposredan i neometan pristup knjigovodstvenoj evidenciji i dokumentaciji zadužbine ili fondacije čiji je osnivač politička stranka.

Na drugoj strani, politički subjekti koji imaju predstavnike u predstavničkim telima i registrovane političke stranke dužni su da:

– vode posebnu evidenciju o priložima, poklonima i pruženim uslugama bez naknade, odnosno pod uslovima koji odstupaju od tržišnih, kao i evidenciju o imovini;

– podnose Agenciji godišnji finansijski izveštaj, kao i izveštaj o priložima i imovini, uz prethodno pribavljeno mišljenje ovlašćenog revizora licenciranog u skladu sa propisima o računovodstvu i reviziji, do 15. aprila tekuće godine za prethodnu godinu.

Politički subjekat koji učestvuje u izornoj kampanji dužan je da Agenciji podnese i izveštaj o troškovima izborne kampanje, u roku od 30 dana od dana objavljivanja konačnih rezultata izbora.

Izveštaj o troškovima izborne kampanje sadrži podatke o poreklu, visini i strukturi prikupljenih i utrošenih sredstava iz javnih i privatnih izvora.

Izveštaj o troškovima izborne kampanje odnosi se na period od dana raspisivanja izbora do dana objavljivanja konačnih rezultata izbora.

I organi Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, banke, kao i pravna i fizička lica koja finansiraju političke subjekte, odnosno koja su u njihovo ime i za njihov račun obavila određenu uslugu, dužni su, takođe, da, na zahtev Agencije, dostave sve podatke koji su Agenciji potrebni za obavljanje poslova propisanih ovim zakonom.⁴

⁴ Kao *ključne rezultate u svom radu* Agencija navodi da je ustanovljen novi pravni okvir za kontrolu finansiranja političkih subjekata i da je formirana mreža od 165 saradnika koji će pratiti izbornu kampanju u 23 grada Srbije.

Obezbeđivanje sredstava potrebnih za obavljanje poslova kontrole

Sredstva za obavljanje poslova kontrole troškova izborne kampanje za izbore za predsednika Republike, izbore za narodne poslanike, poslanike i odbornike, obezbeđuju se Agenciji u budžetu Republike Srbije.

Izgradnja kapaciteta za monitoring izborne kampanje

Sredstva koja se odobravaju Agenciji za ovu svrhu koristiće se u cilju sprovođenja nezavisnog monitoringa izbornih kampanja. Preko mreže svojih saradnika na terenu, odnosno u gradovima i opštinama, Agencija će skupljati podatke o aktivnostima izbornih lista, odnosno predlagača kandidata. Skupljanje podataka podrazumeva beleženje aktivnosti i troškova koji nastaju u povodu njihove realizacije. Ovi podaci biće upoređivani sa podacima iz izveštaja o utrošku sredstava u izornoj kampanji izbornih lista. Odstupanja i nesuglasice u ova dva tipa podataka biće okvir u kome će Agencija usmeriti svoje dalje aktivnosti u procesu kontrole.⁵

Od ostalih rezultata u okviru nadležnosti navode se:

- izrada vodiča kroz Zakon o finansiranju političkih aktivnosti;
- izrada metodologije monitoringa izborne kampanje;
- unapređenje baze podataka koji se odnose na političke subjekte, prevashodno političke stranke, i koji su od značaja za kontrolu njihovog finansiranja;
 - unapređenje saradnje sa drugim državnim organima, prevashodno sa Ministarstvom finansija, Pokrajinskim sekretarijatom za finansije, odeljenjima za finansije i budžet jedinica lokalne samouprave;
 - unapređenje saradnje sa svim poslovnim bankama čiji su klijenti političke stranke;
 - uspostavljanje bolje komunikacije sa političkim strankama u cilju pribavljanja potrebnih podataka.

Radi efikasnije kontrole finansiranja političkih aktivnosti, direktoru Agencije je dato ovlašćenje da donese podzakonske akte neophodne za primenu Zakona, a u okviru takvih akata da propiše obrasce evidencija imovine i priloga, kao i obrasce godišnjeg finansijskog izveštaja i izveštaja o troškovima izbornih kampanja. Politički subjekti, počev od aprila 2012, na novim obrascima podnose godišnji finansijski izveštaj, a nakon majskih izbora ove 2012, i izveštaj o troškovima izborne kampanje.

(Izveštaj o radu Agencije za borbu protiv korupcije za 2011. godinu)

⁵ U toku novembra i decembra 2011. godine Agencija je, na osnovu javnog poziva, odabrala posmatrače izbornih kampanja, koji će na terenu pratiti aktivnosti političkih subjekata u toku izborne kampanje, te će, na osnovu tako prikupljenih podataka, Agencija moći da napravi projekciju troškova izborne kampanje. To će biti još jedna od uporednih tačaka za proveru izveštaja o troškovima izborne kampanje. Ovakav tip kontrole će se sprovoditi po prvi put u Srbiji. S obzirom na to da se, prema dosadašnjim saznanjima, najveći obim kampanje sprovodi u gradovima bez obzira na nivo izbora, doneta je odluka da se formira mreža od 165

Sankcije

Pored mera upozorenja i prekršajnih mera, zakonom su predviđene i krivične sankcije. Naime, ko daje, odnosno ko u ime i za račun političkog subjekta pribavi sredstva za finansiranje političkog subjekta protivno odredbama zakona, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Ako su izvršenjem dela data ili primljena sredstva u iznosu koji prelazi 1,500.000 dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina. Takođe, ko izvrši nasilje ili preti nasiljem, dovodi u neravnopravan položaj ili uskrati neko pravo ili na zakonu zasnovani interes fizičkom ili pravnom licu zbog činjenice da je dalo prilog političkom subjektu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

U slučaju osude za krivično delo politički subjekat gubi pravo na dobijanje sredstava iz javnih izvora namenjenih finansiranju političkog subjekta.

Iznos sredstava ne može biti manji od iznosa sredstava pribavljenih izvršenjem krivičnog dela ili prekršaja, a najviše do 100% iznosa sredstava iz javnih izvora namenjenih za finansiranje redovnog rada političkog subjekta za narednu kalendarsku godinu.

Smisao ove mere jeste da se spreči moguća zloupotreba sredstava iz javnih izvora i da se istovremeno utiče na efikasnost postupka, budući da je dosadašnja praksa bila da lica protiv kojih se postupak vodi svojim pasivnim držanjem, odnosno neučestvovanjem u postupku, odugovlače okončanje postupka.

Međutim, već u toku 2011, kao jedan od osnovnih problema u primeni zakona, manifestovana je neefikasnost rada prekršajnih sudova nadležnih za ovu vrstu sporova. Sporost u postupanju sudova u velikoj meri otežava efikasno sprovođenje zakona i uspostavljanje sistema odgovornosti za nezakonito postupanje u procesu finansiranja političkih aktivnosti.

Finansiranje izborne kampanje 2012. – preliminarni nalazi

Izborna kampanja za parlamentarne, predsedničke, pokrajinske i lokalne izbore u martu, aprilu i maju 2012, prva je koja se sprovodi nakon donošenja novog zakona o finansiranju političkih aktivnosti.

posmatrača koji će pokrivati teritoriju 23 grada (Beograd i 22 grada) u Republici Srbiji, gde će se pratiti aktivnosti političkih subjekata u izbornoj kampanji za parlamentarne, pokrajinske i lokalne izbore. Shodno broju birača, u svakom od tih gradova utvrđen je broj posmatrača u svakom od njih (izveštaj o radu Agencije za 2011. godinu).

Procenjena sredstva iz javnih izvora

Za izbornu kampanju za parlamentarne izbore u budžetu predviđeno je 843.228.190 din. (oko 7,4 miliona evra po kursu 115 dinara za evro). Deo (20%) koji se deli u jednakom iznosu jeste 168.645.638 (oko 1,5 miliona evra). Ovaj deo je i deo u odnosu na koji se računa izborno jemstvo. Ako se pretpostavi da će svih 18 podnetih lista na parlamentarnim izborima biti sposobno da plati izborno jemstvo, njegov iznos je praktično oko 80.000 evra po listi. Naravno da važi pravilo da što je više prijavljenih, i pri tome platežno sposobnih izbornih lista (kao i kandidata), time se istovremeno smanjuje iznos izbornog jemstva.

Isti iznos su delili i predsednički kandidati, njih 12. Pri tome, polovina iznosa se delila u jednakom iznosu svim kandidatima koji su prihvatili i položili izborno jemstvo (sa izuzetkom Ištvana Pastora). Drugu polovinu, po oko 1,9 miliona evra, dele učesnici drugog kruga predsedničkih izbora, Tomislav Nikolić i Boris Tadić. Pošto je dobila manje od 1% glasova, jedino će Danica Grujičić (SDS) morati da vraća dobijeni novac.

Dakle, sa dosta preciznosti, i pre konačnih izveštaja iz Ministarstva finansija, može se utvrditi i koliko su učesnici na izborima mogli da dobiju novca iz budžeta dok je kampanja još trajala. Reč je o gotovo 10 miliona dinara za svaku izbornu listu i preko 38 miliona dinara za svakog predsedničkog kandidata (videti priloge 3 i 4).

Prema procenama Transparentnosti Srbija (TS), tu je i još oko 550.000 evra za stranke koje su imale kandidate u celoj Vojvodini za pokrajinske izbore i oko 2,5 miliona evra za stranke koje su imale liste na svim lokalnim izborima. Poslednju cifru treba uzeti s rezervom jer gradovi i opštine uglavnom nisu pravilno obračunali koliko sredstava treba da izdvoje za finansiranje kampanje, tako da nije izvesno koliko su novca zaista isplatili.

Gruba procena je da je na svim izborima i na svim nivoima vlasti listama i kandidatima iz javnih izvora dato oko 18 miliona evra. Drugim rečima, stranke koje su učestvovala na svim ovim izborima mogle su da računaju, iz javnih izbora, na oko pola miliona evra iz budžeta dok kampanja traje.

Nakon izbora, od šest najvećih i najuspešnijih političkih igrača koji su imali svoje kandidate i na predsedničkim i na parlamentarnim izborima, bez prihoda iz javnih izvora sa lokalnih nivoa, iz „državnih kasa“ tri su dobila preko milion evra – koalicija oko SNS-a 4,1, oko DS-a 4 miliona evra, a koalicija SPS–PUPS–JS nešto više od 1,5 miliona evra. Tri partije i koalicije prihodovače od države između 800.000 i milion evra – DSS 940.000, LDP i njeni partneri približno 900.000, a URS oko 820.000 evra (prilozi 1 i 2).

Podaci, bar oni oficijelni, o privatnim donacijama, strukturi i visini priloga fizičkih i pravnih lica, kao datoj „logističkoj podršci“, biće poznati kada stranke i štabovi kandidata podnesu izveštaje Agenciji za borbu protiv korupcije u roku od 30 dana nakon zvaničnog proglašenja rezultata izbora.

Na drugoj strani, za redovan rad parlamentarnih stranaka – ukupno je u budžetu za 2012. izdvojeno 926.281.810, od toga do 1. jula 293.860.500, a od 1. jula 633.113.310 (oko 5,5 miliona evra), što je praktično iznos na koji će moći da računaju poslanici i formirane poslaničke grupe u novom sazivu parlamenta.

Procena troškova

Agencija za borbu protiv korupcije, saglasno svojoj ulozi i zakonskoj poziciji, nije tokom kampanje objavljivala nalaze monitoringa troškova izborne kampanje koje vrši, a na konferencijama za štampu istaknut je utisak njenih predstavnika (Zorana Marković, Ivana Petrin, Zoran Stojiljković) da je kampanja u značajnoj meri čak „jeftinija i pristojnija“ od ranijih. Datu ocenu su temeljili na tri vrste argumenata. Prvo, troškovi terenske kampanje, odnosno šetnje stranačkih i predsedničkih karavana kroz Srbiju, u velikoj meri su prebačeni na državne resurse i korišćenje, besplatno ili uz ogromne popuste, prostora i opreme za promotivne izborne nastupe, tribine i konvencije. Na osnovu nalaza posmatrača, konstatovan je i značajan stepen odbijanja građana da učestvuju u kampanji „od vrata do vrata“, kao i odbijanja da im se u sandučiće za poštu ubacuje propagandni materijal. Drugo, u ovoj kampanji zabeležen je i značajan rast (besplatnih) aktivnosti na sajtovima stranaka i kandidata, kao i na sve popularnijim socijalnim mrežama, što je svakako u znatnoj meri redukovalo troškove izborne kampanje. Na trećem mestu, i privatne televizije su u značajnoj meri imale besplatno ili uz velike popuste organizovana predstavljanja i duele stranaka i kandidata. Posebno su nova pravila RRA lišila građanke i građane Srbije zamornih, dugih i skupih plaćenih termina elektronskim medijima.

Po nalazima posmatrača Agencije, nakon prilično zamorne i duge, malo vidljive – time i ne posebno skupe, početne faze, tek je u poslednjih 10–15 dana – u svom finišu, kampanja živnula. Time su, zahvaljujući posebno zahtevnim završnim konvencijama ključnih stranaka, koalicija i predsedničkih kandidata, rasli i troškovi izbornih konkurenata.

Istovremeno, i saznanje ko stoji (time i ko plaća) iza spotova, letaka i bilborda sa kritičkom porukom prema suparničkim kandidatima i listama, u velikoj meri je doprinelo da negativna, kritička kampanja ne sklizne lako u prljavu – *ad baculam* i *ad hominem* (na čoveka, i to batinom) kampanju.

Republička radiodifuzna agencija se, saglasno svojim ingerencijama, nije direktno bavila pitanjima finansiranja izborne kampanje. No, njeno Uputstvo, kojim se vreme za izbornu propagandu ograničava na 90 minuta dnevno po emiteru, pri čemu se svaki učesnik izbora limitira na pet minuta, doprinelo je značajnom smanjenju obima tzv. zakupljenih termina na televizijama i radio-stanicama, a time posredno doprinelo i umanjenju ukupnih troškova kampanje. Postoji i obaveza emitera da pružaju oglasni prostor pod istim tehničkim i finansijskim uslo-

vima. U odnosu na ranije izborne procese, primetan je napredak koji se ogleda u tome što je RRA počela da objavljuje tokom kampanje podatke o ukupnom vremenu koje su kod emitera zakupili pojedini učesnici na izborima. Takođe, zahvaljujući Uputstvu RRA, onemogućeno je oglašavanje drugih „nepolitičkih“ subjekata u vezi sa izbornom kampanjom, odnosno vođenje civilne medijske, stranački nakrivljene, proizborne kampanje.

Na drugoj strani, suprotno prethodnim ocenama, prikupljeni podaci Transparentnosti Srbija pokazuju da je do porasta troškova došlo, pre svega, kada je reč o oglašavanju na televizijama. Po istraživačima TS, samo cena oglašavanja na većim TV stanicama bez obračunatog popusta (koji može biti veliki, naročito kada je reč o privatnim emiterima) u prvom krugu izbora bila je preko 34 miliona evra. Oni ističu uverenje da čak i kada bi popust bio 50%, sav budžetski novac namenjen za finansiranje kampanje (uključujući i ono što partije dobijaju nakon izbora) jedva bi bio dovoljan da podmiri samo ovaj vid oglašavanja. No, u kontaktima sa medijima njima je potvrđena poznata činjenica da stranke i kandidati, posebno oni koji uđu u vlast, odlažu na više godina, ili tek i na kraju samo delimice plate troškove svoga medijskog oglašavanja. Naravno, neizmirena potraživanja za kampanju mogu biti još jedno sredstvo pritiska političkih struktura na medije, ili pak trgovine uticajem u kasnijoj dodeli javnih fondova medijima.

Troškovi oglašavanja u novinama takođe nisu zanemarljivi – u prvom izbornom krugu oni su po TS prešli 1,3 miliona evra (Transparentnost Srbija).

„Državni marketing“ ili sporno korišćenje javnih resursa u kampanji

Agencija za borbu protiv korupcije tokom kampanje nije pokretala prekršajne postupke zbog kršenja Zakona. Agencija se samo u tri navrata koristila svojim ovlašćenjem da i pre održavanja izbora prikupi podatke od učesnika u kampanji u vezi sa pojedinim troškovima (poseta Roberta Đulijanija SNS-u, poseta Borisa Tadića sajmu u Hanoveru i poseta ministra i predsedničkog kandidata Zorana Stankovića Danskoj). Motivacija za ove intervencije bile su polemike prisutne u javnosti, odnosno tvrdnja iz štaba naprednjaka da oni nisu platili dolazak eksgradonačelnika Njujorka Đulijanija, što je logično otvorilo pitanje u čijem je onda finansijskom aranžmanu on stigao u Beograd.

No, makar i na preliminarnoj ravni, ostaje utisak o raširenoj praksi primene „državnog izbornog marketinga“, odnosno korišćenja prednosti pozicije vlasti za sticanje povoljnije pozicije u izornoj utakmici.

Pre svega, i ovoga puta tokom kampanje su se, mada manje nego ranije, otvarala Potemkinova sela, odnosno putevi, mostovi i objekti javnog standarda.

Svojim plaćenim tekstovima u novinama i posebnim novinskim dodacima, a ređe na TV stanicama, izornoj klijenteli su se obraćale i pojedine javne institu-

cije, najčešće lokalne samouprave i javna preduzeća. Imajući u vidu da se u ovim tekstovima (o trošku poreskih obveznika) pohvalno govori o radu aktuelne vlasti, često uz fotografije ili izjave kandidata na izborima, očigledno je reč o korišćenju javnih resursa za potrebe izborne kampanje.

Najzad, u kampanjama nekih lista (naročito URS-a i koalicije oko DS-a) korišćene su, u plaćenim oglasima, informacije o ugovorima i poslovima koje je država zaključila u doba mandata prošle vlade s pojedinim poznatim firmama. Budući da nije saopšteno da su se navedene firme usprotivile ovakvom oglašavanju, ova činjenica se može tumačiti kao posredna podrška tih firmi kampanjama pojedinih kandidata, i kao nenovčani prilog njihovim kampanjama (Transparentnost Srbija).

Postoje indicije o korišćenju već odomaćenih mehanizama zloupotrebe javnih resursa u stranačke svrhe – primera radi, kroz raširenu praksu *last minute* povećanog primanja u radni odnos u javne službe, dodele raznih vidova pomoći pri zapošljavanju, angažovanju zaposlenih u javnim preduzećima i drugim javnim institucijama u kampanji, odnosno čak pojave njihovog (indirektnog) reketiranja.

Osim (zlo)upotrebe javnih resursa, najkrupniji problem u vezi sa sprovođenjem samih izbora jesu slučajevi *kupovine glasova*, od kojih su neki i dokumentovani (npr. snimak iz jednog novosadskog naselja). Prema informacijama koje je TS dobijala, u kupovinu glasova bilo je umešano više političkih stranaka, među kojima ima i vladajućih i opozicionih. Meta kupovine bili su uglavnom siromašniji Romi, cena je navodno bila između 10 i 20 evra, ali o svemu ovome ne postoje dokazi jer učesnici uglavnom ne žele da o tome svedoče.

Treća, sa stanovišta poštovanja izborne procedure i predizborne tišine, legalna ali nekorektna, pre svega iz ugla poštovanja odredaba Zakona o zaštiti podataka o ličnosti, praksa jeste *prikupljanje tzv. sigurnih glasova*, odnosno uznemiravanje građana sms porukama i pozivima, kao i proveravanje da li su se tzv. sigurni glasovi pojavili na biralištima. Sve ovo, čak i kada se zakon ne krši otvoreno, ozbiljno narušava *tajnost glasanja*, nesporno ključni postulat fer i poštenih izbora i bazični princip (izborne) demokratije.

Prilozi

1.

Коалиције око	ДС	СНС	СПС	УРС	ЈДП
Укупно за сва 3 нивоа	460,233,668.26 дин.	472,151,434.51 дин.	178,255,215.70 дин.	93,984,372.37 дин.	102,621,900.71 дин.
Парламентарни (укупно)	196,025,753.22 дин.	212,691,910.43 дин.	132,138,817.49 дин.	54,363,417.41 дин.	62,696,495.99 дин.
1. део	9,920,331.60 дин.	9,920,331.65 дин.	9,920,331.65 дин.	9,920,331.65 дин.	9,920,331.65 дин.
2. део	186,105,421.62 дин.	202,771,578.78 дин.	122,218,485.84 дин.	44,443,085.76 дин.	52,776,164.34 дин.
Председнички (укупно)	249,132,601.60 дин.	249,132,601.60 дин.	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.
1. део	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.	38,325,554.10 дин.
2. део	210,807,047.50 дин.	210,807,047.50 дин.	0.00 дин.	0.00 дин.	0.00 дин.
Покрајински (укупно)	15,075,313.44 дин.	10,326,922.48 дин.	7,790,844.11 дин.	1,295,400.86 дин.	1,599,850.62 дин.
пропорционални систем	6,374,305.44 дин.	5,625,905.26 дин.	3,754,904.81 дин.	387,104.00 дин.	387,104.00 дин.
већински систем	8,701,008.00 дин.	4,701,017.22 дин.	4,035,939.30 дин.	908,296.86 дин.	1,212,746.62 дин.

2.

Коалиције око	ДС	СНС	СПС	УРС	ЈДП
Укупно за сва 3 нивоа	4,002,031.90 €	4,105,664.65 €	1,550,045.35 €	817,255.41 €	892,364.35 €
Парламентарни (укупно)	1,704,571.77 €	1,849,494.87 €	1,149,033.20 €	472,725.37 €	545,186.92 €
1. део	86,263.75 €	86,263.75 €	86,263.75 €	86,263.75 €	86,263.75 €
2. део	1,618,308.01 €	1,763,231.12 €	1,062,769.44 €	386,461.62 €	458,923.17 €
Председнички (укупно)	2,166,370.45 €	2,166,370.45 €	333,265.69 €	333,265.69 €	333,265.69 €
1. део	333,265.69 €	333,265.69 €	333,265.69 €	333,265.69 €	333,265.69 €
2. део	1,833,104.76 €	1,833,104.76 €	0.00 €	0.00 €	0.00 €
Покрајински (укупно)	131,089.68 €	89,799.33 €	67,746.47 €	11,264.36 €	13,911.74 €
пропорционални систем	55,428.74 €	48,920.92 €	32,651.35 €	3,366.12 €	3,366.12 €
већински систем	75,660.94 €	40,878.41 €	35,095.12 €	7,898.23 €	10,545.62 €

Literatura

- Alexander, H. E. (1989), *Comparative Political Finance in the 1980*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pinto-Duschinski, M. (2002), *Financing politics: A Global View*, Journal of Democracy, Volume 13.
- Nassmacher, K. H. (2001), *Introduction: Political Parties – Funding and Democracy*, Paperback, London.
- Nassmacher, K. H. (2003), *Funding of Political Parties*, IDEA, Stockholm.
- Open Society Justice Initiative (2005), *Monitoring Election Campaign Finance: A Handbook for NGOs*, Open Society Institute, New York.
- Petrić, Branko (2006), „**Kontrola finansiranja političkih stranaka – propisi i praksa u BiH**“ U: *Izbori i izborne koalicije* (Zbornik radova), IDES, Bijeljina.
- Stojiljković, Zoran (2008), *Partijski sistem Srbije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Walecki, Marcin (2004), *Political Money and Corruption IFES*, Washington.

Abstract: Election games are hands with the highest possible stake – the very position of government is the stake. Winning the game and position of the party / coalition in power offers the possibility to manage politics, and distribute funds while placing officials and party favorites in the government's crib. To win a lot, one needs to invest a lot, and even to borrow from those who expect their debt will be returned in the form of lucrative jobs and privileges, upon arrival to power.

For this reason, in democratic societies, people must know who and under what circumstances gives money to those who they vote for. It is not the same whether parties and candidates are funded by millions of small contributions, or depend solely on few dozen richest people, in addition to public to funds. Not every contribution is legitimate and welcome – especially those from anonymous sources, from foreign governments or public enterprises and private firms in contractual relations with the state.

For the political competition to be fair, cash flow must be controlled by an independent body equipped with the means that make actual control possible, and not by bodies controlled by political parties.

Key words: Campaigns, control, revenues and costs, corruption.

Jovanka Matić

Naučni saradnik

Institut društvenih nauka, Beograd

IZBORNO IZVEŠTAVANJE 2012: ODSUSTVO NOVINARA*

Sažetak: Monitoring medija tokom parlamentarnih i predsedničkih izbora u Srbiji 2012. kao najveću manu izveštavanja utvrdio je odsustvo analitičke i kritičke uloge medija. Mediji su uglavnom prenosili saopštenja partija, pa su vesti o kampanji imale pretežno pozitivan i propagandni ton. Tekst pokazuje da regulativa medijskog ponašanja zanemaruje ulogu redovnih informativnih programa u adekvatnom informisanju birača. Autor pronalazi dva važna razloga za odsustvo kontrolne uloge medija u izbornom procesu. Jedan je u nasleđu iz devedesetih, kada je opozicija insistirala da se zabrane novinarske analize i komentari, kako bi se izbeglo pristrasno izveštavanje režimski kontrolisanih medija. Drugi je današnji ekonomski položaj medija koji ih čini finansijski zavisnim od države.

Ključne reči: izborna komunikacija, Srbija, medijska regulativa

Izborna komunikacija se već celu deceniju nezasluženo tretira kao neproblematičan aspekt važnog političkog procesa. Od normalizacije političkog života 2000, način na koji mediji ostvaruju svoju ulogu kako bi omogućili građanima da naprave dobar izbor o tome ko će voditi zemlju u budućnosti nije predmet ni ozbiljne političke ni stručne debate, iako je kvalitet izborne produkcije važan indikator demokratizacije izbornog procesa. Domaća i strana posmatračka tela su u svakom izbornom ciklusu tokom protekle decenije ukazivala na određene manjkavosti medijske prezentacije izborne utakmice (nejednak pristup medijima, neravnopravan medijski tretman izbornih učesnika, niski profesionalni standardi izborne produkcije, favorizovanje finansijski moćnijih učesnika i kandidata), ali njihove negativne ocene nisu dovele u pitanje slobodan i fer karakter izbornog procesa u celini.

Međutim, ocene dva nezavisna tima za monitoring parlamentarnih i predsedničkih izbora 2012. – Posmatračke misije OEBS-a i Biroa za društvena istra-

* Autorka je naučni saradnik na Institutu društvenih nauka u Beogradu. Tekst je nastao kao rezultat rada na istraživačkom projektu IDN, *Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup*, evidencioni broj 47010 IDN, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije u periodu 2011–2014. godine.

živanja – ukazuju da medijsko funkcionisanje u izbornom periodu zahteva ozbiljno preispitivanje medijske prakse i regulative, jer kvalitet izborne komunikacije dovodi u pitanje sam njen smisao. Oba tima su zaključila da je najveća mana izborne komunikacije 2012. bilo odsustvo analitičke i kritičke uloge medija.¹ Izveštavanje domaćih medija je čak izjednačeno sa kvalitetom izveštavanja medija u Azerbejdžanu i Tadžikistanu.

Nedostatak je najuočljiviji bio na televiziji. Umesto analize platformi i stavova izbornih učesnika, nacionalne televizije su u redovnim informativnim programima uglavnom emitovale saopštenja partija i vesti naglašeno samopromotivnog karaktera. Kampanja je imala pretežno pozitivan i propagandni ton. Prema nalazima monitoringa, u glavnoj informativnoj emisiji nacionalnog javnog servisa RTS, pozitivan ton je preovladavao u 93 odsto minutaže vesti o koaliciji koju je predvodio DS i u 74 odsto trajanja vesti o njegovom glavnom izbornom rivalu, koaliciji oko SNS-a. Na gradskoj televiziji Studio B, koja je zakonom takođe obavezna da funkcioniše kao javni servis, koalicija oko DS-a je predstavljena na pozitivan način u 99 odsto minutaže, a njen suparnik u 83 odsto vremena. Nije bilo mnogo drugačije ni na drugim televizijama: skoro 70 odsto ukupnog izveštavanja o aktivnostima stranaka i Vlade na svim televizijskim kanalima imalo je pozitivan prizvuk, dok je samo jedan odsto emitovan u negativnom tonu.

Profesionalne kompetencije novinara svedene su na minimum. Oni su samo prenosili govorne iskaze stranačkih lidera, van konteksta njihove odgovornosti za stanje u društvu. Nisu se pravile razlike između nosilaca vlasti i pretendenta na vlast, niti povezivanja vladajućih partija s posledicama njihove vlasti, što je pojedinim partijama vladajuće koalicije (SPS, G17 Plus) omogućilo da se predstave ne kao partije vlasti već kao njeni oponenti. Nije bilo jasnog sučeljavanja programskih prioriteta ni analize očekivanih socijalnih posledica predložene politike, pa publika nije mogla da utvrdi da li su izborni rivali nosioci različitih projekata budućeg društvenog života. Umesto da budu instrument racionalne javne debate između antagoniziranih političkih subjekata kako bi publici olakšali prepoznavanja bazičnih razlika u programskim rešenjima, televizije su se stavile u službu potreba izbornih učesnika. Njima je omogućeno da informativne emisije – koje su najvažniji izvor informacija o kampanji – koriste za samopromociju

¹ U prvom izveštaju Posmatračke misije OEBS-a, nakon tri nedelje kampanje, konstatovano je da „uglavnom nedostaje analitičko i kritičko izveštavanje“. U izveštaju o prvom krugu izbora ocenjeno je da bi biračima „bilo korisnije da su pratili jače analitičko i kritičko izveštavanje kako o kampanji tako i o državnim organima, a u izveštaju nakon drugog kruga izbora „slično situaciji iz prvog kruga, izveštavanje o kampanji je obeležio nedostatak kritičkog i analitičkog izveštavanja“. Zaključak monitoringa Biroa za društvena istraživanja bio je da „mediji svoju ulogu ograničavaju na 'prenošenje' promotivnih informacija o učesnicima kampanje“ i većina „odustaje od svoje kontrolne uloge, odnosno analitičkog i kritičkog izveštavanja“.

i direktno plasiranje izbornih poruka biračima, što nikako nije uloga ove vrste izborne komunikacije.

Vrste izborne komunikacije

Demokratski karakter izbora podrazumeva ravnotežu tri različite grupe prava i interesa učesnika izborne komunikacije – kandidata, birača i medija, koja se obezbeđuje pravnom regulativom izbornog procesa, a u njenom sklopu i regulativom rada medija. S obzirom na cilj izborne komunikacije, brojna savetodavna tela, koja se bave medijskom regulativom (Jakubowicz, 1990), naglašavaju da glavni zadatak medija treba da bude zadovoljavanje interesa i potreba javnosti i da ona treba da ima prioritet u odnosu na druge legitimne interese i prava.

Tokom kampanje, mediji imaju pravo da kontrolišu rad vlasti u organizovanju izbora, da imaju uvid u sve javne informacije od značaja za izbore, da informacije o izborima oblikuju prema profesionalnim pravilima bez cenzure, zastrašivanja ili političkih pritisaka, da ne snose pravnu odgovornost za objavljivanje netačnih ili uvredljivih sadržaja koji potiču od izbornih učesnika, ali i obavezu da partijama i kandidatima obezbede slobodu izražavanja političkih stavova i ravnopravan tretman njihovih izbornih programa i aktivnosti. U ovim složenim aktivnostima izdvajaju se tri posebne uloge medija. Oni treba da izbornim učesnicima obezbede direktno obraćanje biračima, da omoguće biračima da uoče razlike između ponuđenih političkih rešenja, kao i da informišu birače o toku kampanje i o događajima važnim za izbore.

Ovim obavezama odgovaraju različite vrste TV programa. Direktno – novinarski neposredovano – obraćanje biračima ostvaruje se preko programa za direktnu promociju kandidata, bilo preko besplatnih programa predstavljanja ili preko plaćenog reklamiranja. Biračima se omogućuje da uporede programске platforme kroz debatne programe, to jest pojedinačne ili grupne intervjue sa kandidatima, njihove debate ili direktne duele. Obaveštavanje o kampanji i o događajima važnim za izorno odlučivanje obavlja se kroz redovno novinarsko izveštavanje u programima vesti.

Medijska istraživanja pokazuju da redovni informativni programi najjače utiču na izborne preferencije birača, jer oni među publikom uživaju najveći kredibilitet. Po opštim konvencijama i publike i profesionalaca, oni se smatraju najmanje podložnim subjektivnim vrednovanjima novinara. Stoga se kao centralne medijske operacije za regrutovanje biračke podrške smatraju one koje favorizuju jednog izbornog učesnika, a čije rezultate primene publika doživljava kao verodostojne i objektivne.

Među regulatorima izbornog ponašanja medija nema potpune saglasnosti o potrebi posebne pravne regulative načela uređivačke politike informativnih pro-

grama tokom izborne kampanje. Negde takva regulativa postoji, negde je predmet medijske samoregulacije, a negde ne postoji uopšte.

Kada postoji, normiranje uređivačke politike uspostavlja ravnotežu između garantovanja slobode medija i garantovanja korektnog tretmana partija i kandidata. Kada ga nema, redovno medijsko izveštavanje tokom izbornih perioda jeste u kompetenciji uobičajene žurnalističke prakse, odnosno profesionalne odgovornosti. Demokratski standardi medijskog ponašanja u izbornom postupku zahtevaju istinito, uravnoteženo i nepristrasno informisanje. Profesionalna odgovornost ovde podrazumeva odsustvo favorizovanja nekog izbornog učesnika, ali ne isključuje analitičko razmatranje događaja i tema u skladu sa profesionalnim principima korektnosti i objektivnosti. Profesionalni standardi zahtevaju da se izveštava i o činjenicama koje idu na štetu nekog od učesnika i da se prezentiraju priče drugačije od onih koje iz svoje perspektive prezentiraju izborni učesnici. Balans u izveštavanju očekuje se u izveštavanju u celini, a ne u svakoj pojedinačnoj emisiji ili programu.

Neke zemlje se opredeljuju da tokom izborne kampanje zabrane novinarske komentare koji mogu uticati na opredeljenje birača, dok se u drugima upravo komentari i analize smatraju najvećim novinarskim doprinosom kampanji. Novinari često smatraju da nametanje posebnih pravila protiv analitičkih priloga ugrožava slobodu i nezavisnost medija i predstavlja nedopustivo mešanje politike u svakodnevno medijsko funkcionisanje. Oni insistiraju na stavu da je osnov kredibilnog izveštavanja novinarska autonomija, i da se ona mora očuvati i u tako specifičnim vremenima kakvo je vreme pred izbore. Regulativa koja prihvata ovaj princip ukazuje da je dužnost novinara da pomognu biračima da se snađu u izbornom lavirintu, pa prema tome i da komentarišu i analiziraju ponuđene izborne programe i ponašanje kandidata. Televizije koje neguje analitičke sadržaje, u slučaju emitovanja netačnih informacija, povređenoj strani garantuju pravo na odgovor i ispravku.

Tokom izborne kampanje 2012. na domaćim televizijama izostala je uravnotežena slika izbornih zbivanja i raznovrsnost mišljenja i analize, kakve zahtevaju standardi korektnosti i objektivnosti. Novinari su se ne samo odrekli svog prava na analitički pristup izbornim događajima, već su zanemarili svoju obavezu prema građanima – da sučele platforme različitih partija i kandidata, ukažu na značajne nove momente u kampanji i na moguće društvene posledice biračkog izbora, pozivajući se na činjenice i nezavisna ekspertska mišljenja. Takvo izveštavanje je značajno za građane, a smatra se visokoprofesionalnom formom u redovnom novinarskom radu.

Razlog ovome nije nedostatak visokoprofesionalnih autora među brojnim TV novinarima. Van kampanje, redovne informativne emisije relativno često sadrže analitičke, nejednostrane priloge, koje predmet izveštavanja prikazuju iz više uglova i oslanjaju se na raznolika mišljenja. Razlog nisu ni pravila RRA, ma

kako manjkava i neprecizna, jer analitički i kritički pristup njima nije zabranjen. Odsustvo analitičkog i kritičkog pristupa izazvali su neki drugi razlozi.

Nasleđe prošlosti

Jedan od razloga neadekvatne medijske prezentacije izborne kampanje jeste istorija izborne komunikacije u Srbiji. Izorno izveštavanje medija nosi teško nasleđe devedesetih. Po odlikama izborne komunikacije, nijedni izbori iz devedesetih ne mogu se okarakterisati kao slobodni i pošteni (Matić, 2007). Državni mediji su tada funkcionisali kao ideološko-politički servis vladajuće partije/koalicije. Centralne strategije uticaja na birače ostvarivane su preko informativnih programa. Za vreme održavanja prvih pluralističkih izbora 1990, novinari državne televizije su bili najdirektnije angažovani u mobilisanju biračke podrške za vladajuću partiju. Osim toga što su vesti o neizbornim događajima birani tako da pruže odgovarajući bekground za politiku vladajuće partije, a da opozicione partije marginalizuju, vodeća TV lica su angažovana da svojim autorskim komentarima stvaraju pozitivan imidž vladajuće partije i negativan imidž alternative.

Opozicija je od početka problematizovala legitimitet izbora upravo zbog uloge medija u izbornom procesu, a velike napore je usmerila na to da onemogući medijske manipulacije i nekritičko uključivanje medija u kampanju. U pregovorima oko izborne regulative uoči izbora 1992, opozicione stranke su smatrale da su izdejstvovala veliku pobedu time što su primorale vladajuću partiju da usvoji Pravila ponašanja javnih glasila koja su na mnogo detaljniji način nego ranije kodifikovala obaveze medija u prezentaciji izbornih kandidata. Kako bi se izbegla direktna medijska pristrasnost, izričito je zabranjeno komentarisanje političkih događaja i izbornih učesnika. Usvojena regulativa, međutim, nije predviđala nikakve sankcije za kršenje pravila od strane medija, pa su ih novinari državne televizije masovno kršili. Isključivanje novinarskih analiza i komentara ostao je politički ideal medijskog funkcionisanja u vreme izbora.

U vreme ustrojstva državne televizije na način koji je omogućavao direktan uticaj partije na vlasti, na njenu uređivačku politiku, svodenje novinarskog izveštavanja na fer faktografsko izveštavanje bilo je vredan ideal. Sa normalizacijom medijskog funkcionisanja i transformacijom državne televizije u javni servis, on pokazuje svoja ograničenja. Međutim, u međuvremenu je uspostavljena tradicija izveštavanja koja idealnom ulogom medija smatra kratko informativno predstavljanje promotivnih aktivnosti stranačkih lidera. Na aktivniju a neutralnu ulogu novinara nisu navikli ni izborni učesnici ni publika, već ih smatraju nedopustivim mešanjem medija u izborni proces. Izveštavanje se ovim pretvara u drugu vrstu izbornog programa – besplatne promocije izbornih učesnika, a publiku ostavlja bez važnih informacija bitnih za racionalan izbor budućih upravljača zemlje.

U pogrešno tumačenje uloge novinara treba uključiti i pasivno pristajanje novinara da nerazlikovanjem državnog i partijskog marketinga učestvuju u zlo-upotrebama državnih funkcija u svrhu partijske promocije.

Zavisnost medija od države

Drugi razlog za odsustvo kontrolne uloge medija – i za medijsko favorizovanje vladajućih stranaka – jeste aktuelni ekonomski položaj medija, kao posledica nedovršene tranzicije medijskog sistema.

Mediji u Srbiji su ekonomski zarobljeni. Ne postoji regularno i funkcionalno medijsko tržište. Bilo da su u privatnoj ili javnoj svojini, da su nacionalni, regionalni ili lokalni, mediji su ekonomski zavisni od države. S jedne strane, tržište je premalo za suviše veliki broj, pre svega, elektronskih medija kojima je, nepromišljenom medijskom politikom početne regulacije tržišta, omogućeno da postoje, pa su mediji upućeni na dodatne izvore finansiranja. Taj ugrađeni deficit ekonomske samoodrživosti kombinuje se sa značajnom ulogom države, odnosno vladajućih partija, u medijskoj industriji koja bez prekida onemogućuje slobodnu i lojalnu ekonomsku konkurenciju.

Država ima tri direktna kanala kojima može da utiče na rezultate tržišnog poslovanja ne samo medija, čiji je vlasnik, nego i svih ostalih. Ona medijima u statusu javnih preduzeća (takvih je bilo 120 među 467 radio i TV emitera sa dozvolama, 2008. godine) obezbeđuje budžetske donacije, a istovremeno im dozvoljava da posluju na tržištu, čime ih stavlja u privilegovani položaj u odnosu na privatne koje čini ranjivim. Budžetsko finansiranje, a zatim i kadrovska prava osnivača u postavljanju upravne i uredničke garniture, omogućuju direktne kanale za politički uticaj na medijske sadržaje.

Drugo, država može da kontroliše priliv reklamnih sredstava u sve medije pomoću nadzora koje ima nad javnim preduzećima, a koji su uglavnom veliki oglašivači (jedan od najvećih jeste državni telekomunikacioni operator Telekom). Na ovaj način je moguće kontrolisati i medijske sadržaje, jer se reklamnim prihodima mogu nagrađivati poželjni a kažnjavati nepoželjni. Ova vrsta kontrole medijskih sadržaja veoma je efikasna u lokalnim sredinama, gde je priliv od reklama mali i mediji ne mogu da se odreknu potencijalnih prihoda od javnih preduzeća. Mediji zavisni od ovih prihoda veoma paze da se ne zamere lokalnim vlastima. Treće, državni organi mogu direktno da se oglašavaju u medijima na razne načine (jer tu delatnost niko ne kontroliše) i da sa medijima sklapaju specijalne ugovore o posebnim vrstama usluga, kojima takođe mogu da kontrolišu i ekonomski opstanak medija i njihovu informativnu produkciju.

Delovanje medijskog tržišta opterećuje i sprega vladajućih političkih snaga i velikog industrijskog ili trgovinskog biznisa kome je dozvoljeno da se na ne-transparentan način infiltrira u medije i kroz njih ostvaruje zajedničke interese

biznisa i države. Isprepletenost političkih i poslovnih interesa velikih medijskih biznismena, način na koji se ona ostvaruje i njeni efekti, jesu „slepa mrlja“ medijskog sistema Srbije, jer se o tome veoma malo zna, a nadležne institucije nemaju ni zakonsku potporu ni kapacitete da se bave ispitivanjem ovog problema.

Dugotrajni disbalansi medijskog tržišta nisu posledica nemarnosti vladajućih političkih snaga prema medijskom sektoru. Oni su rezultat preokupiranosti vlasti da na postojećoj medijskoj sceni – koju bi ona najradije što duže zadržala u nepromenjenom stanju – održi saveznike. Realna potreba vlasti da medije koristi kao kanal za generisanje javne podrške svojoj politici i za održanje svog položaja jeste razlog što država već celu deceniju nije spremna da izvrši radikalnu transformaciju medijskog sistema i omogući i slobodno delovanje tržišta i razvoj autonomne uređivačke politike tržišno održivih medija. Ta ista potreba dovela je i do strahovite politizacije celokupnog društva i partokratske organizacije države.

Sa zaoštavanjem ekonomske krize, ekonomska zavisnost medija od države, odnosno vladajućih partija i njihovih posebnih interesa, dodatno je povećana. Nedostatak ekonomske nezavisnosti i samoodrživosti onemogućuje autonomnu uređivačku politiku i kontrolnu ulogu medija. Prema nalazima pomenutih monitoringa medijskog delovanja, većina medija je ne samo odustala od analize izbornog procesa već je i favorizovala vladajuće partije. To nisu činili uglavnom oni za koje postoje indicije da su direktno ili indirektno finansijski vezani za opozicione partije.

Za kvalitetnu izbornu komunikaciju neophodna je struktura medijskog sistema koja omogućuje pluralističko medijsko okruženje i uređivačku nezavisnost medija, to jest delovanje medija bez uplitanja vlasti i nezavisno od političkog odnosa snaga uz poštovanje principa novinarskog profesionalizma. Medijsko funkcionisanje u sledećem izbornom ciklusu biće bolje samo ako se uspostavi novi odnos države i medija, koji uključuje transparentno i neutralno finansiranje usluga medija prema javnom interesu. Neophodne su i promene profesionalne ideologije novinara. Njihov zadatak ne treba da bude odustajanje od prava da analitički razmatraju izbornu kampanju, već da analizama u skladu sa profesionalnim principima korektnosti i objektivnosti pomognu biračima da lakše naprave racionalan politički izbor.

Literatura

- Privremeni izveštaj Ograničene misije za posmatranje izbora Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava OEBS-a, Parlamentarni i privremeni predsednički izbori, 6. maja 2012, za period 4–24. april 2012, <http://www.osce.org/odihr/elections/90150>.
- Izveštaj o preliminarnim nalazima i zaključcima Međunarodne misije za posmatranje izbora, Parlamentarni i privremeni predsednički izbori 6. maja 2012. godine, <http://www.osce.org/node/90336>.
- Izveštaj o preliminarnim nalazima i zaključcima Međunarodne misije za posmatranje izbora, Parlamentarni i privremeni predsednički izbori, drugi krug, 20. maj 2012, <http://www.osce.org/sr/odihr/elections/90704>.
- Treći izveštaj Biroa za društvena istraživanja o Monitoringu medija u predizbornom periodu, za period 15–27. april, http://www.mediamonitor.rs/images/BIRODI_Media-Monitoring-III-izvestaj.pdf.
- Article 19 (1994), *Guidelines for Election Broadcasting in Transitional Democracies*, London: Article 19.
- Jakubowicz, Karol (1990), „Electoral Campaigns on Radio and Television: General Principles“, Pragnell, Anthony; Gergely, Ian (ur.), *The Political Content of Broadcasting*, The European Institute for the Media, Manchester.
- Matić, Jovanka (2007), *Televizija protiv birača*, Dobar naslov, Beograd.

Abstract: Monitoring of the media coverage of the 2012 Serbian parliamentary and presidential elections pointed out the absence of analytical and critical role of the media as the main shortcoming of media work. The media largely relied on parties' press releases and therefore the election news was mostly positive and propagandistic in tone. The text shows that the media regulation neglects the role of regular news programs in providing adequate information to voters. The author finds two reasons for the absence of the control role of the media. One is the heritage of the nineties, when opposition parties insisted that journalists' analysis and commentaries were forbidden so that the partial coverage of the regime-controlled media was avoided. The other is the present economic position of the media which makes them financially dependent on the state.

Key words: Election communication, Serbia, media regulation.

**REZULTATI IZBORA
U SRBIJI 2012.**

Rezultati izbora za odbornike Skupštine Grada Beograda održanih 6.maja2012.				
Broj upisanih birača : 1.576.795				
Broj birača koji je glasao: 854.303 (54,18%)				
Broj nevažećih listića : 35.944 (4.21%)				
Broj važećih listića : 817.803 (95.64%)				
R. Br.	Naziv izborne liste	Broj glasova	% glasova	Broj odbornika
1.	Dragan Dilas - Izbor za bolji Beograd	300.321	35.15%	50
2.	Srpska radikalna stranka- Dr Vojislav Šešelj	33.598	3.93%	
3.	Prof.dr Zoran Stanković-Ujedinjeni Regioni Srbije	23.685	2.77%	
3.	Čedomir Jovanović-Preokret	41.181	4.82%	
4.	Pokrenimo Srbiju-Tomislav Nikolić	219.198	25.66%	37
5.	Demokratska stranka Srbije- Vojislav Koštunica	63.724	7.46%	10
6.	Ivica Dačić- SPS,PUPS,JS	77.971	9.13%	13
7.	GG Pokret prigradskih opština-Jovan Sretković Jole	1.805	0.21%	
8.	Pokret radnika i seljaka	7.610	0.89%	
9.	NSD Beograd- Dr Dušan Janjić	907	0.11%	
10.	Dveri za život Beograda	30.441	3.56%	
11.	Komunistička Partija - Josip Broz	6.749	0.79%	
12.	Socijaldemokratski savez-Nebojša Leković	2.670	0.31%	
13.	Reformistička stranka-Mirko Beoković	356	0.04%	
14.	Srpska Monarhistička stranka "Srpska sloga"-Lj.Simić	913	0.11%	

Rezultati izbora za odbornike Skupštine Grada Novog Sada održanih 6.maja2012.				
Broj upisanih birača : 312.742				
Broj birača koji je glasao: 173.348 (55,43%)				
Broj nevažećih listića : 7.189(4.14%)				
Broj važećih listića : 165.936(95,95,72%)				
R. Broj	Naziv izborne liste	Broj glasova	% glasova	Broj odbornika
1.	"Izbor za bolji Novi Sad- Bojan Pajtić"	31.024	18.61%	18
2.	Pokrenimo Novi Sad-Tomislav Nikolić	27.280	16.44%	15
3.	Liga Socijaldemokrata Vojvodine-Novii Sad Naša Kuća-N.Čanak	26.751	16.12%	15
4.	Ivica Dačić- SPS,PUPS,JS,SDPS	13.422	8.13%	7
5.	Romska Demokratska stranka-Tomislav Bokan	10.500	6.41%	6
6.	Demokratska stranka Srbije- Vojislav Koštunica	9.777	5.92%	5
7.	"Dveri za život Novog Sada"	8.906	5.36%	5
8.	Srpska Radikalna Stranka-Dr Aleksandar Martinović	8.788	5.13%	5
9.	Maja Gojković- Ujedinjeni Regioni Srbije	7.859	4.75%	
10.	"Udruženi penzioneri i socijalna pravda-Pero Zubac"	7.038	4.24%	
11.	Čedomir Jovanović-Vojvođanski Preokret(LDP-VP-SDU)	5.930	3.61%	
12.	Savez Vojvođanskih Mađara-Ištvan Pastor	2.957	1.90%	1
13.	MI- dr Miroslav Miša Ilić	2.235	1.37%	
14.	Nijedan od ponuđenih odgovora	1.783	1.07%	
15.	"Srpska Demokratska Stranka- mr Radivoj Prodanović"	1.686	1.02%	1

Rezultati izbora za odbornike Skupštine Grada Kragujevca održanih 6.maja2012.				
Broj upisanih birača : 152.725				
Broj birača koji je glasao: 92.056 (60,27%)				
Broj nevažećih listića : 3.456(3.75%)				
Broj važećih listića : 88.503(96.14%)				
R. Broj	Naziv izborne liste	Broj glasova	% glasova	Broj odbornika
1.	Veroljub Verko Stevanović-Zajedno za Kragujevac-URS	34.319	38.77%	37
2.	Izbor za bolji život-Boris Tadić	11.767	13,29%	12
3.	Srpska Radikalna Stranka-Dr Aleksandar Martinović	2.717	3.06%	
4.	Demokratska stranka Srbije- Vojislav Koštunica	4.864	5.49%	5
5.	Pokrenimo Kragujevac -Tomislav Nikolić	16.694	18.86%	18
6.	Čedomir Jovanović-Preokret-Dr Zoran Todorović	5.195	5.87%	5
7.	Ivica Dačić- SPS,PUPS,JS-Prof.dr.Slavica Đukić-Dejanović	9.193	10.38%	10
8.	Socijaldemokratski savez-Socijaldemokratski pokret	696	0.78%	
9.	Dveri za život Srbije	2.948	3.33%	
10.	Nova socijaldemokratija Srbije-Dr Dušan Janjić	247	0.27%	

Rezultati izbora za odbornike Skupštine Grada Niša održanih 6.maja2012.				
Broj upisanih birača : 230.961				
Broj birača koji je glasao: 124.644(53.96%)				
Broj nevažećih listića : 4.951(3.97%)				
Broj važećih listića : 119.577(96.03%)				
R. Broj	Naziv izborne liste	Broj glasova	% glasova	Broj odbornika
1.	Ujedinjeni Regioni Srbije- Branislav Jovanović	18.086	14.51%	11
2.	Demokratska stranka Srbije- Milan Lapčević	7.710	6.19%	4
3.	Čedomir Jovanović-Preokret	6.984	5.60%	4
4.	Dveri za život Niša	5.519	4.43%	
5.	Pokrenimo Niš -Tomislav Nikolić	26.577	21.32%	17
6.	Srpska Radikalna Stranka- Dr Aleksandar Martinović	4.903	3.93%	
7.	Reformistička stranka- Prof.dr Milan Višnjić	4.190	3.36%	
8.	Izbor za bolji život-Boris Tadić	23.295	18.69%	15
9.	Ivica Dačić- SPS,PUPS,JS	16.554	13.28%	10
10.	Grupa Građana Bolje	1.905	1.53%	
11.	Romska stranka Jedinstvo	734	0.59%	
12.	Komunistička Partija-Josip Broz	1.098	0.88%	
13.	Pokret radnika i seljaka	1.582	1.27%	
14.	Udruženi Srpski Pokret	440	0.35%	

BIOGRAFIJE

Vukašin Pavlović, profesor političke sociologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Bio je Fulbright-ov predavač na City University of New York, kao i gostujući profesor na University of Pittsburgh i University of Westminster u Londonu. Autor je više knjiga, među kojima su i: *Diskursi moći* (Zagreb, 2010), *Civilno društvo i demokratija* (2004, 2006. i 2009), *Društveni pokreti i promene* (2003, 2006. i 2009), *Poredak i alternativa* (1987), *Savremeno društvo i politika* (1984). Urednik je zbornika: „Kvalitet političkih institucija“ (2010), „Političke institucije i demokratija“ (2006), „Ekološke posledice NATO rata u SR Jugoslaviji“ (1999), „Ekologija i religija“ (1996), „Potisnuto civilno društvo“ (1995). Korednik je brojnih knjiga od kojih su najnovije: *Savremena država: struktura i socijalne funkcije* (2010), *Beograd: demokratska metropola* (2009), *Savremena država* (2008), *Dileme i izazovi parlamentarizma* (2007). Osnivač je Eko centra, direktor Međunarodne letnje škole za demokratiju i predsednik Anglo-srpskog društva. U više mandata je bio dekan i prodekan Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Bio je predsednik Jugoslovenskog udruženja za političke nauke, kao i Udruženja Fulbright-ovih alumnista Srbije. Glavne oblasti istraživanja su: demokratija i civilno društvo, društveni pokreti, globalizacija i savremena država, socijalna i politička ekologija.

Milan N. Jovanović (1958), redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Predaje predmete Politički sistem Srbije i Izbore i izborne sisteme. Objavio je šest monografija i preko 50 radova u naučnim časopisima i zbornicima o političkom sistemu, izborima, izbornim sistemima, parlamentarizmu. Član je redakcije naučnih časopisa *Srpska politička misao*, *Politička revija* i *Godišnjak FPN*.

Čedomir Čupić predaje predmete Opšta sociologija i Politička antropologija na osnovnim studijama na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Na poslediplomskim studijama na Fakultetu političkih nauka predaje predmete Kulturna antropologija, Antropologija moći i Moral i politika. Na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu od školske 2001/2002. godine predaje predmet Sociologija, a od školske 2008/2009. godine predmet Sociologija slobodnog vremena. Na Fakultetu političkih nauka u Podgorici predaje Političku antropologiju i Političku kulturu na osnovnim i poslediplomskim studijama. Autor je 7 knjiga, urednik više zbornika i autor preko 150 članaka, eseja i ogleda i preko 250 prikaza knjiga i zbornika iz društvenih nauka i filozofije. Publikovani naučni radovi su iz oblasti: sociologije, političke antropologije, političke teorije, političke filozofije i etike. Knjige i monografije: *Politika i zlo*, *Sociologija (Struktura – Kultura – Vladavina)*, *Politika i poziv*, *Politička antropologija*, *Medijski linč*, *Građan-*

sko vaspitanje i obrazovanje VI, Građansko vaspitanje i obrazovanje VII, Politika i odgovornost.

Zoran Slavujević, redovni profesor FPN i naučni savetnik CPIJM IDN u Beogradu. Najvažnije rezultate naučnog i istraživačkog rada ostvario na području sociologije ideologije, političkog komuniciranja, političke propagande i političkog marketinga, a rezultati su prezentovani u više monografija i velikom broju naučnih članaka.

Siniša Atlagić (1976), u zvanju docenta zaposlen je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu i angažovan na užoj naučnoj oblasti Studije javnosti, na predmetima Političko komuniciranje i Politički marketing. Autor je monografije *Partijska identifikacija kao faktor izborne motivacije: teorijske kontroverze i problemi empirijskog istraživanja* (2007) i drugih naučnih i stručnih radova, od kojih su najznačajniji: *Značaj uloge medija u porastu uticaja imidža kandidata na izbornu odluku glasača* (2007), *Nacistička propaganda i umetnost* (2009), *Политическая пропаганда – различные понимания понятия и функции* (u štampi). Pored navedenih, oblasti naročitog interesovanja autora su javna diplomatija i politička sociologija.

Dušan Spasojević (1979), asistent i doktorant na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu. Radi na predmetima Politička sociologija i Politička sociologija savremenog društva. Bavi se partijama i partijskim sistemima, društvenim i političkim podelama (socijalni/politički rascepi) i tranzicijom i konsolidacijom demokratije u post-komunističkim društvima. Do sada je objavio 7 naučnih radova i učestvovao na više domaćih i međunarodnih konferencija.

Radivoje Jovović, zaposlen kao asistent na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu. Student je doktorskih studija Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, na smeru Studije politikologije. Aktivni je član Vojvođanske politikološke asocijacije. Uža naučna oblast – Politička sociologija.

Slaviša Orlović (1966), vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Bavi se političkom sociologijom i političkom teorijom (političke partije, izbori i demokratija). Predaje predmete Politička sociologija, Partije i partijski sistemi, Političke partije i izbori, Politički život Srbije, Parlamentarizam i Teorije i modeli demokratije. Objavio je preko trideset tekstova i članaka u domaćim i stranim časopisima i zbornicima. Objavio je knjige: *Političke partije i moć* (2002), *Politički život Srbije – između partokratije i demokratije* (2008), *Politikološki ogledi, politička teorija i politička sociologija* (2010). Korednik je knjige *Dileme i izazovi parlamentarizma* (2007) i *Beograd, demokratska metropola* (2009). Urednik je zbornika *Partije i izbori u Srbiji – dvadeset godina* (2011). Imao je nekoliko studijskih boravaka u inostranstvu: na University of Westminster u Londonu (2003); na University of Kansas 2004/2005; na University College London (2006); na Nuffield College, Univerziteta u Oksfordu (2009).

Jelena Lončar (1985), asistentkinja na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, na predmetima Politička sociologija, Politička sociologija savremenog društva i Savremena država. Na istom fakultetu 2009. godine upisala je doktorske studije poli-

tikologije. Članica je Udruženja za političke nauke Srbije. Objavila je nekoliko naučnih radova iz oblasti civilnog društva, globalnog civilnog društva, upravljanja u savremenoj državi i političke inkluzije i reprezentacije.

Despot Kovačević, student doktorskih studija politikologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, gde je i završio master studije političke teorije, političke sociologije i institucija (2011–2011). Odbranio je master rad na temu „Procesi demokratizacije u postkomunističkoj Rusiji“. Za vreme studija angažovan je kao saradnik u nastavi na predmetu Politička sociologija. Ima nekoliko objavljenih radova.

Nemanja Nenadić je rođen u Beogradu, 1972. godine. Nakon rada u sudu, od 2001. učestvuje u antikorupcijskim projektima Transparency International i drugih institucija u oblastima finansiranja partija, pristupa informacijama, nadzora budžeta, sukoba interesa i dr. Programski direktor Transparentnosti – Srbija.

Zoran Stojiljković, vanredni profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gde predaje na predmetima Politička sociologija savremenog društva, Savremena država, Partije i partijski sistemi i Civilno društvo i sindikati. Uža oblast njegovog interesovanja su politički procesi i konflikti u društvima u tranziciji, partije i partijski sistemi, kontrola i nadzor finansiranja političkih stranaka, sindikati i socijalni dijalog, odnosno politička participacija i civilni pokreti i inicijative. Od 2009. godine Stojiljković predaje Partije i partijske sisteme i na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Pored teorijskog i istraživačkog rada, Stojiljković je bio i praktično angažovan kao član Socijalno-ekonomskog saveta Republike Srbije. Aprila 2009. godine izabran je za člana Odbora Agencije za borbu protiv korupcije. Objavio je, pored stotinak radova i kraćih monografija, i knjige *Rečnik demokratije* (1998), *Partijski sistem Srbije* (2006, i drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje 2008), *Konflikt i/ili dijalog* (2008) i *Srbija u lavirintima tranzicije* (2011). Koautor je knjige *Političke grupacije u Evropi* (2011). Član je predsedništva Udruženja za političke nauke Srbije i redakcije časopisa „Nova srpska politička misao“. U oblasti studija države, demokratije i civilnog društva Stojiljković je, zajedno sa prof. dr Vukašinom Pavlovićem, uredio zbornike „Savremena država“ i „Savremena država – struktura i socijalne funkcije“. U toku 2010. godine u Crnoj Gori je učestvovao u istraživanju korupcije i korupcije u obrazovanju i objavio nalaze istraživanja i uvodnu studiju u dva zbornika radova.

Jovanka Matić je rođena 1954. godine u Beogradu. Diplomirala je novinarstvo na Fakultetu političkih nauka, gde je i doktorirala. Magistrirala je na kanadskom univerzitetu Sajmon Frejzer. Radi kao naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu. Bavi se 386 *Vladimir Vuletić* medijskim istraživanjima. Autor je brojnih istraživačkih projekata i tekstova o medijima u Srbiji.

Content

Predgovor.....	5
----------------	---

ATMOSPHERE AND INSTITUTIONAL CONTEXT OF THE ELECTIONS

Vukašin Pavlović CIVIL SOCIETY, PARTIES AND ELECTIONS.....	11
Milan Jovanović INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF ELECTORAL SYSTEM: “SMALL” OR “BIG” REFORM?	23
Čedomir Čupić ELECTIONS AND POLITICAL MATURITY	35

ELECTORAL CAMPAIGN

Zoran Slavujević ELECTORAL CAMPAIGN IN 2012	47
Siniša Atlagić ISSUES IN PERSONALIZED ELECTORAL CAMPAIGN: THE CASE OF SERBIAN 2012 ELECTIONS	63
Dušan Spasojević E-CAMPAIGNS IN SERBIA IN 2012.....	73
Radivoje Jovović ELECTIONS AND ELECTORAL CAMPAIGN IN VOJVODINA	83

BEHAVIOR OF THE ACTORS

Slaviša Orlović	
PRE-ELECTORAL COALITIONS IN 2012 SERBIAN ELECTIONS AND FORMATION OF GOVERNMENT.....	99
Jelena Lončar	
MINORITY PARTIES AND GROUPS IN SERBIAN ELECTIONS	121
Despot Kovačević	
“WHITE VOTES” ON 2012 ELECTIONS	135

ELECTIONS MONITORING

Nemanja Nenadić	
MONITORING OF ELECTORAL CAMPAIGN	143
Zoran Stojiljković	
FINANCING OF ELECTORAL ACTIVITIES	155
Jovanka Matić	
ELECTORAL REPORTING IN 2012: THE ABSENCE OF JOURNALISTS	169
Results of elections in Serbia.....	177
Authors' biographies	181

